

304.921

✓

SZABOLCSI SZEMLE

· FŐSZERKESZTŐ · SZOHOR · PÁL ·
· SZERKESZTŐK ·
· SZENTMIKLÓSI · PÉTER ·
· BELOHORSZKY · FERENC ·

· A SZABOLCSVÁRMEGYEI · BÉSSENYEI · KÖR ·
· KIADVÁNYA · NYIREGYHÁZA ·

III. évfolyam.

1936.

3-4 szám.

Kettős szám ára: 80 fillér.

TARTALOM:

	Oldal.
<i>Sziklay Ferenc</i> : Pál meg Pável	65
<i>S. Szováty Gábor</i> : Tamási, a székelység tükre	68
<i>Huba János</i> : Emlékezés	77
<i>Darkó István</i> : Megyasalt ordas	79
<i>Dr. Belohorszkyné</i> : Teleki Blanka grófnő és nevelési eszményei	85
<i>Vitéz István</i> : Versek	90
<i>Rácz Pál</i> : A hős	92
<i>Dr. Benkő László</i> : Betyárok és boszorkányok az alföldön	98
<i>Márkus Mihály</i> : A „tírpák”-szó eredete	106
<i>Kovács László</i> : Az első beteg	113
Holmi	121

A magyarság sorsdöntő óráit éli; a tizenkettedik órában kell a köztudatot korszerűvé tenni és a lappangó szellemi erőket táborba szólítani. A Nyírség minden friss, életerős hajtását bemutatni s a szabolcsi kultúra minden jelentős mozzanatáról tájékoztatni a nagyközönséget, ez a

SZABOLCSI SZEMLE

célja. Közönséget, irodalmi, művészi köztudatot akar nevelni, amelynek számára a szellemi élet az igazi hatalom. Hasábjain a Nyírség, a szabolcsi élet legkiválóbb és legmagyarabb egyéniségei találkoznak a magyar életet a szabolcsi földön irányító kultúrértékekkel. Cikkeinek tárgyát és súlyát a nagyközönséghez szabja, érdekességét a mai életkörhöz, a művészi formáját pedig a legszelesebbkorú olvasótáborához.

A *Szabolcsi Szemle* a Szabolcsvármegyei Bessenyei Kör hivatalos lapja.

A kör tagjai közül azok, akik tagdíjukat befizették, a *Szabolcsi Szemlét* két pengőért tagilletményképen kapják.

Előfizetési díj nem tagoknak egy évre: 3 pengő. *Egyes szám ára*: 40 fillér.

A *Szabolcsi Szemle* évenként tíz számban jelenik meg.

A szerkesztőbizottság elnöke: a Bessenyei Kör irodalmi szakosztályának elnöke, *dr. Horthy István*.

A szerkesztőbizottság tagjai: *Aradvári Béla, dr. Borbély Miklós, dr. Borbély Sándor (Kisvárdai), dr. Keéky István, dr. Kelen László (Nagykálló), Margócsy Emilné, dr. Méreyné Juhász Margit, Nagy Vilmos, Rába László, dr. Schárbert Ármán, dr. Spányi Géza, Szigeti Sándor, dr. Sziklay László, dr. Vietórisz József*.

Kiadó: Bata Sándor, az *Ujságbolt* tulajdonosa, Nyíregyháza.

Kéziratokat a főszerkesztő címére kell küldeni: (Nyíregyháza, Városháza)
Kéziratokat nem adunk vissza. *Megrendelni* Nyíregyházán a kiadónál lehet

A Bessenyei érmet rajzolta: *Szalay Pál*, a címlapot tervezte: *Tóth I. Lajos*.

PÁL MEG PÁVEL

Pál gazda nyakába kötötte a vető zsákokat s elindult a barázdán. Tempósan lépett, lassú ütemben. Ha ballába volt elől, jobb keze belemarkolt a búzába, ha a jobb, hátra vetődött a tele-marka, a következő lépésnél előre lendült a karja s a szemek az öt uja közül, félkörben, sugarasan repültek a göröngyös földre. Nem maradt ki a negyedik ütem sem: — balláb, hátra kéz, — olyan szabályosan mozgott az egész ember, mint egy gép. Messziről olyannak látszott, mintha nem is magot vetne, de a szívébe markolna minden mozdulattal s vérét hintené apró csöppekben szerete-széjjel.

A szomszéd tagon Pável dolgozott a telepes. Valami szána-kozó mosollyal nézte a magvetés ősi ritmusát, hiszen neki vetőgépe van, fényes-zöldre lakkozott, vadonatúj s két kumetes, dinnyefarú ló húzza azt is. Ő csak a gyeplőt tartja s csak az emelőre van gondja minden fordulónál, ha a mesgyéhez ér, hogy elzárja a magómlést, amíg a gép megfordul a düllőn.

Mégis egyszerre lettek készen a némán, golyaléptekkel haladó, megtérő Pál, meg a gép zörgését gondtalan füttyszóval kísérő Pável. Hogyne, hiszen a Pál gazda földje alig két köblös, a Pávelé megvan jó öt hektár. Itt-ott irigykedve pillantott át Pál gazda a szomszéd földjére. Amikor kidobolták, hogy földosztás lesz ő éppen erre, a Gubás-tagra adta be az igénylését, de, hogy az idegenből került gazda kezére jutott, nem sírt utána. Az is csak ember — gondolta, — s ha szereti a földet, boldoguljon vele. Ahogy eddig megélt az apai rögön, ezután is meglesz valahogy. Nem is magának szánta, de ha a két — most katona — fia közt kerül osztályra az az egy családnak is alig elég tag, vagy éhenhal mindakettő, vagy az egyik elmehet idegen szolgálatba. No, de lesz ahogy lesz, mert hogy sehogyse legyen, az még sohasem volt.

Ilyen gondolatok forogtak a Pál gazda fejében, amíg járta föl-alá a földet s mikorra dolgavégezetten visszatért a fakóssze-kérhez, amelyik mellett ott pihent az eke s munkára várt a borona, — el is intézte magában az egész dolgot. A két szikár ló ott keresgélt még a szekérderekban, szedegette össze a forgatójával a tavalyi lucerna maradékát. Pál gazda is letelepedett a határköre, melyet akkor ástak le, amikor Pável gazda lett a szomszédja. A faluban éppen delet konditottak.

— Na, ha a tiszteletes úr is megehült, nekem is szabad, — füstölgött magában, előszedte a tarisznyát, kenyeret belőle, nagy karajt, szalonnát hozzá vagy három ujjnyit, kikotorta a bicskát a csizmaszárából s elkezdte falatozni. Számolgatta, méregette, hogy arányosan fogyjon a kenyér, meg a szalonna, a szűz-kenyér so-vány falat, akkor jó csak, ha majd elfogy az oldalas.

Pável szorgalmas volt, le is nézte magában a kényelmes Pál gazdát, hogy fele munkánál abbahagyja a dolgot az evés kedviért. Ő alighogy elvégezte a vetést, átfogta a két lassú lovát a vetőgép-ből a boronába és neki hajtott a friss vetésnek.

Pál gazda szótlanul odamosolygott, csak magában gondolta: — Majd rájössz az izire! — Még ha valaki el is értette volna a gondolatát, az se tudta volna, hova vág az esze.

No, de hamar megvilágosodott volna, ha látta volna, hogy Pável dazda boronája mit mivel a félig szikkadt agyagos földdel. Amilyen széles, olyan hosszú hurkát kapar föl s egyre dagadón görgeti a fogai közt. Abba kellett hagyni a boronálást, mert ahogy lehajolva vizsgálgatja Pável gazda a földet, látja, hogy olyan az, mint a zsidókifli, a búzaszemek úgy állnak ki belőle, mint abból a mák. Nem maradt a föld színén, de egy se, az igaz, hogy bele se boronálódott semmi.

Pável gazda enyhe fejkavarással segíti az eszét valami okos gondolatra. Úgy látszik sikerült is ez, mert kifog a boronából s a vetőgéppel hazaballag. Amíg megszikkad az az átkozott föld, megeszik, megetet s megvágja a szecskát az esti etetéshez. A jó gazdának, ha hat keze volna se lenne elég ilyen munkaidőben, persze, annak a rest magyarnak ilyesmi nem jut az eszébe. Azt már messziről nézi Pável gazda, hogy mikor elfogy a kenyér, szalonna, Pál gazda még húz egyet a magával hozott csöcsös-korsóból, megemeli a kalapját, — hogy imádságtul-e, vagy csak hogy a fejit szellőztesse meg, ki tudja, — elteríti a subáját a vezérbarázza gypes szélén s leheveredik.

— Ilyen munkaidőben! — botránkozik meg Pável gazda s a lovai közé csap, mintha a szomszédnak szánta volna büntetésül a lustaságért. A két, hidegvérű nagy kan ló poroszkába zöttyen a keményre járt agyagúton.

Pál gazda nem alszik, mint ahogy Pável gazda gondolta. Nyitott szemmel nézi a karikára játszó eget s lesi benne a pacsirtát, aki valahol a magasban fütyörészik gondtalanul. Hogy ott van, azt a hangjáról tudja, de akárhogy hunyorgat, meglátni nem tudja. Közben ki-kinyúlík kerges keze a földje felé s egy-egy göröngyöt morzsol el az öt ujjá közt. Azt hinné, aki látja, hogy úntában teszi, ki gondolná, hogy bizony, nagyonis célirányos ez a játéka.

A nap süt. A határ látatlanba párázik a melegélől, csak a levegő szagán érzik, hogy szárad a föld. Már, hogy az érzi, akinek orra van hozzá.

Egy ilyen kényelmes kinyújtózás után hirtelen fölpattan Pál gazda, gyorsan a borona elé akasztja a két pókos lábú kancát s neki a tagnak. Aki délelőtt látta lassan lépegetni, ebédután kényelmesen elnyúlni, nem is hinné, hogy ez a lovat kurgató, szaporán baktató öregember ugyanaz a Pál gazda. A föld engedelmesen omlik a borona kopott, rozsdás fogai közt, nem marad belőle egy öklömnyi göröngy sem, sima lesz a tag, mint egy frissen vetett virágágy. Mire kicsapja Pál gazda a boronát a fakószekér mellé, úgy fénylik valamennyi foga, mintha mosolyogna a jól végzett munka örömére.

Estefelé, — a nap már ráhajol a helmeczi Nagyhegyre, mikor Pál gazda a szekérré rakott ekével, boronával, a ponyvában egy

kis fejés elé való gazzal hazafelé kocog. Utközben éri Pável gazdát, aki eddig otthon szorgalmatoskodott a ház körül s most megy bevégezni a félbe-szerbehagyott munkáját. Csak a két „mural” baktat. Olyan kényelmesen megüli a nyerges hátán, mintha párnát tett volna a vonószékre. Pál gazda megint csak mosolyog, de most már meg nem állja, hogy oda ne szóljon a szomszédnak:

-- Elkésett ám, fiatalúr!

Pável gazda annak veszi a szót, hogy estére hajlott az idő, hogy gondolna arra, hogy ennek a parasztnak mélyebben szánt az esze. Vissza is csíp:

— Jo, mert nem lopta nap!

Pál gazda nem veszi magára a célzást, szívesen köszön vissza:

— Hát, szerencsét a munkához, — csak a kajla bajsza alatt táncol valami gúnyos mosolygás féle.

Pável gazda befog az otthagyt borona elé, de bizony az megint csak a délelőtt szedett hurkát görgeti. Ugy kell kiszedni a fogak közül s darabokban hajigálni a mesgyére. Ujra neki indul, de a fogas jószág most meg úgy táncol a szinte kővé száradt rögön, mintha nem száz foga, hanem száz lába lenne s valamennyi jókedvre kerekedett volna a naptól búcsúzkodó pacsirtaszótól.

— Szakra! — káromkodik Pável gazda s most kezdi érteni miért késett el!

Pál gazda csak vasárnap, ha kiballag a tagra, megnézni, gyönyörködni benne, hogy kél ki vörösen, majd kékesbe, zöldbe válón a tavasz-búzája, Pável gazda, mint jó gazda még sokáig gyötri a földet hengerrel, tárcsásboronával. Hiába! Mert mire simára pofozta a földet, aki galambja van a falunak, verebe, sármankója széles a határnak, úgy megtizedelte a föld szintjén maradt szemet, hogy tél-túl nőtt belőle egy-egy szál, az is szintelen, üres kalászu szinte hallatszik a panasza, hogy azért ilyen mazna, mert abban fogott el a java ereje, hogy befúrja magát a vályogos földbe.

Pál gazda földjén hullámszik a vetés, mint a sárga tenger. Gyönyörűség látni. A Pável gazda földje kócos, mint a koszos gyermek haja. Teli van aszattal, vadbodzával, zsurlófüvel.

Mikor aratáskor megint összetalálkozik Pál meg Pável, szidja a telepes a földet, mint a bokrot. Amit kiért Pál gazda a szomszéd beszédzaporából, körülbelől ennyi:

-- Átkozott rossz föld ez! Minek is jöttem ide! Tönkre mentem! Bank szorít, berny (adóhivatal) úrad szorít.

Szidja a szomszédot is:

— Maga imádkozta ide mind, ami ártott a vetésnek. Galambot, verebet, koldustetűt. A legtisztább vetőmagot kaptam az államtól. Dolgoztam, mint egy barom, maga meg lopta a napot. És magának a parasztbúza után is arannyal fizett a föld, nekem meg szemetet terem!

Hallgatja Pál gazda a szitokzáport, megvárja, amíg egy utol-

sót csattan a villám egy jól megtermett „Szakrá“-ban akkor szó-
lal meg pokolbeli nyugalommal. csak úgy a pipa mellől :

— De bizony, jó föld ez áldott föld, csak hát mitagadás, magyar föld. Kemény, nyakas, mint mink vagyunk magunk. Szeretni kell és megérteni, hogy mit akar. Mert, jegyezze meg a fíjatalúr, a gazda nem tud parancsolni ennek a földnek, itt a föld parancsol a gazdának, de ha megadja neki, amit kíván, akkor akar kenyérre is kenheti, olyan engedelmes.

SZIKLAY FERENC

TAMÁSI, A SZÉKELYSÉG TÜKRE

. . . „a fenyvesek egy legényről beszéltek, aki elindult egyszer és ment, mint a nép lelke árván és ment a földön és föld felett, mert meg akarta keresni a fényt, a kioltott tüzek és vizek eredetét. És sok megállott esztendők és sok rohanó esztendők mulva megvillant előtte egyszer az elveszett fény, fellobbant előtte a kioltott tűz és ő vérébe mentette a tüzet, lelkébe a fényt s hirdetni kezdte az elfelejtett népnek“. . . . született Farkaslakán, 1897-ben, Udvarhely-megyében, nemzetisége székely és neve : *Tamási Aron*.

Valami különös íz fut a számba, amikor a nevét hallom. Tavaszi erdőt bolygó embernek talán feltűnt már, hogy az erdőnek íze van, nemcsak illata. Az illat az orron keresztül lefut a szájba és ott különös kesernyés, fűszeres ízt hoz létre. Ebben az ízben benne van a fenyőriügyek pattanó, gyantás illata, a kakukkfű apró virágkelyhéből szálló fűszeres illat s a nedves avaron keresztül törő friss fű valami párás, puha meleg illata. Ezek az illatok olvadnak egybe s lesznek ízzé.

Furcsa illat, furcsa íz, de jóleső. Az ember tüdeje úgy tágul tőle, mint egy nagyhasú harmónikáé. A torkon keresztül valami nagy, hangos rikoltásnak a letompított hangja csurran ki . . . Így érzem mindég, ezt a különös ízt, a tudóm tágulását, s a hangos rikoltást, ha Tamási írásait olvasom.

Mikor először találkoztam vele, hirtelen nem tudtam hova is tegyem, milyen kategóriájú emberek közé sorozzam be. Különös ember, azt láttam az első pillanatban, próbáltam megismerni közelebbről. Nem ment könnyen. Nem ismertem a székelyeket, s így nem érthettem meg őt sem egészen . . . Akkor kezdtem keresgélni a munkái után, hogy lám csak ki is ez az ember! Így lassankint hámoztam le róla a burkot, amibe ez az ember be volt zárva. Nem volt konok, hagyta, hogy kiburkoljam. De hozzávaló rafináltság kellett, hogy meg is láthassam amúgy igazi valóságában.

Megtudtam róla, hogy székel kisnemes család ivadéka, hogy kora ifjúságában már gazdasági tényező, hogy iskoláit Székelyudvarhelyen végezte, s a hetedik gimnáziumi osztályból önként jelentkezett a háborúba. Végigküzdötte az 1914—18-ig s leszerelés után újra hazakerült családjához . . . Ezt így eddig megcsinálta más is. Ami ezután jött, az egyéni volt már. Mert amikor hazakerült, már az erdélyi csillagokat felhő borongatta. „És mindenkinek lobbant a vére, mint a tűz, amelyiket vigyorogva gyújt hét sovány boszorkány.” Különös napokat élt át az istenhátamögötti kis székel faluban, ahová a vonat füttye se hallik. . . . „Ugy maradt ez a hely, egy méregcsepp a Kelet homlokán, miben csak az él meg, akinek tartalék esze s duplán mért szíve van.” Ezzel őt meg is áldta Isten. S talán éppen ezért volt oly nehéz elviselni mindent, ami reászakadt.

Megindult tapogatózva a sok titok és miért között. . . . „naponta agyonverte magát gondolatokkal s akár a tömlöcbe berekesztett fény kijárását keresett magának . . .” Maradása helyben nem volt, s hogy ereiben feszülő erejét levezesse, nehéz testi munkával próbálkozott. Fát döntött az erdőn. S míg teste verejtékben fürdött, a gondolatok itt is ellepik, mint virágot a méhek.

Igy vergődik önjerejében, szakítja két marokkal szívét. Így ír magáról. . . . „Naphosszat a mezőkön és az erdőkön bolyongtam sokszor még éjszakára sem mentem haza, hanem tüzet raktam, ott, ahol az est ráborult és órákig néztem a lángokba. És gyakran úgy éreztem ilyenkor, hogy szememből a tűzbe hullanak régi vágyaim. Különös temetés volt ez: mintha aranyszálak lettek volna szomorú szememnek a sugarai s azokon meghalt vágyaim hengeredtek volna a tűzbe . . .” — . . . „Titkok és sejtelmek torlódtak előtte, s harapni tudta volna őket, mint a vadkan . . .”

Könyvekhez menekedett. Feltárta régpihent lapjaikat . . . s vajudott a kínban s mégis új fájdalokat és vágyakat ültetett magába. Apránként csordultig telt kinszenvedéssel s úgy járt-kelt, mint egy megostorozott szent gondolat . . .” S ekkor kísérti meg először az „acélhegyördög.” Feltáru előtte a szabadság diadalíves kapuja. Megmérhetetlen távlat lebeg előtte és nem fél tőle. Mint gátjaskadtt folyó ömlik ki tollán keresztül, lelkének zuhogó áradata. Salak, kavics, drágagyöngy egyformán ömlenek belőle. Ugy fürdik a betűkben, mint fáradt, poros vándor a hegyipatak kristályos vizében. Csillogtatja magán a gyöngyöző vízcseppeket. A lelkét megmeríti, felüdíti, s játszi könnyedséggel egyenlítő ki a benne felhalmozódott kétségeket. De nem sokáig tart az öröm. Ujabb nyugalanságok gyűlnek benne, újabb és nehezebb problémák feszítik erejét, s ez átkos harcban merészet, nagyot tervel, fadóntés közben emígy keseredve: „Mert csupán az átok kedviért nem szottyantok olyan kedvet, hogy tulajdon erőmbe s tehetségembe s éppen íthton beléfulladjak . . . El, el . . . belé a világba. Uj fényt a többi fényhez, vért és erőt, ami másnak is vesse a szikrát . . .” Megfogja lelkét a nagyvilági álom. Tervel, kinlódik, izad: üzi valami kimondhatatlan nyugalanság kifelé az ősi földről. . .

Tamási Áron elindult Amerikába. De mielőtt elindult, „megnyitotta a Székelyföld keserves száját, hogy azon át jaj és panasz, imádság és átok egyformán ömöljön ki.” Ha azt gondolta, ezzel felszabadítja magát, csalódott: magával vitte az őshaza képét mélyen a lelkébe íródva. Tájak, sorsok, arcok benne voltak az útipodgyászában. Menekült tőlük, menekült a székelysorstól, s nem tudta, hogy viszi magával őket, mert mert menthetetlenül összevan kötve velük az egy életen át.

Rálépett ő is azok útjára, akik a sok titok és végzetszerűség előtt kerestek menekvést a minden titkot megoldó nagyvilágban. Itt érik és vajúdik igazán. Keserves napi robot után az elhagyott emberek, tájak képe édesítik és gyötrik pihenését. Egyre több írását viszi a hajó át az Óceánon, a számára már akkor megnyílt Pásztortűznek. De . . . „a szeméből szomorúságnak szekerei indultak sűrűn, végtelen sorban, szállítván keservet és égi szerelmet, lelket és vérzugás hírét az egyedülvaló Isten udvarába . . .”

Egy kisebb amerikai városkában él, mint bankfiu, amikor első regényének vázlatát építgeti. Fokról-fokra érik benne, míg elemi erővel zudul ki belőle a „Szűzmáriás királyfi.” Legszebb, legnemesebb írása ez. Ő így ír róla később: . . . „erényeivel és hibáival együtt ma is a legjellegzetesebb könyvem: egyénileg és a székelység szempontjából is. Munka után a hegyeket szoktam volt ott járni, s azoknak ormáról sokszor néztem messze, átal az Óceánon. Akkor és így fedeztem fel tulajdonképpen azt az egy földet és azt az egy népet, amelyik az enyém és azt az egyetlen sorsot, amelyik közösen a mienk . . .” Azt az egyetlen székelysorsot, mely űzi, hajtja a félvilágon keresztül, hogy az idegenbe jusson tudatára annak, hogy „az embernek egyetlen szülőföldje van és sok kötelessége.” Ott ébred székelységének s abból fakadó végzetszerűségének tudatára. Megcsillan előtte az elveszett fény, fellobban előtte a kioltott tűz, megérti sorsát, s elindul visszafelé. 1926-ban megérkezik, magával hozza a „Szűzmáriás királyfi” kéziratát . . . Ekkor már célja van és az előtte torlódó miértek és titkok felét már megoldotta . . . „és törhetetlen viritó erővel megindult a falu felé vissza. Az egyedülvaló háborgó tengerszemhez, amelyben élve vagy elveszve megmaradt minden örökre . . .”

. . . Ő volt a szűzmáriás legény, sorskatona, rapszódikus és szomorú, száguldó végzetfiú . . .”

A Szűzmáriás királyfiban Csorja Bódi nem mesealak, hanem élő húsból-vérből alkotott figura. Egy a csodálatos székelysors legény közül: mert szűzmáriás királyfi kicsit minden székelysors, mint ahogy Tamási Áron is az és talán valójában jobban kiteljesült benne, mint a regény Bódi alakjában. Ő is tele van megmagyarázhatatlan sejtésekkel, a lelkében komorság és játszi kedély párhuzamosan halad, melyet át-átfon a humor ezerszinben játszó szivárvány szalagjával.

Lelkében hordozza gyermekkorban hallott legendás székelysorsmondák ízét. Azoknak komor sötét ballada stílusától nem szabadulhat, tele van a vére velük, s így adja őket vissza írásaiban is . . .

Különösen első novelláiban érzem ezt, de talán legjobban a Szűzmáriás királyfiban. Ezzel a regénnyel új irodalmi irányt szab meg, a székely irodalom irányát. A székelységről, akit már elfeledett a világ, olyan eleven, megkapó képet fest, mint senki más se előtte, se utána.

Igy ír regényében róluk: . . . „Nagyságunknak és a hún időknek egyes vonalában állottak ők és olyanok voltak mint a hegyek és a fák és a vizek. Ezeknek örök, változatlan módját tisztelték az uralkodó erőt, a csillagokban, napban, villámban szólót — földek termékenyítőjét, a szeleket sóhajtó mindenség lelkét . . . Orcájuk nyílt megjelenés a komolyság isteni példája és becsülete . . . Tartásuk erő és súly és nem földre hullás. szívök a tisztesség könyve . . .”

Tamási írásaiban benne lüktet székely népének forró, dobogó szíve. Annak tragikus búskomorsága, mithologikus, szimbolikus, misztikus, csodavárásra hajlamos lelke. Az elhagyottság úgy zúdul ki írásaiból, mint pusztába sikoltó jajszó. Mennyi kín van e szavakban: . . . „Székelynek születünk . . . keménynek, hőslélekűnek, Isten és emberek bolondjának, csórén maradt úrnak, meggurcsált szentnek, vajtoronynak, amelyben a vihart jelzi folyton a lélekharang . . .” De fényben fürdenek mégis az alakjai, olyanok mint a hanyatló nap bíborával bearanyozottak . . . „Kinokban izzad, aki emlékezik róluk . . .”

. . . „Ilyen szerencsétlen népet nem teremtett többet Isten. Senki sem tanít minket, senki sem bánt minket, saját erőnkkel ver az Öregisten, s avval a kicsi földdel ami van. Mert kolduspálca ez a föld és átok egyben. Mert csal az örökhalál felé, s közben elkínozza vágyainkat, aminek csak az üszke marad meg nálam is . . .” „Csodálatos nép ez, nagy álmok sorvasztják erejét, virtus hőségében elégnék . . .”

. . . „az ő népének fia valóban Tamási Áron. Vérének örököse, sorsának osztályosa, hibáinak látója, hibáinak részese. Ebből az eleveelrendeltségből fakadnak elfogultságai, vad tulzásai, de ebből fakad lelkének folytontisztuló jósága, szépsége, kezének egyre biztosabb, remeklő faragása . . .” „Ahogy remekbe faragja Csorja és Gálfi halálos párbaját. Ósi zsolttárok illata száll az új székely jeremiádokból. Valóban megérdemelné, hogy a régi zsolttárok közé beiktassák.

. . . „és megkezdődött a székely lámentáció, ahol a Sors-Jeremiás énekelt sírván:

Jaj:

. . . Kinlításra teremtéd Uram a te népedet, és karddal a kezekben kivezetéd őket keletről és békötéd kalmárok jászolához, és hegyeket adál neki enni, és az ő könnyeit, hogy megigya . . .

Jaj:

. . . A szárnyát dérral ütötted a te népednek Uram és mégláncolád ötet a sziklák oldalához és az erdő fáihoz láncolod őt:

és nem könyörültél rajta, mikor ütötték mint latort, és ették mint magasság sasmadarát apró tolvajok őt . . .

Jaj:

. . . Fekete bölcsődben rengetéd Uram, a te népedet és ragadozó idegen állatokat küldtél és véréből való nagy lator urakat az ő napjaiban rája : és hazug háborúban romlék a te néped és örökös halálba éle, mint a megfogott madár . . .

Jaj:

. . . Megvakitád Uram a te népedet és elvived előle az útmutató fényes csillagot az égről : és beöntéd az ő fülét saját vérével, és beöntéd a száját kalmárok italával, amikor rongyos prófétái előtte fekvének : és nem emeléd fel az ő karját, amikor rugák a kevés igazukat, és rögöket ugatának rájuk a falelkük, mint a kutyák . . .

Jaj:

. . . Kifosztották Uram a te népedet, mivel ígérnek neki aranyat és elvevék azt is, ami volt : és kecsegeték bőséggel őt és hazudának vig életet neki, mialatt gondokat kötének bé az ő házaiba, mint fekete ördögöket . . .

Jaj:

. . . Tüzet öntöttél uram a te népednek vérebe önmaga elen és halált az ő csontjaiba örök lakónak : és felékesítéd őt a virtusnak piros virágjával, amely temetőbe termett : és a te néped alig él és mégis egymást öli meg áldozatul Neked, mert az ő hálája végtelen . . .

Jaj:

. . . Setét van Uram és nincsen világ a te néped országában, és nem látszik az ég és nem látszik a föld, és nem látszik a Holnap, csak a Halál látszik közeledni fényes koponyájával, de hiába kiáltok és hiába két síró szemem, mint a patak, mert dalo a Te néped a Halálnak Uram.

Setét leve . . . setétnél több leve . . .

Tamási Áron ekkor már komoly írónak számít, nemcsak Erdélyben, hanem az itteni irodalomba is bevonul súlyával. Bevonul az ő különleges tehetségű írásaival. A kritikusok nem szívesen veszik, új író, tehát mindég egy kis félelemmel figyelik szárnybontogatását. Gáncsolák, boncolják, pro és contra játék közben folyton írnak róla. Tehát valami van benne, amiért ez a vita körülötte ilyen magas hullámokra tornyosulhatott. Székely nyelvét, formáját nem értik még, úgy állnak az írásai fölött, mint borjuk az új kapu előtt.

. . . És Tamási ír, ír tovább. Jönnek a néhány „zenitet suroló novellák” és 1931-ben paródiaképen a „Cimeresek.” Akkor már Kolozsváron él és tagja az Erdélyi Helikonnak. Elvetélt írás... ahogy róla mondja, de mégis figyelmet érdemel : ez az egyetlen írása, amelynek témáját nem a népi életből merítette. Új úton és neki szokatlan környezetben bonyolódik a regény — ismeret-

len a terep, az írásmód és stílus szokatlan, s elbukik.

Isten tudja micsoda intuíció készítette ennek megírására. Nyers és brutális képet ad az 1918-as erdélyi ősrről. Nem tudtam sokáig megbocsátani ezt a könyvet . . . Hiszen a szándék szép és nemes lehetett, sőt biztosan tudom is ezt, s azzal indult, hogy megmutassa erdélynek, melyik az az út, amelyet megegyeszer megjárni Erdélynek tilos. De belefult ön maga ennek az útnak posványos mocsarába. Nem birta megfékezni a regényt, az felült a vállára s korbáccsal kormányozta ezentul a tollát. Itt a nagy mesemondó Tamásit hiába kerestem. Találtam egy csomó szennyet, keserű és vaskos humort, pornografiás képek halmazát és más semmit. Utálkozva tettem le ezt a könyvet. Nem értettem, hogy történhetett ez meg, ez a könyv a Szűzmáriás királyfi írójával. Vagy az előző könyvek hamisak, vagy ez. Melyik az igazi arca Tamásinak? Az utána következő novellákból láttam meg az igazi képét.

Tamási Áron a Cimeresekkel kirándulást tett olyan vidékére az irodalomnak, ahol nem volt ismerős. Ahol délceg járása ingadozóvá, tapogatózóvá vált, s ahol kiszaladt a művészet talaja a lába alól. Nagy kurjongatással, ostorral kezében összetetrelve kergeti alakjait egy bűzös mocsáron át. Nincs egyetlen fénylő, kiemelkedő alakja, ezek mind leprás, piszkos, szúrtoos egyéniségek, s még Burján Gazsinak legnemesebb szándékából is kilátszik a lóláb. A kritikusoknak volt mit csemegézni. Nem hagytak rajta egy épkezláb mondatot sem. Mintahogy nem is volt. Én azt hiszem Tamási ezt az írást régen megbánta és nagyon, lehet, hogy csupán vállat rántott s ment gúnyos mosollyal tovább.

Mert különös, összetettlelkű ember: szélsőséges, rapszódikus, vadság és elbűvölő gyengédség jellemzik. Éles tollú kritikus és meg nem alkuvó. „Gyűlöli a középszerűséget, a kenetes hazugságot, zörgő ócska konvenciókat pozdorjává történé.” Kezében örökösen suhog a korbács, de az igazi mély életszentség előtt mélyen meghajlik. Népének harcosa ő valóban . . . Szívvel, lélekkel áll porondra érte, tollal kezében, sokszor még biztonságát is feláldozva . . . „Fény a sötétben, a népnek kilátása az égbe, féktelenül áldott, a székely föld tükre, megnyilatkozás, a Törvény cseppje, tökéletes székely, . . .” A tehetetlenség sokszor elkeseríti, de ezek csak pillanatnyi apró hullámlások, újra talpra szökik, újra tele van hittel az élet s az elrendeltetése iránt. Ilyen talpra szökés az Ábel trilógia is.

Féja Géza azt mondta róla: „Ugy nőtt bele a magyar irodalomba, mint egy szép szál havasi fenyőfa.” . . . De „a magas fenyők csak a viharok birodalmában nőnek meg . . .” Orkán tépi, zápor veri, tekergő felhők ölelik, de gyökerével annál szívósabban kapaszkodik a talajba. A vihar után sudárabban nyújtózik az ég felé. Nem törik meg, erős, bátor, több benne a szív és lélek. . . . „Ő tulajdon hatalma alól felszabadult ember, az öröktől való időknék egy cseppje, az univerzumnak önmagát megalkotó értelem szikrája, az ösztönös élet és mindennel egy vég felé haladó Törvény betűje . . .”

Tamási Áron hisz a maga írói elrendelésében, annyira, hogy az irodalmat is teljesen átgyúrva testére szabja, saját törvényei szerint, úgy, ahogy azt legjobbnak véli, modulálja. Nem könyvekből tanul írni, annyira gazdag lelki életből merít, hogy valósággal előntik őt a témák: tulhalmozódnak benne a képek s ezért nem bír nagyobb koncepcióju munkával, elsöprik őt. Regényírása sem a megszokott. Nem épít, nem vázol, a szabad elgondolás és hirtelen megkapott kép viszi tollát, sokszor olyan irányban, melyet kerülnie hasznos volna. Kisebb dolgai, különösen novellái igen erősek. Azok tömörségüknél fogva egész, teljesen befejezett képet adnak s így maradandóbb nyomot is hagynak az emberben... Pl. a Szűzmáriás királyfiban is tulszaladt önmagán. Elgondolásban remekmű, de a második kötetben sokszor éreztem, hogy feleslegesen pazarolja erejét: kevesebbet, de tömörebben írva talán többet adott volna. S novellái között is rá-rábukkan-tam csodálatosan hasonló impressiókra. Néha elnagyol, néha precízen mintáz: néha megérezik rajta a kedvetlenség vagy a nem-bánomság. Akkor slendrián módon bánik témával, stílussal egyaránt. De aztán következő pillanatban egekig csap fel, olyan magas régiókba vezet, hogy lefelévaló haladtában szédülten tántorog az ember.

Sokat gondolkoztam azon, melyik íróhoz hasonlít. Megpróbáltam Móricz Zsigmondhoz mérni, de tulságosan kiegyensúlyozott irányú ember Móricz. Tamási viszont nem az. Móricz tempósan mintázza alakjait, nyugodtan és precízen. Türelemmel. Tamási az ellenkezője. Szabó Dezső? . . . Valami hasonlóság van köztük, mind a kettő féktelen: de Szabó művészibb. Próbáltam párhuzamosan Nyirővel hasonlítani, de olyan nagy az ellentét a kettő között, mint Zenit és Nadir. Nyirő kifinomult, finom márkás, alaposan elkevert festékkal fest: Tamási nyers, viritó színekkel dolgozik. Tehát egészen egyéni, senkihez nem mérhető. Nem lehet beskatulyázni, nem lehet rubrikázni, vagy elfogadja az ember úgy ahogy van, vagy nem érti és nem szereti. Százszínű, százarcú, mindég új és eredeti.

Rám különösen hatnak az írásai. A novelláiban határozottan zenét érzek. A képzettársítás igen frappáns példája lehetne. És nem mondhatnám, hogy népi zenét érzek, sokkal magasabb, eszményibb hangok zsongnak körül. Zsoltárok, kórusok, s vannak olyan írásai amikben mesterhegedű üveghangjai hoznak egészen eztázisba. Ilyen pl. Ébredj, itt a madár. Ősi pogány zene zúg Tüzet vegyenek, Ecet, Zarándok földműves, Lóvér, Lélekindulás című novelláiban. S néha valami egészen groteszk, disszonáns, fül-sértő zene csap ki belőlük.

A Szűzmáriás királyfi így, ezen a zenén keresztül fogott meg annyira, hogy ma is a legkedvesebb könyvemnek vallom. Ha értenék a zeneszerzés nehéz mesterségéhez, bizonyára helyesen megérezve, szimphóniát komponálnék rá. De így csak bennem kelnek életre és halnak el a hangok: a magam gyönyörűségére.

Mikor a Cimeresek s annak fülrepsző hatása után lemondtam az ilyen további zenei élvezetekről, meglepetésszerűen befütt az Ábel trilógia. Szinte láttam, mily jóízű kacag a Hargita, Ábel, és Tamási együtt. A tavaszi erdőszag újra megcsapott . . s valami kedves bohókás Pánnak a furulyaszava jött felém. Kellemes meglepetés volt.

Tamási itt már karmester. Úgy tartja kezében a regény minden idegszálát, úgy vonja, húzza magafelé az egész orchestert, hogy a végén a diadalmas befejező presto rész után megáll az ember lélekzete, s megilletődve, csendben ül. Hogy aztán visszaidézte a képek és hangok ezerszínű melodiáját, kitörő lelkesedésben. zuhogó tapsot zudítson a karmester felé.

Kicsi Ábel, kicsi hargitai Pán-isten, mennyi élvezetet és örömet szerezteél te megkérgesedett, megbúslakodott szíveknek . . . Hogy kinyíltak a szívek a te egyszerű kis sipod szavára. S a napi gondok fullasztó atmoszférájából felrepítettél minket a Hargita ózondús fenyvesei közé . . . tele merítetted a fülünket fenyő-suhogással, s a lelkünkbe pásztortüzek melegét loptad. Megtanítottad a hitetlent Istent szeretni. Sajnálunk, mikor lekerültél a Hargitáról, az Isten közeléből az emberek közé.

Vajon volt olyan, aki nem fogadta meleg szívvel Ábelt? Volt olyan, aki bezárta ajtaját ez elől a kis székelység suhanc elől? Aki tette, rosszul tette: önmagától kergette el a örömet. Mert így örülni ma oly ritkán lehet. Ilyen mélyről, ilyen lélekből.

Nem tudom Tamási Áron vajon tudta-e mikor elindította Ábelt bolyongásai felé, mit cselekszik? Azt hiszem ő ugyanazt érezhette amit mi. A felüdülést, az örömet, s az Istenhez való közeledést. Nincs igazok azoknak, akik azt mondják: kár volt megírnia Tamásinak a másik két kötetet. Neki célja volt azzal, hogy ezt a székelysíft végigvigye a világon, hogy megmutassa az emberek közösségében őt. A virágoskalapú Ábel utazása jelkép. A lélek ő, mely minden poklon, mocsaron keresztül megmarad Istenhez valónak. És el kellett vinni messze a Hargitától, hogy megtudja, „miért is vagyunk a világon”. Mint ahogy Tamásinak is előbb meg kellett járnia Amerikát, hogy meglássa onnan, hol is az ő helye tulajdonképpen, mert „azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne” . . . Mert van egy hely, ahol élünk és meghalunk kell.

Én nem tudom sokszor mit köszönjek meg neki, a könnyeket, amik előntenek ha kacagnom kéne, vagy a kacagást, mikor sírhatnék. Mert olyan ő, hogy egyik végletből a másikba kergeti az embert. Óriási orcheszterrel játszatja az ő muzsikáját. A sok mélyhangú hegedű és hárfa között ott libeg állandóan a vezér, a primhegedű, ujjongó, tobzódó hangorkánban.

Ennek a primhegedűnek van a legnagyobb szerepe. Közönségesen humornak hívják. Ez uralja minden írását. Talán ez a legnagyobb ajándék, amit az irodalom tőle kapott. Nem hason-

lítható semmihez, nem utánozható, egészen egyéni és reprodukálhatatlan. Néha vaskos, néha játszi, néha olyan mély, „hogy csak egy angyalhajszálnyira van a kicsorduló könnytől”. Reményiket idézem, aki így ír róla : . . . „Ez a humor önmagában elégséges, hogy eltegyük végtelen telekre és végtelen éjszakákra, fűtőanyag-nak, mécsvilágnak, tartalékfényességnek Erdélyország majdani virradatához . . .”

Tamási Áronról sokszor olvastam kritikát. Olvastam dicséret, olvastam elítélőt, sőt közömböset is, csakhogy éppen kritika legyen. S egyet láttam mindegyikben : félnek tőle, féltik a jól kitaposott keréknyomot, amelyben már sok író ment háborítatlanul évtizedek óta. Jól kirajzolt nyom és kényelmes, nem lehet eltévedni benne. A szép simára pallérozott keréknyomot féltik Tamásitól, hogy kis lajtorjás szekerével esetleg megbolygatja, s azokon keresztül új csapás felé új keréknyomokat csinál. Lehet, hogy megokolt a félelem. A kényelmes kijárt útról letérni, s esetleg bozóton keresztül, ismeretlen csapáson bukdácsolni bizonyára nem üdítő. Fáradságos, verejtékes munka. De talán hamarabb kiérhet az ember egy olyan tisztásra, ahol megpihenni, megérdemelt pihenés volna. És talán közelebb is volna oda a felhőtlen ég is.

Tamási Áron nem nézte soha, hova mentek, melyik úton a régiék. Elindult abból az áldott, könnyes kis faluból egy kis gyalogösvényen, hogy megbirkózzék a rengeteggel. Vállán kicsi fejszével, amivel szemébe csapkodó száraz ágaktól megtisztítja az útját.

Nehéz munkára megy, megszaggatja majd nem egy tövis a mentéjét, és a sziklák véresre sebzik lábát. De megy előre, ahogy csak olyan ember mehet, aki biztosan tudja az utat . . . „Minden mozdulatából önérzett, gög és elszántság ütközik ki, s mindamellett mégis végtelen szomorúság lebegi körül . . .”

. . . „Valami belső törvény rendelé neki, hogy különvalva törjön előre lefelől, amíg erejében lefut a vérzajlás, s amíg valahonnan titokországból új parancs érkezik . . .”

Új utak Új távlatok ! Énekes madarával felrepül és a régi hagyományos szinpadtechnikának fricskát vet az orrára : és győz, mert tiszta romlatlan léghőrt teremt meg és csodás színes mesékből szőtt szőnyeget terít lábuk elé. Tudja már a titkot is, tudja mire a megtalált fény, és mosolyogva hunyorgat a szemével, hogy majd megmutatom az énekes madarat mindenkinek, ami ott bujkál minden ember szívében. Ismeri az embereket, a bezárt Jóság tünderét csalogatja ki a szívekből. Tán sikerül is neki . . . Isten rendelé őt és vannak, akik ezt érzik is már.

A sötét erdélyi égbolton ő gyűjtogatja a kihunyóban levő csillagokat. Megtisztítja kicsiny mécsüket, s friss olajakat önt bele. Felnéz a kipitykézett borongó égre és tetszik neki az isteni játék.

. . . „Ahogy hozattam, vitessem egyazon akarat szerint. Lobbanjak fel mint tűz, legyenek falevél ami elszárad az eső és fénytűtáni vágytól, vagy változzam egy akkorddá, mely az égből fut a

villám elől . . . Amire jöttem, ugyis elvégzem azt, mert teremtetem a céllal és feladatokkal együtt, mint minden ember, s mint a rög, s mert vagyok örökkévaló és parányi szikrája a kormányzó titoknak, kit mondunk Miatyánknak, ki van a mennyben, forrásban, csendben, földben, harcban, szívemben . . ."

SCHEDLBAUERNÉ SZOVÁTAY GÁBORKA

EMLÉKEZÉS

(LISZT FERENCRE)

- 1.) A zongorához ül, Fejét lehajtja,
Mint áldozó pap oltár zsámolyán.
A síri csendbe' sóhajok lebegnek,
Mint fénysugár az alkony bíborán.
S a fának lelke támad ;
A húr beszélget ;
Egy új csodás világról
Regél az ének.
- 2.) A hajnal rést repeszt az éj uszályán ;
Mint pajkos dzsin — „kukuk” — bekandikál
És inceleg a szendergő világgal :
— Tánchos koboldnak peng a lant s gitár —
A kín-, a kék ölében
A sok megárthat,
A holnapot tekintsd s úgy
Örülj a „má”-nak !
- 3.) — A mester ujjá zsong varázsigéket —
Picinye méh zümögve döngicsél.
A mézért jönni, menni, járni kell ;
Morzsányi „van” több tenger semminél.
Örökkön él a törvény . . .
Úgy szép az élet,
Ha munka-, szorgalommal
Becsét leméred.
- 4.) Az erdő lombja hízelegve suttog ;
Madársereg zeng himnusz-áriát.
A legkisebb, a legszürkébb, a primás
Az angyalokhoz iskolázni járt.
Hol halkul, hol feléled,
Hogy szinte harsog ;
Nagy érzelem vezérli
Torkán a hangot . . .

- 5.) A Balaton — Oh nézd, a háta borzong,
 A fuvalom rá csóközönt lehel!
 Az alkonyt már a hold uralma váltja,
 A víz tükre egy csillogó lepel.
 Most fátyoltáncra gyűlnek
 A habléányok,
 Daluk nyomán fakadnak
 A délibábok.
- 6.) A víz locsogva, a parti nád zizegve
 Bugyogja, sűgja mélye titkait;
 Megejt a láz, a csábító sziréndal
 A langyos éjbe' lelket andalít.
 Az elhagyott, a megcsalt
 Halászlegénynek
 Megadja síri enyhét
 A bűvös ének.
- 7.) Új képcserére hangok imbolyognak:
 Ősrónaságon lóra-nőtt sereg,
 Kopjás vitézek hosszú karavánja
 Turul nyomában útnak így ered.
 A táltos kardja villan
 Hadúr nevénél,
 Fehér mén vére csordul
 Patak fejénél.
- 8.) Most hirtelen beléhasít a kürtszó,
 Riog, visít, élet-halált sikolt:
 Előre! Győzni! . . . Győzni s újra győzni!
 Rabjármot — hej! — világ salakja hord!
 Nagy éle — óh! — csak úgy van
 A kard vasának,
 Ha csorba — feltja nincs még
 Fringának! . . .
- 9.) Itt pásztortűz, ott száz gulyák kolompja,
 A ménes is belényerít, nyihog.
 A pásztor várja féltett szép szerelmét:
 Göncölszekérrel ő is jönni fog.
 Mi szív, mi vágy jajong ott
 Furulya szóra!
 Mi balzsamot hoz erre
 A pásztoróra! . . .
- 10.) Ki volt, mi volt e félisten? Vagy ember?
 Hány évezredév csiszolta, véste őt?
 De hány ezer fog mulni még a földön,
 Míg Liszt Ferenc mégegyszer testet ölt!?

Szeráfot ünnepel ma
 Szívről fakadt dal . . .
 Idézlek égi szellem,
 Szent áhitattal !

Nyiregyháza, 1933 január 21.

HUBA JÁNOS

MEGVASALT ORDAS

I.

Begyöttek a hajdúk Kassára. Csaholó falkában vonultak befelé. Ellepték a szállásokat, telerakódtak a vendégfogadók fél-szereiben, a katonák tanyahelyeiben, a földes polgárok átalakított szénáspajtáiban és a szemesekben. Ezekből a gabonát, de méginkább a műhelyeikből a mozdítható szerszámot, fölös lábbelit, csizmát, bocskort, posztódmányt, ötvös-marhát titkos helyekre rejtették jövetelük hírére a mester polgárok.

Az előzködő híradás ezt mondta róluk, hogy az erdők ordasai szelíd testvéreik. A kóbor éhes farkas, a veszett toportyánféreg tanulatlan és szótlan kisebb öccsük. A Jahodna felől zúgó szélben felröppent vöröskakas pedig csak jámbor turbékoló galambmadár hozzájuk.

Nagy volt hát igen a csodálkozás, amikor nagy énekzajjal ugyan, de ropogó csizmában, szép új gunyában, rendbeszedett csapatokban begyöttek a déli kapun. A kuruckirály a parancsnokpalota ablakából nézte őket főhívei társaságában és büszkén mosolygott rájuk. Végteére egyszer hát emberformának, helyre katonának láthatta őket, úgy amiként sikerült felöltöztetnie és megreklamézni a kóbor falkáikat. Rivalgva rázták tömpe kardjaikat fényestéjű tarjas buzogányaikat Thököly felé. Égkék, meggypiros, meg szép sárga dolmányukat ugyan kifeszítették peckes mellükkel és a mögéje begyürt apró ingóságaikkal.

A hajduk tisztjei, zuduló csapatjuk élén, baljukban repdeső zászlóval, jobbjukban ezüstfejű, láncos buzogánnyal, vagy köszörült pallossal, sötétvér piros csizmában, sárga satkantúval rugtattak el a kegyesen intő hajdukirály előtt. Két karjukat fohászosan rázták feléje és reketten bődültek :

— Vivát! Vivát! Thököly!

A hajduk még a kari éneket is félbeszakasztották és rábőgték a kapitányok után :

— Vivát, vivát! A gyűlésbe! A gyűlésbe!

A palota ablakában nagyokat bölintott rájuk a sasnézésű göndörfej. Feléjük lóbálta aranygombú, ezüsttollú buzogányát. Megigértte volt, hogy a hajduság tisztjeit beviszi az ország tanácsába,

amelynek összeültére együvé gyültek már a húségén lévő urak és vármegyék.

Az ordasfalka szava félelmet keltve zúgott végig a Fő-utcán, a Csermelyen kétfelől s a számnélküli fahidakon. Mit tudnak tenni, Istenem, mit ártani, akik rivalogni is ennyire gyakorlottak?! Énekük is inkább káromló harsogás, mint együtthangzó dal.

— A gyűlésbe! A gyűlésbe!

Elől a kapitányok, mögöttük az egyszerre toppanó, táncos lépésű, csörgő, morgó hadak, nagy szőrzetű, cserzett ábrázatokkal, evés-ivás után száradt, csapkodó nyelvekkel.

A sárgadolmányuak élén két egyformájú tisztjük lépkedett. Első látásra is testvérek, csak egyikük szótlanabb, csendesebb tekintetű, ápolt arcú, rendesebb és fiatalabb.

— A gyűlésbe! — ordította az öregebb Komaróczy, a Jónás és zászlaját, agyaráát, csizmája talpát versenyt csattogtatta. Öccse, Miklós a házakat nézegette, az ablakokban nyüzsögő asszonynépet, a szép várost és úgy elmerült ennek látásában, hogy majd elkésett a királynak szóló tiszteletadással.

Kirángatta karját láncokon csörgő hüvelyéből és beleírt a levegőbe:

— Vivát!

II.

Megvolt a bevonulás, a gyűlés, a dicsőség és az urak sápadozásán jócskán meggyarapodott öröm. Szereszéjjel ittak a városban a hajduk, éjszaka idején csörömpölve bögték be az utcákat és gyakorta verekedtek. Kamaróczy Jónás csapzott ősz szakállát már második napja áztatta a szerednyei borban, a Várkapu utcában lévő „Bártfai leányzó” ivószobájában. Körülötte csapatának főbbjei, alsóbb tisztjei heverték az asztal körül. Itt ültek, aludtak, daloltak és mindenekefelett ittak kitarósan.

— Mikor osztán ott voltunk végtére és bezuhogtunk a szárlóba és berondultuk a jófelét, az urak lelkeim úgy bámultak ránk, akár a halódó a papra, — mesélte az öreg Jónás az ország tanácskozását.

— Hát mondok, ezután már kinyujtottuk a markunkot és el is értük vele, amit akartunk, mondok, — sunyított egy öreg ordas,

— Ezt el, — Babos Ferke nevetett imígyen, a félszemű hadnagy, — meg is üzente Thököly jófejedelmünk a megküldött tanácsurakkal minékünk, mikornak előtte még beengedtek volna a tanácsba, hogy tisztességgel viseljük magunkat, merhogy most már úgy leszünk, hogy őhelyette viselkedünk. Hát az nehéz vót. A dögvész aki a sunyítást, nemszólást kitanálta olyankorra, amikor gyűlésbe ültetik a szegénylegényt.

— No de azért fáin csendét tartottatok, — horkant nevetve Komaróczy. — Olyan illendősnek se láttam közületek egyet is addig, csak ha nem hóttan.

— Dögdolog is az efféle, kapitány uram, — csapta az asz-

tallapját az öklével Ferke, — egyszer ugattam csak közbe, akkor is rámriváltak, hogy nyomjam a helyemet, ne ugassak, a nyelve-met altassam.

— Kitanálták, mondok, — az égkékek vénhadnagya magában is sűrűn ivott, — aztot tanálták ki a gyűlésbeli nagyurak, faggyonak kőkeményre, mondok, hogy minékünk beszélésre nincs engedelmsük. Hát akkor mire a feketehalálra vagyon, mondok, ha ugatni se lehet, mi ez, templom, mondok, ahol csak a pap ugathat?!

— Csak még egyszer ott lehessünk, — Komaróczy Jónás karddal zörgette meg az asztal kereszt lábát, — majd mán akkor nem kérdjük, hogy ugathatunk-e? Akkor majd rendet teszünk.

— Tégy elsőb rendet ecséddel, — egy ujonnan jött hajdú-tiszt, sebesképű, csúnya ember mondta ezt, — most hallám, hogy innét Kassából veszen holnap hites asszonyt és a templomba mén véle. Mikatona lesz ökelme ilyen úton?

— Mondok, semmilyen. De majd Jóni, ő nem hagyja, te nem hagyod, ugye Jóni?!

— Nem hagyja, ha tuggya, -- mondta a sebesképű, — de eccse Miklós nem igen hallgat, sem nem is szagol őfeléje. úgy látom.

— Hát manap még itt vélünk nem vót, mondok, az az egyetlen igaz. Szoknya után futkos, nolám!

Komaróczy Jónás erre már megrugta alulról az asztal lapját, felülről meg előkapott kardjával döngette, de úgyannyira, hogy kupa, borveder, fapohár, cintál szertegurult róla.

— Tudok róla, hogy mire készül. De itt fogadom, esküvel pedig, hogy templomba asszonnyal, ecsém, míg élek, be nem lép!

— Mit téssz ellene, Jóni, mondok, mit téssz?

— Elállom útját és oda be nem lép, esküm rajta.

A sebesképű kupa után nyult.

— Hónap délnek előtte hát elállhatod, Jóni pajtás. Demár a bort ne szórogasd a mihaszna padlóra.

— Torokba véle! — rivalkodtak és ráítottak Komaróczy esküjére.

Az öreg kékhadnagy ki is mondta:

— Bendőbe véle, mondok, de kiváltkép mire? Arra, mondok, hogy Jóni biza megőrzi a hajdúságnak az elveszendő katonalelket, mondok, édesegy eccsét, mondok, Miklósunkat.

— Vagy megőrizöm, vagy elveszítöm, — ismét így fogadta a kupa fölött veszedelmesen az öregebb Komaróczy.

III.

Reggelig üritgették a boros edényeket a Bártfai leányzóban. Sebesebben fogyogattak azok, mint a hosszú éjőd, mégis emez ért végére előbb. A délelőttbe is belenyultak asztalkörülötti csapottságukkal, végtelen szomjukkal és óránként feltámadó farkasi

éhükkel. Végteére bezudult az ajtón a fiatal katona, akit hírszerzésre küldtek ki a templomhoz és jelentette, hogy megindult Komaróczy Miklós mátkás kísérelével.

— Hát akkor én is menyek, hogy útját beszegiem, — állt talpra az öregebb Komaróczy. Oldalán csüngő ezüst láncaira, helyére akasztotta a kardját és nehéz talpjárással ment ki egyenest.

— Hová mégy Jóni, mondok, hová a súlyba mégy, a rák-súlyba? — ébredt az asztal lapjáról az öreg hadnagy.

— Megyen eccséveli, regvéli ájtatosságra, — mondta rá egyikük s erre mind kizuhogtak Komaróczy Jóni után.

Súlyosodott lábbal mentek, a fényes nap is vakította, a csi-csergő friss levegő pedig igen bágyasztotta őket. Mire hát a barátok templomához odaérkeztek, ott már zúgó seregben, annak a közepében ott találták Komaróczy főtisztjuket. Feketében ünneplő városi emberek előtt véle szemben öccse, Miklós állt szilárdan, ünnepesen, díszesen és fehérben didergő mátkájának biztatóan szólalótt hátrafelé.

— Lábadon itten be nem lépsz, — kiáltotta Jóni és sárgával vegyült fehér szakállát fenyegető hangjánál is ijesztőbb nagysággal rázta. — Míg én életben vagyok, ide a küszöbön be nem mégy!

— Ki légyen kigyelmed? — lépett előbbre a leány apja, Boronkai János, becsületes gyertyaöntő és szappangyártó mester. — Ki légyen, hogy így ennyire elibénk botránkozik?!

— Testvérem ő énnékem, — mondta kérlelő csenddel Miklós. — Tán ivott, miként szokása de rosszat vélem nem akarhat.

Meglátta bátyja tisztjeit is és nekik folytatva kiáltotta:

— Látom, megint lefekvésre nem volt gondotok. Vigyétek hát Jónit, aluggya ki magát.

— Majd alszol te véglegessen! — harsant megint Jóni. — Esküt tettem rá, hogy hajdúnak, katonáknak maradol s templomba csúfságunkra fehérszeméllyel be nem lépsz!

— Nem is fehérszemély ez, akiről szó vagyon, — mondta hangosabban Miklós és magához húzta félkarral a fehérben didergő Boronkai Annust. — Hanem pár lépést, belül ezen a küszöbön énnékem már feleségem!

— Hát éppen hogy az nem! — ordított most már parancsolóan, mint katonáinak szokta, Komaróczy Jóni és ráállott a templom küszöbére. — Térülj meg Miklós, mert erre tenéked útad nincs!

— Vagyon bizony énnékem! — mondta most már kiáltva a kisebb is és félkarral elhárította útjából a bátyját. Másik félkarjával átfogta vállon a lányt és tett néhány lépést befelé a templomon.

— Megállsz! — így üvöltött az öregebb. — Megtérülsz lábadon, vagy téritelek magam!

Az emberek, a násznép, a hajdúság nyomakodva alig tudták jól látni, ami ezután következett. Komaróczy, a kettő, szembe állott egymással, Jóni ordítva parancsolt és csúf harsogást csapott a templom boltozatában, a kisebb pediglen sápadósan és megint veresen váltakozva tiltotta őt maga elől. Végül indult előre megint, de vigyázva engedte el mátkáját és háta megé tolt elrejtve.

Az öregebb sziszegve káromolta őket és rekedten bömbölt. Szavával, majd meg karja fogásával vitte volna kifelé öccsét, de hogy látta a lehetetlent, lassan kivonta kardját is széles hüvelyéből.

Özvegyült mátkahangon sikoltott a leány, bömbölt a templom hajója s a pallos szélesen csapott le Miklóstra. A halott csendben reccsent, a torka tájáról lesiklott és megállott felül a vállában. Hördülve ásta ki magából, gyengén eldobta és menekülve szaladt a templom belseje felé. Szálteste zuhanva hajolt a padló felé, de még futott így is és amikor térdre és hasmánt leesett, csúszva is sebesen jókora darabot vonszolódott. Rubintszallagot festett hosszsan a kőkockákra. Úvegsszettel tekintett hátra, vékonyan sikoltott végtére ő is, mint a leánygyermek és elnyult a köveken.

Komaróczy Jónás két kézben tartotta pallosát és csodálkozva bámult öccse után. Köréje óriáskör tágult. A hajdúk a padokba ugráltak és falkában onnan lesték.

— Mit tettél Jóni?! — nyögött üvöltve a félszemű kékhadnagy. — Levágtad Jóni!

— Jujj te, jujj te, jujj te! — két kézre fogott fejével így borzadozott körülötte Babos Ferke. Messziről járta körül a sóbálvány Komaróczy Jóni kapitányt és iszonyatosan sokszor mondogatta:

— Jujj te, jujj te, jujj te!

A begyülekezett nagyobcsapat hajdúság felmozdulva kiáltozott:

— Megöléd eccsét! Kiontá életét!

— Enpediglen leütöm őtet, a veszett toportyánt. — egy fiatal katona így indult az öreg Komaróczy felé, de a többiek visszafogták.

Komaróczy Jónás csak állt és nézett, mint aki már nem is lát. Csak két öreg cimborája topogott körülötte, reszketve, jókora távolban:

— Jujj te, jujj te, mondok, mit tettél, mit cselekedtél, Jóni, jujj te?!

A fekete városiak az oltár elé zudultak és elalélt csendben, némán térdeltek s megrémülten. A pap kiszaladt valahonnan, megnézegette Miklóst, Miklóskát, a harmatos hadnagyot, a levágott virágszálat, de elveszett reménnyel mindjárt el is engedte a karját. Nem ügyelt s a halott csattanva hullott vissza a kőre.

Erre sötét lett Komaróczy Jóni körül. Elnyedt kezéből kihullott a kard, vagyis hát messzire dobatta véle, el háta mögé, aki ezt a sötétet ráküldte.

Sikoltott ő is, mint előbb édes öccse.

— Esküm... esküm... soha többé kezem... vasat ne emeljen!

Két öklével bizonyítva döngette a mellét. Mint egy nagy dob, úgy puffogott boltos melle s mikoron már csaknem beszakadt s már csak vérhabos szájjal tudta kinyögni, akkor hagyta abba.

— Soha... vasat... soha.

Feláll és támolyogva ment elfele. Katonahivei félreálltak

előle, kiköptek feléje, messziről tekintették és szabad elkóborlást engedtek neki.

IV.

A kassai fényes napok után megint a mezőkön csaholt a hajdúfalka. A sárgadolmányosok vezető nélkül, egymásnak szorult dühös csapatokban rámentek Lócse alatt a németre. Alighogy rámentek, az útszéli fenyvesből akkor elővánszorgott rongyosan az öreg Komaróczy Jónás. Kard nélkül, rongyos szőrgubában, csúnyán koldusként botladozott hozzájuk. Beállt közéjük, szó és hang nélkül elkezdett menni velük. Eltágtultak mellőle. A maguk rongyossága mellett is jobban utálkoztak a leromlott voltán. Hanem akkor igazán csak néztek, amikor egybe keveredtek már a némettel.

A tulsó bokrok közül előbujt a hizott kutyafalka, a német és nagy csaholva rájuk ment, az éhes ordasokra. Komaróczy Jónás akkor elővette rongyszüre mögül a jobbkarját. Könnyökig mintha vastag, nehéz pólyában lett volna, fekete nagy pólyában, akkora ormótlan vaskezyüt viselt azon. Ökle mázsás buzogány-ökölnék megcsinálva, látszott, hogy külön csináltatta, régi erejéhez s most nehezen kell emelnie. Fújva, lihegősen lépkedett előttük, bele a sűrűjébe, s vaskarját csak emelgette, mást nem tett véle. Ahol kard sújtott feléje, csak maga elé tartotta az irgalmatlan vaskarját. Úgyesen elhárította a feléje küldött csapásokat, jobbra dugta, balra tartotta, feje fölé emelte, védekezve, de mégis ilyenképpen harcolt véle és a sűrűjébe így nyomakodott előre. A hajdúk egykettőre melléje ügyesedtek, mögötte fürgén előretörtetek, megint háta mögött csoportosultak, a vasököl nyomán jócskán sújtottak és szaporán pusztítottak.

A fergeteg indul úgy, ahogy kapitányuk nyomán most megindultak. Még nem szóltak hozzá, de már majdnem rivalogtak megint érte. Karddal, esküszava szerént, nem, de lám akkor helyébe vasököllet!

Az első falka ebet le is rázták magukról. Fújtattak egy sort és seregleni kezdtek Komaróczy köré. Akkor a sűrűből kicsaholt a másodszeri német.

Beálltak és bevárták.

Komaróczy Jónás elibük lépett és a németek élén lángoló fiatal katonát várta. Vasbuzogány kovácsöklét felemelte feléje, úgy szinte sújtott is már evvel a mozdulatával, a hajdúk megordítva röhögtek mellette:

— Hujj, áldóját, ez oszt valami!

Az első német már ott állt előttük és szintén kardját emelte. Komaróczy Jónás hanem még sokkal hamarabb dobta hátra rettenetes vaskezyűjét, messzire feje fölé, távolra el a háta mögé.

Ugyanakkor csodálatosat, szájnýtatót tett. Letérdelt a német előtt, csupasz két öklével verni kezdte irgalmatlanul a mellét és bömbölve harsogott valami érthetlent.

A német szaporán fejen is sújtotta őt. Utána karddal a ke-

zében ez is rémületesen kezdett hátrálni, mert Komaróczy véresen, térdepelve, majd meg hason is megindult feléje. Lebukott és mégis csuszott, sikoltott is egyet és ezt kiáltotta:

— Nem, csak kardot nem... Kelemen... vasat sem... semminőt nem emelek, Kelemen!

A hajdúk felocsúdva böszülten mentek a fiatal labancra, levágták és mikoron a haldoklót körülállták, akkor tudták meg tőle, hogy három Komaróczy él testvérként ezen a gyászos földön, nem kettő, ahogyan ők tudták, hanem három, s ez a fiatal labanc volt a harmadik, névszerint Komaróczy Kelemen.

DARKÓ ISTVÁN

TELEKI BLANKA GRÓFNŐ és nevelési eszményei

Teleki Blanka grófnő az 1840-es években komoly célként felmerülő nemzeti nőnevelés eszméjének lelkes és agilis úttörője. Egyéniségét, elhivatottságának szilárd öntudatát, egységes síkba vetített célkitűzéseit maga a nyugtalan, forrongó reformkor termelte ki, mint ahogy minden idők eszmei úttörőinek reformtörkvéseit elhatározóan determinálja a jelen történeti helyzet s ennek a jövőhöz való viszonya.

A szabadságharc előtti időszak tetrekezés fiatalága két eszmei áramlat jegyében indult meg a jövőépítés útján. A mozgató erők kulturális, politikai és pedagógia vonatkozásban egyaránt: az individualizmus és nacionalizmus. De míg e két tényező más országokban nem találja meg mindig az egyedül ideális convergens irányt s például Franciaországban az idealizmus a culte de moi, az én kultusz túlzásaiba torkollik, addig az újjáolvadó magyarság individualizmusa a saját értékeinek tudatára ébredő egyének nemzeti összefogását eredményezi. Itt, ezen a ponton válik Teleki Blanka grófnő, a nőemancipáció előharcosa, korának asszonyává, de egyben a holnap asszonyává is. Ő is az individualizmus jelszava alatt követeli a nők felszabadítását, művelődési igényeik komoly tekintetbevételét, de Teleki Blanka emancipáció eszménye nem egyezik teljesen a szó internacionális értelmében vett s a komoly nemzeti célokat illetőleg merőben közömbös jelentőségével. „A XIX. század közepén világszerte nagy lendülettel és eréllyel megindult nőmozgalom célja, a nőknek a férfiakkal való teljes társadalmi és jogi egyenlősége. Ennek természetes előfeltétele a nőknek a férfiakéval egyenlő művelődési lehetősége, azonos értékű iskolázása a népiskolától az egyetemig. Mert csakis az egyforma műveltség képesíthet ugyanazokra a társadalmi, gazdasági és hivatalviselési jogokra.” (Kornis: A magyar művelődés

eszményei. II. 456.) Az emancipáció lényegének illetően megfogalmazásából Teleki Blanka a közéleti térre vonatkozó egyenjóságot nem tartja elsődlegesen fontosnak. Annál jobban hangsúlyozza az egyenlő művelődési lehetőséget, s ezzel kapcsolatban a nők egyetemre való bocsátását. De azt sem a kultúra öncélúságának jegyében, hanem beleillesztve az akkori Magyarország művelődési viszonyaihoz mérten valóban merész indítványt, a reformkor egyetemes nemzeti céljainak irányvonalába. Teleki grófnő a szellemileg arra hívatott nők magasabbfokú kiképzését elsősorban a jövő nemzedék szempontjából szorgalmazza. Szerinte a tudományok által kiművelt lelkű, határozott és emelkedett világnézet magaslátán álló anyák gyermekeikben is felébresztik egykor a kultúra szeretetét s a vágyat minél nemesebb és értékebb életformák iránt.

„Előbb reform, azután nőemancipáció” jelszóval bevezetett cikkében, mely Jókai lapjában, a hajdani életképekből alakult Népszavában jelenik meg mintegy válaszul a szerkesztő „Nőszabadság” cím alatt megjelenő vezércikkére, kifejtji józan mérséklettel megalkotott véleményét a nőemancipációról „Ki van mondva a szabadság, egyenlőség, testvériség elve. Következetességből szóba hozatik a nők emancipációja is. Természetes, hogy szabadságra vágnak a nők is, de . . . A nők külsőségeiben keresik a szabadságot Kacérkodni a szabadsággal nem szabad és csak azért felölteni, mert divat. Szabadítsuk fel a szellemet közöttünk, reformáljuk önmagunkat.” „Bálványozott bábok voltunk, legyünk emberek! Legyünk érdemesek arra, hogy társaiknak nevezzenek a forradalom fiai.” Hiszen a magyar asszony kezében van a jövő nemzedék.

Igy alkotja meg magában az emancipáció fogalmát. T. B. az asszony, akit nem szédített ez a sokszor hangoztatott jelszó az egyéni hiúság és érvényesülési ösztön sekélyes és nemzeti szempontból improduktív zsákutcájába, *hanem látó szemekkel belenéz a kor forrongó katlanába és meglátja a feltámadt nőmozgalom kincset és salakot egyaránt magával sodró hullámverésében az egyetlen reális értéklehetőséget, a felvilágosodott, művelt, de minden ízében magyar asszonyi ideál kialakítását.* Ennek a célnak érdekében ölti magára Teleki Blanka a reformer asszony szerepét olyan működési területen, amelyen valóban a legnehezebb, úgyszólván kezdeményező lépések jutnak osztályrészül. A nőnevelés reformjának eszméje gazdag lehetőségek perspektíváját csillogtatja, de multja alig van és Teleki grófnő a megvalósításért indított küzdelemben az ifjú Amerika legendás pionirasszonyaira emlékeztet, akik egykor a prairie pusztaságába felsebzett kezekkel győzelmes jövőndő magját vetették. Akcióba lépésének már első mozzanata is céltudatos és határozott. Nem ír hosszú, könyvekre menő pedagógiai fejtegetéseket. A cél, melynek kiharcolására elhivatottságot érez, nem tűr halasztást és sokkal inkább belesimul a kor egyre jobban fejlődő reformtörékvéseinek kollektív egészébe, semhogy megelégednék az irányos olvasók hallgatag helyeslésével. Teleki Blanka a művelt, öntudatos nemzeti közvélemény támogatására

van szüksége és ezért porondra lép a sajtón keresztül. Az új irodalom, melynek lapjain fel-felhangzik a szemrehányás szava a magyartalan asszonyok ellen, de amelynek lelkes művelői megrajzolták már az igazi női ideál nemesvonalú alakját is, már elkészítette a talajt, az új idők szelétől fellelkesült köztudatban. Széchenyi így szól a Hítél-ben korának asszonyaihoz: „Legyetek ti segédei egy szebb és józanabb kezdetnek, vezessétek ti, mint valaha Spárta anyái fiaitokat az érdem és erény mezejére. Fejtesetek ki bennük már gyenge korukban minden szépre és nemesre való vágyást. S ha valaha sivatag, termő, kies vidékké, posvány pedig gazdag gyümölcsökkel viruló ligetté válik e hazában, ha a magyar név mindenütt tiszteletet gerjeszt, s a magyarok híre a földkereken elterjed, legyen ez édes jutalmatok.” Ennek a várakozásnak a beteljesítésére akarja nevelni Teleki Blanka korának leánynemzedékét, s a történelmi pillanat parancsoló impulzusára ad hangot pedagógiai elgondolásainak a Pesti Hírlap abban az időben országosra olvasott hasábjain.

„Szózat a magyar főrendű nők nevelése ügyében” címmel vezeti be cikkét, mely éles logikával kidolgozott, határozott érvekkel, indokokkal alátámasztott interpelláció a nőnevelés nemzeti szellemben való megszervezése ügyében, de egyben rövidebbé mellett is egész nevelési program. Fontos mozzanat, hogy Teleki Blanka éppen a főrendű lányok nevelését tartja a kezdet kezdetén egyedül fontosnak. Reális, higgadt meggondolással mérlegeli korának adottságait és hamar eljut ama konklúzióhoz, hogy két okból elhatározóan lényegbevágó éppen az arisztokrácia hölgyeinek nemzeti nevelése. Egyrészt kiemelkedő helyzetüknél fogva rajtuk az ország széles rétegeinek tekintete és példájuk döntő befolyást gyakorolhat, másrészt éppen tág kulturális lehetőségeiken belül fokozottabb mértékben éri őket a külföldi hatás, a kozmopolita szellemiség veszélye. Szózatában a legvalószerűbben ecseteli a meglevő helyzetet, majd megállapítja annak nemzeti szempontból káros voltát, kifejti nézetét a változtatás, a reform lehetőségeiről.

Megállapítja, hogy a családi nevelés, melyben idegen befolyások nem érvényesülnek, volna arra hivatott, hogy igaz honleányokat neveljen. „Ha a szülők hű szeretete szakadatlan vigyázattal írhatná a fogékony gyermeki elmét, ha korán ébreszthetné benne az erény és hazaszeretet világát, akkor nyugodtan nézné a hazafi a növekedő leánysereget, akkor szükségtelen volna nemzeti nevelőintézetekről gondoskodni. De hány lány, hány főrendű lány részesülhet ezen szerencsében?”

Teleki Blanka tehát ugyanakkor, midőn a család körében ismeri fel a nevelési eszmény kiteljesülésének leghatékonyabb forrásait, azt is kénytelen megállapítani, hogy ez a legideálisabb nevelési mód éppen a főrangúak körében a legnehezebben megvalósítható.

A társaséletnek nálunk is, mint mindenütt zsarnoki törvényei vannak, melyek alól annál kevésbé vonhatja ki magát valaki, minél magasabban áll. Alig lép ki a főrendű leány a gyermekkorából, máris anya, de a társasági élet, a fényes háztartás

miatt gyermekeivel nem foglalkozhat. Míg kicsinyek, hű cselédre bízhatja őket, később azonban a gyermek szellemi igényei növekednek, más valaki kell melléjük. Nevelőnőt kell fogadnia.

És itt, a nevelőnő kérdésnél vetődik fel az első súlyos probléma, a nemzeti szellemű neveléssel kapcsolatban. A nevelőnő ugyanis csak külföldi lehet, „mert magyar nevelőnők képzéséről még nem gondoskodtunk”. Idegen neveli tehát a magyar főrendű leányt. Ha lelkiismeretes a nevelőnő, művelt, okos, a háztartásban ügyes leányt fog nevelni, „de leányt a honnak nem nevelt”. Idegen hatás folytán, idegen nyelven gondolkodik az ilyen körülmények között felnövekedett ifjú lány, s a német, angol és francia nevelőnők hatása következtében saját nyelvét barbárnak tekinti. Nem tudja elképzelni, miként lehetne nemes, emelkedett gondolatot kifejezni azon a nyelven, melyet csupán a pórnép beszél. Épen így elmellőzi hazája történelmének, közállapotainak ismeretét is. Páris és London igézete káprázik a fantáziája előtt, s ugyanakkor elfeledi, hogy idekötí a kötelesség a hazához, minél elhanyagoltabb, annál inkább.

Ezt a helyzetképet tárja Teleki Blanka grófnő a Pesti Hirlap olvasói elé három évvel a 48-as forradalom előtt, amikor a nemzeti öntudat a magyar élet minden vonalán elérte tetőfokát. — Természetesen nem áll meg csupán a bajok ecsetelésénél. Szívós és energikus, minden megmozdulása, hathatós körökben tett nyilatkozatai egy célt szolgálnak, s ez: javítani a helyzeten. Abból indul ki, hogy e hazában a nőnevelésnek is nemzeti alapon kell nyugodnia, s a nemes elgondolás megvilágítására megteszi a döntő lépést, megalapítja az első igazi magyar leánynevelőintézetet.

Az intézet nevelési programja egész felépítésében a női lélek sajátos jellegéhez alkalmazkodik és az egységes szellem, mely még a leglényegtelenebbnek látszó összetevőben is megnyilvánul és egyetlen cél eszközévé avat, történelem és földrajz, magyar nyelv és magyar dal, sőt még egészségtan tanítást is, Teleki Blanka nagy koncepciójú és még mai értelemben is modern szervezői elhivatottságáról tesz tanuságot.

A tanterv alapvető pillére a női lelkiakat adottságainak legideálisabban megfelelő esztétikai nevelés, mely a klasszikus, platói értelemben a szépnek a jóval és igazgal való összhangját van hivatva kialakítani a női lélekben. Ennek a nevelési eszménynek szolgálatába állítja az egyes tantárgyak anyagát.

A jellemnevelés szempontjából a történelemtanítás lép előtérbe, mert Teleki Blanka szerint „egyedül ez adhat szélesebb világnézetet és ez ragad ki bennünket a köznapiasság kisszerű köréből”. Ezt a tárgyat épen ezért a grófnő maga tanítja és impulzív, lelkes egyénisége valóságos hősi szellemet teremt növendékei körében. Nem téveszti szem elől a serdülő leányoknál különösen fontos kedélynevelést sem. Erényes életszemlélet, fogékonyság, nagy eszmék felkarolása, képezzék a magyar leány lelkialkatának alapvonásait, de emellett legyen gyöngéd és nemes hangulatok iránt ösztönösen fogékony. A házasesetre vonatkozólag érlelően magában komoly elgondolásokat, mert ki kell küszöbölni

azt a sekélyes, de sajnos nagy általánosságban elterjedt vélekedést, „hogy a nő hasonlóan a lepkéhez elérte rendeltetése végcélját, mikor a pártát leoldják fejéről”. A házastársi kötelék kötelességekkel jár. Legyen az asszony társa a férfinak a külső élet tövises pályáján is, támogassa a közjóért vívott küzdelemben és neveljen magyar gyermekeket. Pártolja a hazai költészetet és a magyar zenét, „énekelje a dalt, mint övét, melyet a magyar költő előteremt”. Így lesz kedélyvilága szilárd és mégis asszonyosan elmélyedő.

A derült, harmonikus kedély kialakítására, még külső eszközökkel is törekszik. Fontos a környezet meleg, összhangot lehelő esztétikum. Napfény és virág, csinosság, rend, egészséges értelemben vett testkultusz, szabadság, kacagás és fesztelenség mind fontos feltételei a kedély töretlenségének.

A tanítás nyelve természetesen magyar, a tanerők, leszámítva az idegen nyelvmestereket, szintén magyarok. Nem érdektelen néhány szóval kitérni az intézet tanítási módjára sem. A tanítás anyaga négy évi időtartamra mindenképen tulzsúfolt volt. Ez azzal magyarázható, hogy Teleki Blankának nem volt módjában különböző iskolatípusokat tanulmányozni a tananyag összeállítása szempontjából, kezdeményező volt ezen a téren, s a növendékek szellemi befogadó képességét valószínűleg a saját, s az átlagos szintet jóval túlhaladó gyermek intelligenciájához mérte. Ezzel szemben maga a tanítási gyakorlat, melyet iskolájába bevezetett, kiállaná a legmodernebb pedagógia bírálatát is. Teleki Blanka alapos ismerője és lelkes híve volt Pestalozzi metódusának és így iskolájában a nagy mintakép elgondolásai szerint mellőzi a száraz, untató módszert, s az egyes tárgyak tanítása gyakorlati és szemléltető módon történik. — Kár, hogy ez a céltudatosan megszervezett, s a maga korában különösen nagy értéket képviselő intézet nem teljesíthette a hozzáfűzött várakozásokat. A szabadságharc zavaros és bizonytalan közállapotai miatt a növendékek elmaradoztak, s így anyagi okokból sem lehetett tovább fenntartani. S ami a legtragikusabb, a szép és nemes elgondolások megvalósítása helyett, T. B. leánynevelőintézete a meghurcoltatások kálváriáját hozta alapítójára.

Tanulmányom keretében nem térhetek ki részletesen annak a páratlan rosszakarattal megszerkesztett, lényegtelen motívumokat főbenjáró bűnökül felrovo vádiratnak ismertetésére, melynek alapján Teleki grófnőt forradalmi eszmék terjesztése és az állítólag hasonló célokat szolgáló nevelőintézete miatt hadbírótság elé állították. Én csupán ennek a mártírsorsú asszonynak arcát szeretném vetíteni, amint igazságának tudatában, védőügyvéd nélkül, méltóságteljes, nemes nyugalommal áll bírái előtt. Bátor, logikus és higgadt a magaszerkesztette védőbeszéd folyamán, melynek kiváló elmeéről tanuskodó ellenérvei, minden tárgyilagos fórum előtt döntőleg befolyásolták volna az ítélőbírák végső határozatát. De objektív igazság a Bach-korszakban magyarok számára nem létezett, s így hasonlóan a 48-as idők sok hőslelkű áldozatához, T. B. sem került ki a várfogságot. Tíz évre szólt az ité-

let, de 1857-ben, Rudolf trónörökös születésének öröme amnesztiát kap. Már előbb is figyelmeztetik, írjon kegyelmi kérvényt, de ő az igazságtalanul megalázottak imponáló göggyével elzárkózik a kegyelmet kínáló zsarnokság elől és kijelenti: „ilyet írni nem tudok”.

Ez Teleki Blanka grófnő mártírcsa, melynek lenyűgöző fensége, nyugalma, ilyen szavakra ragadta Michelet-t, a Révolution európai híru történetíróját: „Csodáljuk, bámuljuk emberfölötti lelkierejét, tisztelettel borulunk le ön előtt, s meghatottan érintjük ajkunkkal láncainak nyomát”.

Minden nagy hős csak akkor igazán az, ha nemcsak a multnak, hanem a jelennek is tud igazi útmutatást adni. Teleki Blanka azzal, hogy a nőnevelésben is meglátta a nemzeti-nevelés egyetemes nagy feladatait, a mának sok újat és megvalósításra várót is tud mondani. Ezért Szekfű Gyula értékeléséhez kapcsolódunk, aki kijelenti:

„Van értelme annak, hogy nemzeti nevelésünk mindegyre a reformkor embereihez tér vissza, őket állítja mintaképül és tőlük tanul lelkesedést, hazafias érzelmet és mindent, amire egy nagy nemzeti közösségnek fennállásához szüksége van. A reformkor hősei is csak emberek voltak, de az ő ténykedésükért kialakuló világban először jelent meg a nemzetiségnek mindent átalakító tudatossága”. (Hóman—Szekfű: M. történet XIX. sz. 175.)

DR. BELOHORSZKY FERENCNÉ

VITÉZ ISTVÁN VERSEI

NÉMET FÖLDÖN.

Csonka országból szabad hazán át
Hatalmas, erős, boldog nép között
Visz vándor útam. Szívembe mégis
Sajgó fájdalom s bánat költözött.

Itt gazdag áldást csókol ki a nap
A sziklás rögből s édes a kenyér
S a zúgó munka dübörögve szánt
Új barázdát az új élet felé.

Az új fészkekben minden asszony szív
Nevető, drága gyermeket álmod
S a gyermek arca rózsát mosolyog,
Nem sápadt nyomor könnyétől ázott.
Boldogan kacag s újjong az élet,
Békét harangoz a férfi lelke . . .

S az én hazámban egyre-egyre fogy
 A napsugár, a szín és bús a naplemente,
 Megtört szemekből kialszik a fény . . .
 S e sötét árnyék itt is elkísér.

JÓ VOLNA SZÍVÜNK ÜVEGHARANGJÁT KONGATNI.

Tegnap csomagot hozott a posta
 — Apró kis üveg készüléket —
 S rá volt írva szép, színes betűkkel :
 „Vigyázat, üveg alkatrészek !”

Mikor születünk, te is, meg én is,
 Mindannyiunkat előbb a bába
 Pólyált be tudós-szakértelemmel,
 Azután anyánk, szeretet-vattába.

Apró, csillogó, színes üveg vagy
 — Üvegcsengettyű, üvegpillangó —
 Anyád úgy őrzött, vigyázott, féltett,
 Ne jusson hozzád rossz árnyék, jaj-szó.

Az élet később dobolni kezdett.
 Az élet? . . . Nem, nem . . . Durva emberek
 Gyors dobverőkkel, bottal, korbáccsal . . .
 S üveg hátunkon ütés cseng, pereg.

Érc-ököl dönget becsület-kristályt,
 Család kelyhére sáros csizma hág,
 Érzéseidnek csiszolt prizmaít,
 — Mi életednek színt ad s ragyogást —
 Könyök-törtetők csorbítják, zuzzák.

Másnak nem érték, ami magad vagy,
 Féltett, drága kincs neki — ugyanaz.
 Hited? Orzóknak prédája csupán
 S szívedből jaj zeng az ütések után.
 Vágyaid? Álmod? Életajándék
 Neked, de másnak : — esetleg — játék,
 Törékeny játék és csak arra jó,
 Mint a többiek : báb, labda, hajó,
 Hogy unatkozók ásítva, sután
 Osszetörjék ma, vagy holnapután . . .

Jó volna szívünk üvegharangját
 Vészre kongatni, zúgatni, verni.

Ha már emberként nem vagyunk érték,
Egymást legalább anyagnak néznénk.
Jobban vigyáznánk így tán egymásra.
„Vigyázat, üveg! Törékeny váza!”

NÉZD, MÁR RÜGYET BONT AZ ORGONABOKOR.

A tél sokat táncolt. Csillogó, fehér
Báli ruháját beszennyezte már.
Álmosan baktat, mint éjjeli lump,
Kit senki se hív, kit senki se vár.

Lehalkul lágyan a báli muzsika
S megjön a Csoda, az örök Kezdet
S édes nedveket csókol a fádba,
Drága illatot, ezer szint lenget.
Kék tenger felett csodás, új zene :
Mosolyog Isten nagy, meleg szeme.

A csodás varázsló fűti a gépet,
Indítja újra, lendíti egyre,
— Minden fordulat új életet szül —
S virág-ezredek kúsznak a hegyre.
... S ablakom alatt, hova fény omol,
Nézd,
Már rügyet bont az orgonabokor.

VITÉZ ISTVÁN

A HŐS

A kaszinó legkedveltebb alakja a kis Óriás Józsi volt. Talán azért volt olyan kedvelt, mert kicsi volt és mindig mosolygott. Mindenkire mosolygott. Ezért aztán általában boldog embernek tartották a kis kataszteri hivatali díjnokot, másrészt azért, mert igen szép asszony volt a felesége.

Ha a kaszinóban nem lett volna olyan nagy különbség az egyes társadalmi állású tagok között — ami abban nyilvánult, hogy a nagyobb állású tagok több tagsági díjat fizettek — akkor a kis Óriás Józsi valósággal központja lett volna a csöpp városi kaszinó életének.

Igy azonban Óriás Józsi csak Józsi maradt, akivel a társalgóban el lehetett évelődni, lehetett a fejéhez grombaságokat is

vagdosni, gúny tárgyává is teheték azok, akiknek kéjes gyönyörüséget okozott, ha embertársaikon marhattak egyet...

Óriás Józsi nem kártyázott. Egyszerűen azért, mert dijnoki fizetéséből nem tellett, Otthonról szegényen indult el a hivatalnok-pályára, mert, ha nem indult volna el szegényen, sokkal magasabb helyre, a vármegyére kerülhetett volna díjtalan fogalmazó gyakornoki rangban... Így azonban kénytelen volt megelégedni egy alantasabb fizetéses állással is.

A kis Óriás Józsin azonban akkor mulattak a legjobban mikor a háború harmadik évében őt is besorozták katonának. A legmerészebb fantáziájú kaszinótag sem tudta elképzelni, hogy milyen is lesz ez a pöttömnyi Óriás Józsi katonaruhában?

A legnagyobb kacagás mégis akkor tört ki, mikor a polgármester azt a hírt hozta, hogy Óriás Józsi az egész katonai magazinban nem találtak elég kicsi mundért, úgy hogy akarva, nem akarva a snájderrel eksztra ruhát kellett neki csináltatni a kincstár kötségén. Ez pedig úgy történt, hogy az elesett harcosokról leráncigált és kellőképpen fertőtlenített katonai ruhadarabokat szabták össze az Óriás Józsi számára egyenruhaként.

A kaszinóban kézről-kézre járt az a fényképe, amelyet az örökké mosolygó Józsi mindjárt a beöltözködése utáni első napon csináltatott a gyorsfényképésznél. A kaszinó elnöke csupa tréfás figyelmességből, a Széchenyi István gróf aranyrámás képe sarkába tűzte a kis fotográfiát, hogy mindennap gyönyörködhessek benne minden kaszinó tag, akinek eszébe jut a kis Óriás Józsi hogyléte felől érdeklődni.

Különösen a polgármester volt arra kíváncsi, hogy hol és merre jár a kaszinó kedvelt katonája. A rossz nyelvek azt is sutogták, hogy a polgármesternek módfelett tetszik a feltűnően szép és elegáns Óriás Józsiné nagyságosasszony. Egy kicsit nagy volt ugyan köztük a távolság, mert egy dijnokné és egy polgármester igen messze estek egymástól a társadalmi ranglétrán, de ez nem feszélyezte volna az agglegény polgármestert, ha a kaszinó valamennyi tagja árgus szemekkel nem örködött volna az Óriás Józsi családi fészékének tisztasága felett.

Egy napon aztán komolyra vált a társalgóban mindenkinek az arca. Az a hír jött az újságban, hogy a kis Óriás Józsit vagy elfogták, vagy más valamiképpen eltűnt.

A szép asszony kisírt szemmel járt az utcán. Érezte, hogy jól áll neki ez, no meg tudta, hogy az ura népszerűségnek örvendett, akit a kaszinó kedvenceként emlegettek, ezt a kis népszerűséget tehát kellő asszonyi hűséggel használta ki.

A hír vétele után pár hétre azt kezdték rebesgetni, hogy a hadsereg legkisebb katonája nem is került fogságba, nem is tűnt el, hanem egyszerűen elesett. Bizonyosan annál a trénnél szolgált, amelyiket Ravaruszkánál szétlőttek az oroszok. Maga se tehetett róla, hogy egy gránátszilánk oly messzire elkalandozott, hogy még a kis Óriás Józsit is eltalálta.

Akkortájt így, ilyen szelemességgel próbálták a kaszinó tagjai ellensúlyozni érthető fájdalmukat. Mások azt is tudni vélték, hogy nem is golyótól esett el, hanem influenzában betegedett meg, mert egy hajnalon mezítláb futott a nedves fűben egy ellenséges attak elől a szanitéczekhez.

Hát így próbálták a kaszinóbeli urak a minenkinek kedves Óriás Józsiat még vélt halála után is tréfaik középpontjává tenni, csak a polgármester kockáztatta meg, hogy egy darabka fekete fátyolt tüzzön a Széchenyi István gróf aranyrámás nagy képének balsarkába, ahol az Óriás Józsi kis fényképe szerénykedett.

Telt, mult az idő, egyszer egy veszteségi lajstrom is közölte a kaszinó kedvelt tagjának a nevét, az elesettek között, már az özvegy is levette a gyászruhát, melyet már nagyon megszoktak rajta, amikor a kaszinóban sugdosni kezdték, hogy a polgármester egészen komolyan csapja a szelet a csinos hadiözvegynek.

Egy kicsit furcsának találták a kaszinóbeli urak, hogy a polgármester, aki egyébként ősi nemes familiából származott és főispán is lehetett volna, ha nem olyan lokálpatrióta, komoly szándékkal közeledik a szép hadiözvegyhez. Ha még kalandokat keresett volna, hagyján, de egyszer elárulta magát egy rómi parti közben, hogy számolni lehet az ő vőlegénységével is...

Erre a hírre nyomban megindult az ilyenkor szokásos ellenakció. Először a család lépett föl ellene. A nagynéni, aki dúsgazdag volt, ájuldozott amiatt, hogy az ő Frici unokaöccse ilyen rangján alóli házasságot kössön, mikor akár báró kisasszonyt is elvehetne...

Voltak barátai is, akik a kaszinóban félrehívták és komolyan figyelmeztették, hogy ezzel a házassággal kettévágja karrierjét. Neki fönt, neki magasan kell maradnia, mert rá még megváltozott viszonyok között is súlyos szerep vár, melyhez nagy tekintélyre lesz szüksége.

A polgármester eleinte tréfásan fogta föl a dolgot, később azonban maga is megdöbbsent az általános tiltakozáson. Annál ugyan sokkal erélyesebb és keményebb legény volt, hogy a saját boldogságának elgáncsolóit figyelembe vegye, de társadalmi állása, meg azok a nagy kötelességek, amiknek teljesítésére állítólag őt szemlélték ki, mégis valamelyes óvatosságra ösztökélték.

Próbált lemondani a szép asszonyról, de csakhamar belátta, hogy sokkal melegebben fogta meg egyszer a kezét, mintsem azt el tudná olyan könnyen engedni.

Töprengve fordult azért a városi számvevőhöz, különben gyermekkori barátjához és tanácsot kért tőle.

A városi számvevő igen furfangos ember volt. Szerette a nehéz helyzeteket. No hát ennél nehezebb helyzetet nem igen látott. Rövid gondolkodás után mégis kész volt a tanáccsal. Azt tanácsolta, hogy itt nincs más megoldás, mint a szép hadiözvegycet a polgármester részére partiképevé tenni.

A polgármester értetlenül bámult a számvevőre.

— De hát hogyan?

A számvevő mosolyogni kezdett. Ez máskor azt jelentette, hogy valahol megtalálta a hibát a városi zárszámadásban. Most azonban ellenkezőleg nem hibát talált, hanem megtalálta a feladat megoldásának legmegfelelőbb kulcsát.

— Úgy kell partiképesé tenni, hogy az urából nagy embert csinálunk.

A polgármester még bárgyubb arcot vágott.

— Az urából? Hiszen szegény már több egy évtizedénél a névtelen katona örökalmát alussza valahol.

A számvevő bizonykodott.

— Éppen azért, mert meghalt.

— Nem értelek — rázta fejét a polgármester.

— Tudod mit? Bízd rám az ügyet és bámolni fogsz . . . — és hamiskásan nevetett

Másnap este a kaszinóban a számvevő csak úgy mellékesen jegyezte meg, hogy a szegény Óriás Józsiról legendákat hallott egy idetévedt frontharcostól. Nem is a tréneknél volt, nem is a szanitéceknél szolgált, hanem egy rohamosztag élén harcolt és úgy esett el, mint egy valóságos hős.

Az új hír felvillanyozta a kaszinó társalgójának levegőjét. A villamos gerjedelem átterjedt az olvasó szobára is. Ott már azt suttogták egymás fülebe az urak, hogy a kis Óriás Józsi egy egész ágyú üteget mentett meg személyes bátorságával és ügyességével, de sajnos, önmaga odaveszett.

A kártyaszobában félbeszakították a játékot. Valaki azt mondotta, hogy Óriás Józsi egyik igazi hőse volt a gorlicei áttörésnek. Ha ma élne, mint nyugdíjas rokkant ezredes tarokkoznék itt, mert a harc téren hősi halált halt kaszinótag mindig a tarokk partikat szerette a legjobban.

Az Óriás Józsiról keletkezett hírek a könyvtárteremben búvárkodó szerkesztő fülebe is eljutottak, aki másnap öles betűkkel, első oldalon hozta az Óriás Józsi hősiességének krónikáját és egyenesen azt követelte, hogy a város szobrot emeljen legnagyobbb hőse emlékének.

A jótékony nőegylet elnöknője, egy özvegy tábornokné, figyelte a cikkekre. Összehívta a nőegylet választmányát és rövid hat órás tárgyalás után kimondatta a választmánnyal az előre elkészített határozatot, hogy a nőegylet tagjai pedig gyűjtést rendeznek a város egyetlen legnagyobb hőse felállítandó szobrának alapjára.

A kaszinó választmánya is összeült. A polgármesternek az volt a véleménye, hogy a hősnek a kaszinó tulajdonában lévő egyetlen képe szolgáljon eszközül arra, hogy a szintén kaszinótag festőművész barátjuk a kaszinó részére az Óriás Józsi képét élet-

nagyságban olajba fesse. A költségeket természetesen a kaszinó választmánya készségesen vállalta.

Közben megjött a katonai parancsnokságtól kért információ is, amely azonban bizonytalan volt; Az iratok a forradalom alatt eltűntek, de amik megmaradtak, azokból is kitűnt, hogy egy bizonyos Óriás Józsi mint önkéntes szakaszvezető személyesen vett részt a legnehezebb harcokban. Nem éppen a gorlicei áttörésnél tüntette ki magát, hanem valahol a Doberdón voltak harci kalandjai.

A városi számvevő ezekre az információkra azonnal kijelentette, hogy megbízhatatlanok. Lehet, hogy a hősnek egy névrokonáról van szó. Az ilyesmit tizenegy év után igen nehéz pontosan kikutatni. Ezzel az ügyet el is intézték.

Egy vasárnap délelőtt fényes matiné keretében leplezték le a hős arcképét. Az ünnepségen ott volt a szép özvegy is, akit a polgármester karonfogva vezetett be a díszterembe és ültetett a számára fenntartott első helyre.

Az özvegy könnyei potyogtak. A polgármestert is meghatották a plébános szívhez szóló szavai. Egy volt frontharcos harsogó hangon méltatta a hős kaszinótag érdemeit és koszorút helyezett a város társadalma nevében az életnagyságú aranyrámás kép alá.

Mindenki belenyugodott ezekután abba, amikor híre jött, hogy a város polgármestere kellő tisztelettel és hódolattal megkérte a város legnagyobb hőse szomorú özvegyének a kezét, hogy oldalán egy új életet kezdve, feledtesse az elszenvedett gyászos éveket.

A kis város még olyan fényes esküvőt nem látott. A lakodalmi ebédet a kaszinó dísztermében rendezték s az új pár a hős életnagyságú képe alatt foglalt helyet. Erre a napra még a képet is virágokkal övezték figyelmes kezek és a helybeli nőegylet bájos és kevésbé bájos tagjai az ebéd alatt titkos gyűjtést rendeztek a hős felállítandó szobrának alapjára...

Már a nászutat is túléltek a fiatalok és a polgármester boldog lázban égve sürgött-forgott ismét a kaszinóban — hálásan szorongatva olykor-olykor a fufangos városi számvevő kezét, amikor azt kezdték rebesgetni, hogy a városba lerongyolt idegen érkezett, aki éppen olyan kicsi, mint a megboldogult hős, Óriás Józsi volt.

Ez a kis ember félenken vallotta be, hogy ő Óriás Józsi és azért fél, mert messze földről jött és nem tudja, mi sors vár azokra, akik nem tudják kellőképpen igazolni, hogy milyen uton módon estek valamely ellenség fogságába...

Mikor efelől megnyugtatták, keresni kezdte a feleségét. A régi lakásukon nem találta. A kis kétszobás lakásban idegenek laktak akiknek a nyelvét se értette.

Azon igen elcsodálkozott, mikor a piac közepén egy szobor alapját látta lefektetve. Elmondották neki, hogy az ő szobra fogja ezt a helyet diszíteni, mármint Óriás Józsié. A kis rongyos és

gyűrött Óriás Józsi nem tudta, hogy nevéssen-e, vagy megrémüljön, hát inkább megrémült. Ettől a rémülettől szabadulni akarván egy korcsmában berugott. Mindig így tett az utóbbi években, ha valami megrémítette... Ezért volt rongyos és pálinkaszagú. Megszokta.

A korcsmában aztán megmagyarázták neki, hogy egyáltalán nincs mitől félnie, nincs miért bujdosnia és rettegnie. Menjen fel a polgármesterhez és keresse nála a feleségét. Azután meg jelentse ki, hogy mint a város hőségének mindarra joga van, amit tőle a háború megvont...

Óriás Józsin fogott a biztatás és feltámolygott a városházára, de ott a hajdú nem akarta a polgármesterhez beengedni. Mikor megmondta, hogy ő az Óriás Józsi, akinek odakint a főtéren a szobrot emelik, kinevették.

A polgármester hazamenet mégis összetalálkozott vele. Elsáppadt és kiakarta kerülni, de a kis ember összeszedte az arcában felejtett összes mosolygását és nagy merészen a polgármester karjába ragadott. A polgármester hirtelen a lakásába vonszolta és kérlelni kezdte. A fiatal menyecske sírva állt meg a pálinkaszagú rongyos ember előtt és egyáltalán nem volt hajlandó felismerni benne meggyászolt urát. Azért könnyezett csak, mert még ilyen hasonlóságot életében nem tapasztalt.

Meg is vigasztalta a polgármestert, hogy megbocsát neki, amiért ezt az embert a lakásukra hozta, nyilván azért, hogy ezt a tökéletes hasonlatosságot neki is megmutassa, de bizonyára nem gondolta, hogy ezzel egy kis fájdalmat is okozhat neki, amint most látja...

Ezekre a biztató igékre a polgármester is zavarba jött. A kételkedés ördöge feltámadt benne. Hátha nem is Óriás Józsi ez az ember, hanem valami szélhámos?

Felfedezését közölte a számvevővel, aki este a kaszinóban figyelmeztette a szerkesztőt, hogy minden várható kellemetlenség elkerülése céljából jó lesz, ha lapjában előre figyelmezteti a város közvéleményét arra, hogy egy veszélyes szélhámos tartózkodik a városban, aki elég merész arra, hogy meghurcolva a város nagy hőségének szent emlékét, magát a hősként szerepelteti, nyilván azért, hogy az ügyben érdekelt feleket megszarolja, vagy a diosőség és hősi hírnév hullámaiban méltatlanul lubickolhasson.

A kaszinóbeli urak is alaposan megtárgyalták az ügyet. Tizenöt éve, hogy a hős eltávozott körükből. Lehetetlen, hogy ne adott volna életjelt magáról, ha nem halt volna hősi halált. Képtelenség még csak fel is tételezni, hogy ez a rongyos, félkézre béna, kicsi, gyűrött arcú ősz emberke, aki mindig a korcsmákat bújja és éjszakára a városvégi lebujokban huzódik meg, azonos lenne a város hősével.

... És amikor egy vasárnap délelőtt az egész város díszbe

és ünneplőbe öltözötten gyülekezett a hősének a főtéren felállított művészi alkotású márványszobra előtt, a kis Óriás Józsit, mint kellemetlen idegent tették át minden feltűnés nélkül, szép csendesen, a legközelebbi határon . . .

RÁCZ PÁL

BETYÁROK ÉS BOSZORKÁNYOK AZ ALFÖLDÖN

A Budapest—szegedi vasutvonal mentén — Kapitányság álmomással szemben — szép nagy tanyaház büszkélkedik. Ez a ház gróf Ráday Gedeon királyi biztos idejében épült; benne székelt Sass Lajos pandurkapitány. (Innen a Kapitányság név.)

A Ház még ma is úgy áll, ahogy akkor megépült. Kamrája ablakán rajta van a vasrácsos ablak; itt volt u. i. a börtön. Néhány öreg ember még ma is nagy tisztelettel lépi át a küszöböt, mert emlékszik rá, milyen alaposan helybenhagyták ott a pandurok.

Bizony akkoriban, a mult század derekán szükség volt az ilyen erélyes eljárásra a minduntalan fel-felbukkanó betyárok megfékezésére.

A hatóság még így is sokáig tehetetlennek bizonyult a jól szervezett betyárbandákkal szemben.

Ezek a betyárok, szegénylegények a legtöbb esetben nem voltak elvetemült gonosztevők. Az osztrák katonáskodás elől menekültek az alföld mocsaras, lápos ingoványába, ahonnan csapatokba, bandákba tömörülve ki-kitörtek és fosztogatták a vásárra igyekvő kereskedőket vagy egy-egy gazdag ember kamráját dézsmálták meg. A szegényeket sohasem bántották, sőt gyakran támogatták őket. Így érthetjük meg, hogy a nép szemében a betyár inkább rokonszenves mint gyűlölt, jóllehet a feléaradó tisztelet jókora félelemmel is párosult.

Nem csoda hát, ha a hatóság nem boldogult a betyárokkal, hiszen a tanyák lakói a cseh vagy osztrák származású csendőröket inkább félrevezették, nemhogy a betyárok nyomába igazították volna. Meg egyébként is megnehezítette, csaknem lehetetlenné tette az üldözést a betyár kitűnő tájékozottsága, gyorsasága, leleményes ügyessége. Mire a lassan mozgó csendőrség utána indult, akkorra a betyárnak már régen hívó jelet adott a pásztortűz, útba igazította, a bogáncskóróra kötött szőrszál, közeli veszélyről értesítette a kútágas vagy a csárda ablakába állított mécses stb.

A Duna—Tisza közének leghíresebb betyárja Rózsa Sándor volt. Egyéni kiválósága, de főképpen a nevéhez fűződő, s alakját

mindegyre nagyobbak feltüntető mondanakör révén valóságos betyár fejedelemmé nőtte ki magát. Legendás hírét-nevét ma is sokat emlegetik.

„Tulajdonképpen kettős alakban él a nép lelkében. Az egyik az az alacsony származású, de zseniális, néha szinte meglepően szimpatikus, sőt nagyúri karakterű alak, kiből a magyar paraszt sok keleties és nagyúri sajátsága mellett valami hallatlanul szuggesztív és parancsoló van, mindamellett kibogozhatatlan jellem, melyben itt-ott a fény mögött sötétség, ördögi sötétség lapanghat, a legközönségesebb bandita tempókkal. A másik az elnyomott és vígasztalanságában fantomokat kereső nemzetképzeletében élő Rózsa Sándor.” (Vicsay, Kist. tört. 92. l.)

Szeged mellett született 1813. július 18-án. Már 23 éves korában tizennyolc hónapi börtönre ítélték rablás miatt. Börtönéből azonban megszökött s Szeged vidékén újra garázdálkodni kezdett. Kossuth nemzeti kormánya 1848-ban amnesztiát adott neki, azzal a feltétellel, hogy a rablással felhagyva, egész bandájával a honvéd seregbe áll. A szabadságharc leverése után bandája elszéledt, ő maga csikósnak szegődött el Szegeden. Lassankint azonban kisebb-nagyobb csoportokban újból összeverődtek legényei s most még bátrabban garázdálkodhattak, mert szabadságharc szereplésük bizonyos nimbusszal vette őket körül, üldöztetésükben az elkeseredett magyar nép nem a megtorló igazságszolgáltatást látta, hanem politikai megtorlásnak tekintette. Őr és paraszt egyformán gyűlölte az osztrák csendőröket s szívesen nyújtott segédkezet Rózsa Sándornak és bandájának, hogy a betyárok megmeneküljenek a csendőrök elől. Ezt a rokonszenvet Rózsa Sándor azzal hálálta meg, hogy amit a gazdag kereskedőktől, földbirtokosoktól elrabolt, a szegényeknek adta, ő maga élete végéig szegény ember maradt.

Rózsa Sándor hirnevét sok kőbor utonálló is felhasználta, a rettegett haramia vezérnek vagy legalábbis a bandájába tartozónak adta ki magát. Ennek aztán az lett a következménye, hogy Rózsa Sándor rablásairól csaknem egy időben tettek jelentést Kecskeméten és Szabadka tájékán. Mindez persze csak növelte az alföld betyár fejedelmének amúgy is félelmes tekintélyét s miután sem a katonasággal megerősített csendőrség, sem a bécsi legfőbb rendőrhatalóság nem boldogult vele, más utat kíséreltek meg Rózsa Sándor hálába ejtésére. Aránylag óriási összeget, tízezer pengő jutalomdíjat tűztek ki annak, aki a betyárt kézrekeríti s hogy a polgári lakosság nyomozó munkáját megkönnyítsék, Rózsa szeméyleírását is közzétették, amely — hivatalos jellege ellenére — jóval többet tartalmaz a hatósági szükszavú, sablonos személyleírásoknál :

„Rózsa Sándor 40—42 éves, közép nagyságú, karcsú férfi. Szürke szemeit mások jelenlétében félig zárva, állandóan földre szegzi és úgy hunyorgat, mint a macska, mikor egérre les.

Haja puha és sötét szőke, homlokát elől hosszan befödi, de gondosan balfele elválasztva hordja. Hosszú, lelógó, világos szőke

bajuszt és ugyanilyen barkót visel. Arca sovány, keskeny, orra hosszas, orrlyukai kissé előre állnak. Alsó állkapcsának oldalcsontjai kissé szélesek, koponyája hátul, a két füle között kiáll.

Feje általában véve kicsiny, tartása törzsével együtt kissé előre hajlott.

Nagyon szűkszavú. Ha környezete beszél, akkor félig csukott, hunyorgató szeméit földre szegezve figyel, közben lógó bajuszt jobbkézével csavarja.

Mások jelenléte s általában a szobában való tartózkodás feszélyezi.

Mozgása vontatott. Csendes és bizonytalan viselkedéséből nem lehetne következtetni arra, hogy ez az ember fáradságot nem ismerő lovas s kitűnő és biztos lövész. Beszéde lassú és vontatott."

Eddig a hivatalos szeméyleírás.

Bizonyos, hogy a tizezer pengő sokakban felkeltette a vágyat a betyár kézrekerítésére, mégis kitűzése óta közel egy év telt el eredmény nélkül.

Pedig Rózsa Sándor ekkor sem hagyott fel a garázdálkodással. Hol itt, hol ott bukkan fel: Szentesen és Kisteleken, Vásárhelyen majd meg Félegyházán, de történetesen mindig másutt, mint ahol a csendőrség keresi.

Igaz, hogy olyan legény nem terem minden bokorban, aki Rózsa Sándorral szembe mert volna szállni. Hiszen többnyire vele voltak a banda törzstagjai is: Rózsa István, Veszelka Jóska, Csányi Bandi, Takács Sándor, Turi, Dimó, Lantos, mindmegannyi elszánt, vakmerő és ügyes betyár, aki hitvány életét legfeljebb csak azért féltette, hogy visszatérhessen szeretőjéhez, mert minden betyárnak, — ha még olyan elvetemült is lett volna — volt kedvese, aki aggódva siratta a könnyelmű, bátorságával virtuskodó betyárt, amint azt ez a kis nóta is megörökíti:

Kutyakaparási csárda,
Pandurral van körülállva,
Azért van az körülállva,
Betyár mulat a csárdába.

Iszik a betyár a csapon,
Sír egy kislány az ablakon.
Ne sírj kislány olyan nagyon,
Nem ütik a betyárt agyon.

Mint majd látni fogjuk, Rózsa Sándornak is éppen a szerelem okozta vesztét.

1857 május 10-én a csongrádi cs. és kir. megyei főnök ezt a táviratot küldte Budára: „Rózsa Sándort tegnap este polgári egyének elfogták s ma beszállítottuk. Átadtuk a rögtönítélő bíróságnak. Dulakodás közben rálőtt egy parasztra s ő maga is megsebesült". A bíróság halálra ítélte, de életfogytiglani fegyházra

változtatták büntetését. Kufsteinben és Vácott raboskobott tíz évig, amikor is a koronázási amnesztia révén ismét szabad lett.

Nem hiába tartják róla, hogy burokban született, hogy a golyó nem fogja s hogy az Isten is zsványnak teremtette; megint csak betyárságra adta magát. Ujabb sorozatos garázdálkodásával arra készítette a hatóságokat, hogy megint kitűzték fejére a tízezer pengős vérdíjat. Am nem ennek, hanem sógora féltékenységének köszönhette a csendőrség, hogy Rózsa Sándort újból s most már véglegesen kézrekeríthette. 1872-ben életfogytiglani fegyházra ítélték. Az egykori rettegett haramia vezér, a fáradhatatlan lovas, a délceg betyár testileg és talán lelkileg is összeroppanva dolgozott a szamosujvári fogház szabóműhelyében 1878-ban bekövetkezett haláláig.

Rózsa Sándort és bandáját a népképzelet csodás romantikával vette körül. Félelemmel párosuló, babonás tisztelet övezte ezeket a betyárokat. A világért el nem árulták volna őket. Megígen sokan hasznot is húztak garázdálkodásukból mint orgazdák.

Jaj volt annak, aki ellenük szegült. Egyszer egy ember csupán annyit mondott: „ahun mönnek ni a betyárok”, de ezt sem mondta többet, hanem beszaladt a házába, ha meglátta a betyárokat, olyan alaposan ellátták a baját.

Kitünő lovaik voltak, Messze vidékre elkalandoztak. Híres volt Csányi Bandának a háromorrlyukú lova, amelyet táltosnak tartottak.

A lopott holmikát elásták, értékesítéséről kitünő orgazda szervezetük gondoskodott.

Egy-egy jó vásár után nagy lakomát csaptak valamelyik csárdában. Híresek voltak a gallyasi (ma iskola áll a helyén Szeged-Felsőtanyán) meg a buki csárda. A csárdák mindig olyan helyen voltak, ahonnan jó kilátás nyílt mindenirányba, s ha valahol feltűntek a pandurok, a betyárok lovaikra kaptak s eltűntek a sűrű láp és ingovány között.

Szokás volt, hogy minden új gazdát „tapasztalttá” tettek, azaz megloptak.

Úgy be tudtak menni a tanyába, hogy a kutyák nem ugattak. Egy gazda dicsekedett kutyájával, mégis egyszer beállított hozzá egy betyáros ember anélkül, hogy a kutya észrevette volna. Gyakran nappal arra járva mérget adtak be a kutyának, hogy éjjel nyugodtan működhessenek.

Ha valamelyik gazda nem bízott kutyáiban s háza ajtaját lakattal látta el, az sem volt a betyárnak akadály, mert minden zár lepattan, ha vérfüvel hozzáérnek. Persze ehhez nem könnyű hozzájutni. De ha a tallos malac (sündisznó) fiait körülkerítik kis léckerítéssel s lelakatolják, a sündisznó elmegy s addig vissza sem tér, míg vérfüvet nem talál. Ha ezt hozzáérintjük a lakathoz, az menten lepattan. A betyárok e vérfüvet bőrük alá húzták a tenyerükön s így mindenhova behatolhattak.

Ez a vérfüvel való komplikált művelet már nem igazi betyár vonás. Az ilyen nagy utánajárást igénylő, körülményes, mondhatni

szertartásos cselekedetek a népképzelet és néphiedelem gazdag kiállításának már egy másik csarnokába vezetnek, amelynek homlokzatán ez a felírás volt olvasható : *boszorkányság*.

Kálmán királyunk hiába adott ki annak idején rendeletet a boszorkányok ellen, „akik nincsenek” s hiába égették el a hirhedt szegedi boszorkányokat, élnek azok ma is s ijesztgetik a jámbor falusi népet.

Nem is fognak soha kipusztulni, mert a boszorkányság addig nem tud meghalni, míg valakire át nem ruházta hatalmát. Minden szombaton éjjel sóprúnyélen lovagolnak a boszorkányok a Gellért hegyre. A megbabonázott s rontó hatalommal bíró tárgyat keresztútra viszik, aki hozzányul, arra száll a rontás. Hatalmukban áll a tehén megrontása, amikor is az tej helyett vért ad. Míg a boszorkány a kapufélfából vagy a kútágasból feji ki a tejet. Ez ellen többféleképpen lehet védekezni, pl. úgy, hogy hétlukú talált lópatkót rongyba kell takarni, vályúba tenni s addig verni, míg a boszorkány könnyörögve nem jön, hogy vissza adja a tehén tejét, csak ne bántsák már.

Rendesen kutya vagy macska képében járnak a boszorkányok s jaj annak, aki bántani meri őket. „A Fekete gyerök is ugyan mögjárta. Rálütt egy kutyára, de biz az nem kutya volt, hanem boszorkány, oszt visszafelé sült el a puska, máig is vak egyik szömire.”

A kutya képében járó boszorkány gyakran szerepel a néphiedelemben. Nyiregyháza egyik utcáján nem régen sikítva futottak el az emberek egy döglött kutyától, amely — meggyőződésük szerint — boszorkány volt.

Egyik legény lovát rontották meg a boszorkányok. A szomszéd tanyába járt egy leányhoz. Egyszer a lova sehogyan sem akart átmenni az átjáró kis hídon. Ez rossz előjel, de azért a leányt csak elvette. Azóta azonban állandóan betegeskedik s addig meg sem gyógyul, míg azt az asszonyt ott nem hagyja.

Egy embert meg álmában megnyomott a boszorkány. Amint felébredt, utána kapott, de csak a gonosz szoknyájának egy darabja maradt a kezében. Midőn lámpát gyújtott, hogy megnézzze, az is „elfoszlott” a kezéből. Mondta is, hogy „abba hibázott, hogy mikó fölébredt, minggyá oda köllött vóna ugrani az ajtóho, oszt a kilíncsöt bekötni a gatyamadzagjával, akkó mög tudta vóna fogni a boszorkányt”.

Ugyanennek az embernek a feleségét meg az úton lepték meg a boszorkányok, amint az asszony este hazafele igyekezett. Csúfolták, piszkálták a boszorkányok hátulról, de ő egy világért sem mert volna hátra nézni, csak rohant haza s mikor már az egyik lábával átlépte a küszöböt, csak akkor hagyták el. Megszabadulhatott volna tőlük hamarabb is, ha lett volna bátorsága ahhoz, hogy visszakézből rájuk csapjon. Akkor t. i. elhagyják az embert az ijesztő kísértetek.

Egy embernek az anyósa volt boszorkány. Egyszer csak a

nyújtófa elkezdett mozogni s az ember felfelé indult. Ez mindjárt tudta, hogy boszorkány jár nála nyújtófa képében, drótot fűzött annak egyik végébe és felakasztotta. A nyújtófa addig vergődött, míg elszabadult. Másnap az anyósa orrán meglátszott az a hely, ahol a rozsdás drót át volt fűzve.

Aki kíváncsi a boszorkányokra, az megláthatja őket, ha elkészíti a Luca székét. Ennek elkészítése azonban nem olyan egyszerű. Luca napján kell elkezdni s minden nap egy faragást szabad rajta végezni, de úgy, hogy karácsony estére elkészüljön. Akkor aztán el kell vinni a templomba, az éjféli misére. Az oltár mögött rá kell ülni, akkor meglátjuk a boszorkányokat. Akárhogy is ijesztik az embert nem kell félnünk, mert a Luca széke megvéd. Hazafelé az útat egyfuttában kell megtennünk s nem szabad hátranézni, mert akkor megfognak a boszorkányok. De a boszorkány hasznót is hoz néha. Így ha valaki fekete tyúknak fekete tojását kikölti hóna alatt, abból boszorkány lesz. Ha már most három olyan dolgot kíván, amit az nem tud teljesíteni, a világ minden kincsét összehordja neki a boszorkány.

Egy sényői asszony majd megjárta a fekete tyúkkal. Talált egyszer u. i. egy fekete csirkét. Csuromvizes volt, hát feltette a kemencére. A csirke bólogatni kezdett, el is aludt s majd leesett a kemence tetejéről. Ahogy felriadt álmából, elkiáltotta magát: Majd lestem! Erre aztán vasvillával lökték ki a házból, mert kézzel nem mertek hozzányulni.

*

E néhány szemelvényes példa után, amelyek természetesen csak nagyon szegényes képet nyújtanak a boszorkány hiedelem csodálatos színeiben pompázó, dúsgazdag tárházáról, foglalkozunk röviden azzal a kérdéssel, hogy a világot „kulturbrillén” át szemlélő modern ember mit tud ezekből az első pillanatra érthetetlen jelenségekből kihámozni, továbbá, hogy nemzeti szempontból, milyen megvilágításban mutatják be előttünk e babonás hiedelmek a magyar nép lelkét.

Történelmi visszapillantásra legkésőbb azok a boszorkány pörök és boszorkányégetések merülnek fel előttünk, amelyek szépirodalmi művekben többször szerepelnek (Jósika: A szegedi boszorkányok, Jókai: Dekameron stb.) s népszerűsítésükhöz nagyban hozzájárult Dugonics András életrajzíróinak az a sokat vitatott kérdése, hogy a nagy piarista író anyja, ill. nagyanyja is máglyán pusztult el a szegedi boszorkány szigeten 1728-ban elégetett 13 boszorkány között. Ám ezek a boszorkánypörök, amelyek nálunk a XVI., XVII. sz-ban folytak le, csak szórványos hullámai annak a boszorkányüldöző inkvizíciónak, mely a középkor folyamán egész Európában végighullámozott. Így egy a Graz melletti Rein kolostorban talált feljegyzés szerint már 1115-ben: *concrematae sunt triglinta mulieres in Gráz una die.*

A középkori üldözések egyszerű magyarázata, hogy a boszorkányságot felekezetnek, eretnekségnek tartották s így a boszorkányokat, mint az ördöggel paktálókat az egyház egész hatal-

mával üldözte. De nagyon jellemző, hogy míg a nyugati államokban a legelképezetűbb módon, a spanyol csizmaszerű kínzószámok embertelen kegyetlenségeivel kínozták a vádlottakat, addig nálunk az eljárás sokkal enyhébb, sokkal emberibb. Ezt mutatja maga az a tény is, hogy nálunk sohasem volt inkvizíciós törvény-szék, mint a legtöbb nyugati *kultúrállamban*, hanem egyszerű kihágásként kezelték a boszorkányok ügyét.

A törvényes eljárások fennmaradt jegyzőkönyveiből élénk táruul a boszorkányok egész világa úgy, amint az a néphiedelemben még ma is megvan. Tehát az elmúlt három-négy évszázadban a boszorkány hiedelem mit sem változott. Még csodálatosabb, hogy a boszorkányok sok jellemvonását megtaláljuk a samanizmusban, sőt egyáltalán minden primitív hitbeli felfogásban.

A boszorkányság alapja, hogy egyesek bizonyos károkat okoznak, ill. okozhatnak s egészen természetes az ettől való félelem.

Ez a hiedelem minden primitív népnél megvan. Legelsőbb fokan az ilyen varázsló hatalommal bíró egyének kíválnak a többiek közül, sőt nagy tiszteletben részesülnek. Még a fejlettebb politeisztikus vallásokban (perzsák, indusok, rómaiak) is csak nagy károk esetén (pl. nagy szárazság) üldözik őket. A monoteisztikus vallásrendszerekben azonban állandó üldözésnek vannak kitéve a boszorkányok. Már Mózes könyvében is ezt olvassuk: a varázsló, szemfényvesztő asszonyt ne hagyj élni.!

A középkorban általánosan azt hitték, hogy a boszorkányok számtalan kárt okoznak, (ezt láttuk a fönnebb bemutatott mai hiedelemekben is) s hogy az ilyen megrontást és hasonló eseteket a babonákban megőrzött különböző ráolvasással, kötéssel hajtják végre.*)

A boszorkányok jól szervezett társadalma parlamenti életet is él. Mint fönnebb láttuk, minden szombat éjjel tartják üléseiket a Gellérthegyen. Ha t. i. az ördöggel akarnak érintkezni, oda kell hozzá repülniök. (Éppenúgy mint ahogyan a samán is csak hosszú, fáradságos úton juthat el a szellemekhez.)

Közlekedési eszközük a söprűnyél, vagy piszkafa, de a magyar néphiedelemben gyakori a *ló* is, amit nyugaton nem találunk meg. Megjegyzendő, hogy a régi feljegyzésekben a söprű nem szerepel, az csak a XVII. század folyamán kerülhetett hozzánk a nyugati államokból. Ha a boszorkány lóra akart szert tenni, kantárt dob valakinek a nyakába s ezzel lóvá varázsolja. (Nyilván innen ered a *lóvá tesz* kifejezés is.)

A boszorkányok gyűlésén sok ördögtől körülvéve a trónusán ülő sátán elnököl. A boszorkányok hűségét esküsznek neki s az ilyen felesküdtött boszorkányokat testi jellel az u. n. *stigmával* jelölik meg. A sátán tanítja őket, közben lakmároznak (még pedig

*) A kötés szimbolikus dolog, fokozza a hatást, általában azt jelenti, hogy elveszi a szabad akaratot. — Arany egyik közismert költeményében a Haris tanuban is erről a kötésről van szó, amikor azt mondja a halott Márkus szelleme: oldjak-e kössek-e.

keresztetlenül elhalt gyermekek holttestéből) undorító anyagokat főznek (v. ö. Goethe Faustjában Hexenküche jelenetét) misét mondanak a maguk módján (Jókai a *Fekete gyémántokban* közli egy ilyen mese szövegét), míg a hajnali kakasszóra hirtelen eltűnnek, mert a boszorkánynak csak éjjel, sötétben van hatalma.

Említettük, hogy a boszorkányság jellemvonásai nagyrészt fellelhetők a samánizmusban. Ilyen közös sajátságok pl. hogy a nép szemében a boszorkány is valami különálló, a közönséges ember előtt kimagasló lény, mint a samán, akít bizonyos tisztelet — de félelem is — övez. Mindkettő csak hosszú út, fáradságos munka árán érintkezhet a szellemekkel, továbbá, hogy a samán sajátságos szerszámát, a dobot, rostát a boszorkány is használja.

Anélkül, hogy itt e párhuzam részletes fejtegetésébe bocsátkoznánk (amely tárgyunktól igen messze vezetne), bátran állíthatjuk, hogy a boszorkányság a régi samánizmus hitbéli felfogásának megőrzött emléke. E következtetés természetyszerű nyilvánvalóságát csupán egy körülmény csökkentí, nevezetesen az, hogy a samán papok férfiak voltak, addig a boszorkányok hírében álló személyek csaknem valamennyien nők. Ennek azonban nagyon egyszerű a magyarázata: A kereszténység buzgó terjesztői tűzzel-vassal írtották mindazt, ami a régi pogány világra emlékeztet. Így első sorban a pogány hitfelfogás képviselőinek a samánizmusnak működését igyekeztek mindenképpen meggátolni és megszüntetni. Viszont a csupán házitűzhely körül működő asszonyt, aki a samánizmus eljárásait, ritmusait szintén ismerte s a maga szűk körében terjesztette és alkalmazta is, nem tartották veszedelmesnek, nem üldözték. Így mintegy női samánizmus alakul ki észrevétlenül a maig is fennmaradt boszorkányság.

Kétségtelen, hogy a nép lelkében begyökerezett boszorkányhiedelmek sok tekintetben akadályozói a kultúra terjedésének, előidézói vagy legalább is segítői számos betegség elharapódzásának. Tudományos szempontból azonban van egy óriási értékük. Ezek a babonás hiedelmek u. i. sok ősvallási motívumot rejtenek magukban, amelyeknek kihüvelyezése igen nagy jelentőségű az ősi hitünkről megrajzolható szegényes kép mellett. Hiszen a magyar ősvallásra vonatkozó, mindenegyes, ilyen mélyről kibányászott kavics fényes bizonyítéka a magyar nemzeti erőnek s így építő kocka lesz nemcsak a magyar múlt, hanem a magyar jövő várának megalkotásához is.)*

DR. BENKŐ LÁSZLÓ

*) Irodalom : Reizner : Szeged tört. ; Vicsay : Kistelek tört. ; Hoffmann—Krayner : Handb. des deutschen Aberg. ; Ipolyi : Magy. Myth. ; Golther : Handb. der germ. Myth. ; Naumann : Prim. Gemeinschaftsk. ; Solymossy : A magy. ősvallás ; Komáromy : A magy. boszorkánypörök okl. ; Szeged város közigazg. levéltár. — A népi hagyomány részben Szeged környékén, részben a Nyírségen folytatott gyűjtés ; előbbi saját, utóbbi Fischer György és Zoltán István gimn. tanulók gyűjtéséből.

A „TIRPÁK“-SZÓ EREDETE

(NYELVÉSZET-NÉPRAJZI TANULMÁNY.)

Szabolcs-vármegyében és a környező megyékben nem ismeretlen közhasználatú szó a: tirpák, de a tudományos köztudatban csak mint tájszó ismeretes. A szó szűkebb jelentésében a „Nyiregyházán és határában lakó tót nyelvű telepések” nevét jelenti. Tirpáknak nevezik tehát azt a lakosságot, mely származásra nézve a XVIII. században letelepített tótságnak mai napig fennmaradt maradványa. Mivel ezek vallásra nézve ág. h. evangélikusok, azt is mondhatjuk, hogy a lutheránus lakosság alkotja a tirpákság zömét. Nem érdektelen megemlíteni azt sem, hogy ma már nemcsak a tótajkú lakosságnak nevét jelzi, hanem a várost is tirpák-városnak nevezik, noha a lakosság nem tisztán tirpákokból áll, hanem a várost jórésztben magyar ethnikum is lakja.

Feltehetjük a kérdést, hogy mi az eredete e szónak? Megmagyarázható-e a magyar szókincsből, vagy pedig a tótból?

Megfejtése, amint az alantiakból látni fogjuk, kissé problematikus. Az előbb feltett kérdésre tudományos feleletet tudomásom szerint senki sem adott, ámbar nem egyszer próbálták a kutatók megfejteni. A helyi lapokban nem egyszer találunk ilyenirányú törekvéseket megnyilvánulni. Kétségtelen, s ebben minden előző kutatómmal egyetértek, hogy a magyar nyelv szókincséből nem fejthető meg. Ha itt nem, akkor a tótból bizonyára megfejthető lesz, amiben nem is csalódhatunk. Az eddigi kutatók magyarázata azonban nem a leghelyesebb nyomon járva törekedett a megfejtésre. Ez a törekvés pedig mindössze annyiba merült ki, hogy a tirpák-szót ennek hangalakjához legközelebb eső tót szóval azonosították, illetve próbálták összeegyeztetni. A tirpákhoz legközelebb a tót *trpet'* „tűrni, szenvedni” ige esett, ennek pedig a melléknévi igenévből főnévvé lett *trpák* alakja volt a legközelebb eső hasonló szava.

Természetes, hogy ez az egyeztetés nem állja ki a nyelvészet kritikáját. Akármennyire el van terjedve is ez az előbbi magyarázat a köztudatban, nem dönti el ezzel az igazságot. A *trpák-tirpák* származtatás a „tűrő, szenvedő” jelentésben nagyon egyszerűnek látszik, sőt helyi szempontból tetszetős is, mert ezzel a régi Nyiregyháza történetébe visz vissza, a tirpák nevet a multtal kapcsolja össze. Össze akarja fűzni Nyiregyháza ujjáalapító tót telepeseinek egykori szenvedéseivel, türelmével. Az egykori tót telepések rengeteg szenvedéseéhez szó sem fér, hiszen való az, hogy ez a nép a multban óriási türelemről tett tanúságot, míg a tengernyi szenvedések tűzpróbáján keresztülment. A vallási türelmetlenség, a természet mostoha körülményei, aszály, jég a futóhomok, dögvész, tűz, mind kínozta, verte őket, de a telepések kitarítottak, „tűrtek, tűrtek” és szenvedtek. Ezzel az emberfeletti türéssel valójában kiérdemelték a *Trpák* „szenvedő, tűrő” nevet. Ez a magyarázat sokkal inkább el van terjedve, mintsem gondol-

nánk. A köztudatban úgy van elterjedve, mintha a tót telepések maguk mondották volna magukról, hogy „trpákok“, azaz szenvedők. Ez a magyarázat akármennyire igyekszik is a história lapjaira hivatkozni, erőltetettnek látszik. Mintha az egész egy utólagos hozzáköltés szüleménye volna, még ha a nép ajkán is megtalálható. Ugyanis meg kell azt is jegyezni, hogy maga a tirpákságban is megtalálható ez a magyarázat, legfeljebb más variációban. Elmondhatom itt például egy tirpák gazdának az elgondolását a tirpák szó keletkezéséről. (Sipos István, 65 éven felüli). Ő szintén hallomásból mondja el, hogy mikor a legelső telepések Nyiregyházára jöttek, olyan szegények voltak, hogy még ennivalóval is az uraság látta el. Természetes, hogy semmi gazdasági fejszerelésük sem volt, úgy hogy az uraságtól kiutalt vetőmagot is ló hiányában ásóval vetették el és gereblyével takarták be a földbe. Tetézte nyomorúságos sorsukat az akkori évek szigorúan viszonytagságos évszakai is, fa akkoriban egyáltalán nem volt még, a homok ide-oda vándorolt stb. Az uraság, hogy a nép el ne pusztuljon, ötvenével csoportokba osztotta és annak élére egy „pät-desiatnik“ ot (ötvenedest) állított, akinek kötelessége volt a reá bízott ötven ember ellátásáról gondoskodni. Ez rendszerint nemes származású volt és a városban kellett laknia. Az emberei, akikről gondoskodnia kellett, kinn laktak a tanyán. Ez a „pät-desiatnik“ látta el a nyomorgó, népét, az uraságtól kapott gabonaneművel. Állítólag az ilyen pät-desiatnik hangoztatta gyakran a városban, mikor élelmet vitt a nyomorgó lakosságnak : „Nesiem to tim mojim trpákom . . .“ (viszem ezt az én szenvedőimnek . . .) Innen eredne tehát a tirpák szó. Amint láthatjuk, egész mondatkör keletkezik e szó köré, különösen az újabb idő kedvez ennek, mert az ifjabb generáció nem érti és nem ismeri a multat sem, mint az öregek. A későbbiekben fogjuk látni, hogy ez a származtatás téves alapon áll.

Itt kell megemlítenem, hogy az előbbi magyarázat mellett egy más elgondolás alapján készült magyarázat is létezik. Ez utóbbiról Kiss L. igazgató útján szereztem tudomást. Eszerint a tirpák szónak egy „törtött, megtört-nyelv“ jelentése volna. Bizonyára azt értve ez alatt, hogy az első telepések idővel tót anyanyelvüket részben elfelejtvén, de a magyar nyelvet sem bírva tört-nyelvet beszéltek. A tót nyelv keverve magyar szavakkal megtört nyelvet adott, ez volna nyiregyházi tirpák nyelv, a nép pedig a tirpák nép. Megjegyzem, ez a magyarázat a tirpákok közt is ismeretes.

A két magyarázat közül az első a tetszetősebb, míg a másik már közelebb próbál járni az igazsághoz. Az első nagyon népetymológiás ízü. Annak látszik különösen az előtt, aki a tirpák népet ismeri, úgy nyelvében, mint lelkületében. Szükséges tehát e kérdésnél némi néprajzi ismeret is.

Tényként kell leszögeznünk mégis annyit, hogy a tirpák szó végeredményben mégis a trpákból származik. Csakhogy a trpáknak egy más irányu értelmezést kell irányadóul venni. Mielőtt

erre a kérdésre felelnék, tudnunk kell azt is, hogy milyen hangulata és jelentése van e szónak a mai tírpákság körében. Figyelmünket itten főleg az öreg tírpákok vallomására kell fordítani, mert az idősebbek a megőrzői a régi hagyományoknak és így itt a szó jelentésének. Nem lesz érdektelen, ha a tírpákokat magukat megkérjük, miért hívják őket így?

Nagyon érdekes az, hogy a nyíregyházi tót lakosság nem nevezi magát tírpáknak, vagy legalább is az öregebbje nem. Magában a tírpák nyelvben sem nevezi magát annak, s ha tírpákul beszél, nem így nevezi meg a nyelvét, hanem tótnak (po slovensky). Ez később fontos bizonyítási eszköz lesz a további kutatásainkban. És ami a legfontosabb, a tírpák elnevezést gúnynak értelmezi. Miért? Ha megkérdezzük őket, azt fogják felelni, hogy ez mindig csúf- és gúnynév volt. Nagyon fontos itt az öregebb tírpákokra hallgatni, mert az ifjabb nemzedék (25—30 éves gazdák) nem érzi ennek gúnyos értelmét. Nem kérdés már az előbb mondottak alapján, hogy melyik az eredetibb. Minden bizonnyal a gúnyos és csúfos alkalmazása az eredetibb, mely aztán az évtizedek leforgásával a gyakori alkalmazás és használat által elvesztette gúnyos jelentését, vagy legalábbis vesztett gúnyos jellegéből és így magyarázható meg az, hogy az ifjabb generáció már elfogadja a tírpák elnevezést. Hogy valamikor kimondottan gúnyos jelentésben is használták, igazolja a Magyar Tájszótár „tírpák” szava, de igazolják a tírpák néprajzi megfigyelések is.

A Magyar Tájszótár tírpák szava alatt két jelentés van megjelölve, kétségtelen, hogy minket a második jelentés fog érdekeni, mely Nagykovácsi tájszavainak egyike és jelentése „tót”-ember, gúnyos értelemben. Tekintve, hogy a szó Nagykovácsi vidékéről van összegyűjtve, világos, hogy a nyíregyházi tírpákokat jelenti.

Ugyancsak gúnyos értelmet tulajdonított pl. Czírják János (Szeles-b.) gazdálkodó (71 éves), aki arra a kérdésemre, hogy miért hívják őket tírpákoknak? — azt felelte: „Že sme taki hlupáci”. . . (mert ostobák vagyunk).

Egy másik esetben tírpáknak tituláltam egy öntudatos tanyai, lutheránus gazdálkodót, ő erélyesen visszautasította ezt, azt mondván: Ne csufoljam ki őket, ők nem tírpákok. — Ugyancsak elmondhatom, hogy középiskolás koromban tanúja voltam annak, hogy a tanyai fiúkat a többi városi diágyerek játékközben tírpáknak csúfolták.

Ezen példákkal azt akartam bebizonyítani, hogy a tírpák szónak nemcsak volt, hanem még ma is van némi gúnyos éle. Erről szintén a tírpákok beszélhetnek. Nem egy tírpák gazda mondotta, hogy a városi lakója, akivel ha összekülönbözött, le-tírpákozta. Mindazáltal annyit megállapíthatunk, hogy ennek a szónak is tompult az éle. Ez különben közönséges nyelvészeti fejlemény, s ilyennel más nyelvekben is találkozunk, ahol egyes gúnyos szavak közönséges szavakká válnak.

Ez eddigi példákkal azt hiszem kétségbevonhatjuk a trpák-tírpák-„szenvető” magyarázatot. — Hogyan volna értelmezhető

ugyanis az a jelenség, hogy egy nép magát gúnynévvel lássa el? — Nyelvlélektani és nyelvészeti szempontból semmiképpen sem értelmezhető a trpákság önkigúnyolása. A magyar etnikum pedig nem adhatott gúnynévül egy eredetében és hangalakjában idegen nevet. Világos tehát, hogy ennek más lesz a magyarázata és a „trpák=tűrő“ elgondolás utólagos elképzelés alapján keletkezett, mely nem vette figyelembe a szó igazi jelentését.

Mielőtt azonban a szó igazi eredetének forrására terelnék figyelmünket, meg kell néznünk azt, hogy a nyiregyházi tót telepesek rokonainál, a Békésvármegyei tótoknál ismeretes-e ez a szó? Nem érdektelen ezt azért is megfigyelnünk, mert ez megszabja a mi kutatásunk irányát is. Ez a szó ilyen alakjában és jelentésében ismeretlen Békésmegyében. Mindössze egypár családnévként fordul elő, de mint népnév ismeretlen. E szó eredetét tehát itt kell keresni, mert ez a szó itt születhetett, vagy jobban mondva itt élemedett életre.

Itt jutottunk oda, ahová az eddigi kutatók is eljutottak. Amennyiben itt döntő eredményre nem tudnánk jutni, ki kell terjeszteni figyelmünket az egyetemes tótságra és annak néprajzára, azzal a céllal, hogy hátha találunk valami támpontot a trpák szó megfejtésére.

Ami a tudományos tót szakkönyvben található, vajmi kevés anyagot tartalmaznak a mi szempontunkból. Azt is mondhatnánk, hogy alig érnek ezek valamit tudományos szempontból. Ami található, az is csak rövid utalás olyan adatokra, amelyek csak gyaníthatólag vethetők össze a mi kérdéseinkkel. Egy ilyen adatnak vehető Schaffarik P. József: *Geschichte der slaw*, Spr. u. Litt. című könyvében a Tótokat tárgyaló rész alatt az a megjegyzés, hogy Nógrádvármegyében trpákok laknak. Ehhez azonban semmi megjegyzés, semmi magyarázat nincs fűzve, így ez adattól egy csöppet sem lehetünk okosabbak. Ez az adat azonban fölhívhatja figyelmünket, hogy vajon nincs-e valami kapcsolat, vagy összefüggés a nyiregyházi trpák szó és az ottani trpák között?

Erre a kérdésre a feleletet ha nem is adja meg, de megközelíti a mi kutatásunkat a Dobsinszky Pálnak 1880-ban megjelent munkája: *Prostonárodnje običaje...* (Turócszentmárton). E munkának a 71. oldalán találjuk azt a megjegyzést, mely az előbbi rövid adatot egészíti ki. Említést találunk ugyanis itt a „trpák nyelvjárásról és népről“ akiknek az utódai ma is Nógrád és Gömör-megyében élnek. Ezek a trpákok a nevüket onnan kapták, mert beszédjökben gyakran használják a „trpov“-szót. Trpov= „most, jézt“. Nevük tehát egy jellegzetes szóhasználatból ered és az őket környező többi tótok nevezték el így őket, megkülönböztetésül a saját nyelvüktől.

Ez a jelenség, hogy egy szavacska alapján nevezzenek el egy-egy tót nyelvjárást, vagy egy népet, a tótoknál egész közösleges fejlemény. Nemcsak a tótoknál közösleges ez, hanem az összes szláv népeknél gyakori használat. A trpov: trpák elnevezés éppen olyan gyakorlaton alapszik, mint ahogy a tótok a mi?

kérdőszavacska különféleképp való ejtése alapján megkülönböztetnek: (cso? co? so? szo? — alapján) csopák, coták, szoták, soták-nyelvjárásokat. Ugyanezen gyakorlatot találjuk a délszlávoknál is, (kaj-csa, stokavác nyelvjárások), lengyeleknél, (mazurozó, nem mazurozó).

Ezekután jogosan kérdezhajtuk az előbb is feltett problémát, milyen összefüggés van a nógrádi trpákok és a nyiregyházi tirpákok között? Első látszatra nehéznek látszik ezt megállapítani, de ha a város történetét lapozni kezdjük és különösen a telepítéstörténetre fordítjuk figyelmünket, feltétlen rájövünk a kettő közötti kapcsolatra. Nyiregyháza város történetében rendkívül fontos szerepet játszik a telepítés korában Petrikovics János. Neki köszönheti az utókor, hogy Nyiregyháza azzá lett, ami lett. Az ő buzgalmának az eredménye a telepítés műve, ő toborozta a tót telepesek zömét Békésvármegyéből, melynek eredménye volt az a háromszáz család, akik letelepedésükkel a város újabb feléledését előmozdították. Tudnunk kell azonban azt is, hogy Petrikovics János nemcsak Békésben járt új telepeseket toborozni, hanem a Felvidéken is. Agitációjának nyoma is volt, mert számos felvidéki család költözött le a Nyírségre. A ma élő tirpákjaink közül számos családban hagyományként száll apáról-fiúra, hogy a család őse például Szepes-, Nógrád-, vagy Gömörmegegye egyik vagy másik falujából jött a telepítéskor a Nyírségre. Tudva azt, hogy a tótság a három főnyelvjárásán kívül számos kisebb nyelvjárásra oszlik, természetesen ezek a tótok sem beszélhettek egy nyelvjárást, tekintve, hogy különféle származású helyekről vetődtek össze. A nyelvjárásbeli különbség azonban nem jelentette azt, hogy nem értették volna meg egymást. Élénk emlékezetünkben vannak a jó békebeli napok tótjai, akik mint idénymunkások jártak le az Alföldre és bár nyelvük különbözött a tirpákok nyelvétől, mégis egész jól megértették egymást. Számos ilyen idénymunkásnak megdetszván az itteni élet, környezet, nem ment vissza a Felvidékre, hanem elszegődött egy-egy tirpák gazdához szolgálatba és ittrekedt. Sőt ez a lassú beszivárgás nemcsak egyénekre terjedt ki csupán, hanem családok is költözködtek le a tirpákok közé.

Nem lehetetlen tehát, hogy Petrikovics felvidéki agitációja nyomán számos nógrád-gömöri család is költözködött át Nyiregyházára, akik pedig trpák nyelvjárást beszéltek. Ezeknek a neve a békési tótok előtt bizonyára továbbra is trpák maradhatott, mintegy megkülönböztetésképpen ötölük. A város történetében ismert tény, hogy a telepesek lehetőleg származás és eredet szerint helyezkedtek el, Külön építkeztek a szarvasiak, külön utcába a csabaiak. Így külön utcában laktak a rusznyák (ruthén) telepesek is. Mintha a bokortanyákon is ezzel találkoznánk, amikor a sváb eredetű bokortanya lakói is külön helyezkedtek el. (Sváb-, Gerhát-, Furman-szállás). Ha tehát a békésmegyei tótság, amelyik bizonyára egy nyelvjárást beszélt, maga is így elkülönült, mennyivel inkább elkülönült a trpák réteg, amely nyelvjárásában is elütött a tirpáktól, jobban mondva az akkor még békési eredetű

tótságtól. A telepítés első esztendeiben tehát a trpák szónak az volt az értelme: „felvidéki (nógrádi, vagy gömöri) trpák-tót nyelvjárást beszélő”. Ez a jelentés tehát még azonos volt a felvidéki jelentéssel. Később azonban a trpák szónak ilyen értelmű jelentése kihalt és helyébe más jelentést vett fel. Kezdetben tehát a tót telepeseknek csak egy rétegét értették a trpák szó alatt, és pedig csakis a felvidéki trpák származásukat, a trpák nyelvjárást beszélőket értették alatta. Különösen a többi tótok különböztették meg magukat ezektől. Ez lesz a magyarázata a mai tirpákságon belüli rétegeződésnek is, amelyről még később szó lesz. A későbbi jelentésváltozásban nagy része van a környező magyar ethnikumnak. A jelentésben itt bővülést találunk, mert az újabb tirpák alak a trpák-nak a folytatása lévén, nemcsak a nyiregyházi tótságnak egy rétegét jelenti már, hanem az egész tót etnikumot, amelyik Nyiregyházán lakott. A környező magyar ethnikummal való állandó érintkezés folytán a magyarság egy trpák szót átvehetett a tót telepesektől, amelynek a jelentését csak annyiban értette, hogy azt az itteni tótok használják egymás megnevezésére, mint népnevet. A magyar nyelvben ez a szó a mássalhangzótorlódás miatt egy i-hang közbevetésével *tirpák* alakra módosult. A magyar jelentése tehát már sokkal tágabb volt, mert az összes nyiregyházi tótok népnevévé vált. Ezt annál is inkább tehetta a magyarság, mivel a tót nyelvet nem értette. A trpák és tirpák alak között tehát most már világosnak látszik az összefüggés. Bizonyos, hogy a tirpák szó itt született, hiszen sehol az országban nincs hasonmása. A trpák eredeti jelentése is itt változott meg és egy speciális nyiregyházi fogalomná lett: tirpák.

Kiegészítésül közölni szeretném azt az adatot is, amelyet Mélt. Paulik J. nagytiszteletű úrtól kaptam a trpák szóra vonatkozólag. Ez értesülésem szerint a Felvidéken a trpák szónak „jöttment, sehonnai” jelentése is van. Ez a jelentés részben kiegészítheti az előbb mondottakat. Ezt az elnevezést, ha a békésiek ismerték, egészen nyugodtan alkalmazhatták a felvidéki telepésekre. Tekintettel arra is, hogy az elnevezésben némi gúny is van, össze volna kapcsolható ez a mi tirpákjaink vallomásával, mely szerint ezt ők is gúnyszónak érzik. Ez a jelentés tehát egyáltalán nem zárhatja ki az előbb elmondottakat.

Ugyancsak ezt az elgondolást támasztja alá a következő adat is, amelyet a tirpák szó legrégebb előfordulásának is vehetünk.(?) *Kassai József*: Származtató s gyökerésző magyar-diák *Szókönyv*, Pest, 1836. című könyvének V-ik kötetében találjuk a következő megjegyzést, a 212. oldalon: „a tsopák ökör, vagy tehén... Mivel hogy a Tóthok Szava járása a Tso? „Quid” és Pak és Pak-Onda: azért a Tóth marhát Tsopáknak nevezték a Hegyalján. Pétsett Tzopák a neve (Ts cum Tz permutandó), Iljen neve a Tóthnak Szoták Terebes körül Zemplénben: másutt *tirpák*” ... stb.

Ez az adat tehát kétségtelenné teszi azt, amit már előbb is hallottunk, hogy a tirpák szó ugyanolyan felfogáson és gyakorlaton keletkezett, mint ahogy már Kassai József is helyesen sejteti

velünk. Ahogy a tótokat csopáknak, copáknak szokták nevezni egyugyanazon szó különféleképp való ejtése alapján, épúgy egy jellegzetes szó ejtése alapján nevezhették el a tirpákokat is, mint a tótság egyik fajtát. Minden bizonnyal állíthatjuk azt is, hogy Kassai itt a mi tirpákjainkra gondolt, már azért is, mivel hegyaljai származású, ahol a tirpák népnév alatt a nyiregyházi tótokat ismerik. Ez az adat különben arra nézve is fontos, mivel igazolja azt, hogy már a XIX. század elején is „tirpák”-nak hangzott, tehát valószínű a fentemlített jelentés változás, már akkor végbement. E kérdés precizizálását nagyban elősegítené, ha a letelepedés menetét és magát a folytonos beszivárgást is világosan ellenőrizni lehetne. Nyiregyháza város történetéhez sok fontos adattal járulhatnánk ezáltal hozzá.

Tekintettel arra, hogy ezeket az adatokat nem kaptam még kézhez, ezek hiányában más oldalról próbáltam megvilágítani a kérdést. Ez az oldal a néprajz. Aki jól ismeri a nyiregyházi tirpákokat, az ő mentalitásukat, észre fogja venni, hogy ezen a téren sok lehetőség van az anyaggyűjtésre. Már az előbb említést tettem a tirpákok közt levő rétegeződésre, mely a tirpákok között fennáll. A külső szemlélő előtt ez alig tűnik fel, de aki közelebbről ismeri őket, jól tudja, hogy vannak soraikban „rangos családok.” Ezek amennyire lehetett mindig betartották maguk között a zárt-körűséget, különösen a házasságkötésnél. Természetesen nem törtenhetett ez kivétel nélkül és különösen nem a világháború után. Megállapíthatjuk azonban azt, hogy hogy ez a rangos rétegeződés még ma is elevenen él a tirpákok között. Nagyon valószínűnek látszik, hogy ez a rétegeződés a letelepedés korából való elkülönődés maradványa. — Egy nagyon érdekes néprajzi megfigyelést igényel a várostól nyugatra fekvő lakosságnak az elkülönülő sajátossága a várostól északra és keletre fekvő lakosságtól. Ez az úgynevezett „szőlők”-ben letelepedett lakosság ugyanis később vándorolt be, mint a bokortanyák lakossága, akik a földet már egymás között felosztották és a később beszivárgó telepések természetesen nem kaphattak már köztük helyet. A tirpákok közt köztudomású, hogy például a nyirszőlősi lakosság nemrég telepedésű és azoknak Nagyrésze Kárpátaljáról származik. Vannak azonban közöttük egynéhányan felvidéki tótok is, akiket ma szlováccsinának nevezett el. Ha most megkérdezzük egy önértetes tirpák gazdát, hogy miképp vélekedik ezen szőlőbeli lakosságról, a válasz kissé lekicsinylő lesz. Nagyon érdekes, hogy a tirpák a maga nyelvén ezeket leszólásként csak olyan „szlovákság”-nak nevezi, nem ismeri el ezeket egyenrangúaknak. Ha bokortanyákba sikerült is egy-egy ilyen „szlovák” elemnek bejutnia, a tirpák köztudat mindig nyilvántartotta róla szlovák származását, úgyhogy ezeknek nem volt módjuk beleolvadni a tirpákságba. Hozzájárult ehhez a vagyoni különbség is, mert a tirpák jobbmódú volt, saját földjén gazdálkodott, míg az úgynevezett szlovák elem ezeknek munkása volt. Ez a jelenség még ma is megfigyelhető, de meg kell vallanunk, hogy csak az öregebb tirpák gazdáknál tudatos

ez, bár az ifjabb nemzedék is átörökölt belőle valamit. Az elkeveredés folyamata azonban egyre erősebb, különösen a háború után. Világos előttünk, hogy ennek az elkülönülésnek, rétegeződésnek egy régebbi hasonló sajátság folytatójának kell lennie. Lélektanilag is érthető volna a legelső telepéseknek ilyenfajta gondolkozása, tekintve azt, hogy ilyenkor mindenféle nép verődik össze, akiktől a legelső békési tót telepések elzárkóztak. Ismerve a nyíregyházi tír páknak ma is élő bizalmatlanságát az idegennel szemben, nem lehetetlen, hogy a multban is ugyanez nyilvánult meg a többi telepésekkel szemben.

Elgondolásom szerint tehát a békésmegyei tótok elkülönültek a Felvidékről jövő Nógrád-gömöri trpák-októl is, akik másodlagos telepések voltak, így rangban is alatta voltak a békésieknek. Legyen szabad itt egy evangélikus vallású gazdálkodó vallomását is közölnünk, (Pápai M., Markó-b) Beszélgetés közben őt is tír páknak neveztem, amit azonban ő nyomban megcáfolt és elmondotta, hogy ezt nem fogadja el, mivel az egy gúnynev. Az ő nagyapjának az elbeszélése szerint az ő ősei Szarvasról származnak, tehát ő nem tartozik a tír pákok közé. Továbbiakban elmondotta, hogy tudomása szerint azok voltak a tír pákok, akik a Felvidékről jöttek és olyan „bocskort” viseltek a lábukon, amelyikből a gabona és fűmagvak csíráztak ki. Ezt a vallomást több más többé-kevésbé hasonló vallomás is igazol és támogat.

Az elmondottakból kiviláglik, hogy a tír pák szó itteni származású, itt fejlődött az a jelentése, amellyel bír, de az eredete mégis a Felvidékre megy vissza. Jelentésének a megváltozásában a magyar ethnikum játszotta a főszerepet. A tír pák név tehát lényegében azonos a Felvidéken használt trpák népnévvel és ez az elnevezés a telepítés első évtizedeiből került át a Nyírségre, először a tót-ajkúak használták, később a magyarság is átvette és az itt letelepedő tótságra alkalmazta, mely Nyíregyháza és vidékén lakik.

MÁRKUS MIHÁLY

AZ ELSŐ BETEG

Az orvos fáradtan lapozgatott az előtte fekvő könyvben és nem volt képes érdeklődéssel követni a kórtörténetek leírását. Dörömbölést hallott. Valaki a kaput rugdossa! — szaladt az ablakhoz. A ház előtt egy sápadt parasztleány állott és kétségbeesve várta, hogy mikor engedik be az orvoshoz.

A nap a látóhatár mögé bukkott. Az emberek az utcára csődültek, hogy hús esti szellők simogassák meg őket. Egy kóbor kuvasz ismeretlen okból hangosat vakkantott. A helybeli újság rikkancsa lapja nevét ordította. Két kerékpáros versenyezve száguldott a poros úton.

— A kisváros! — mosolygott az orvos.

Egy héttel ezelőtt még a Place de la Concorde autóforgalmát bámulta és jóformán azt sem tudta, hogy ez a vidéki hely a térkép melyik részén lelhető fel. Mikor még a francia gyarmatügyi minisztériumban felvette fizetését, és megkapta a szerződésben kikötött évi szabadságát, nem is sejtette, hogy sorsa ide fogja vezérelni. Véletlenül kezébe került egy magyar újság. „... és családi okok miatt jól jövedelmező rendelőmet átadnám. Válaszok „vidéki orvosok” jellegére küldendők...” Mint rendesen, most is gyorsan határozott. Ezt a rendelőt neki kell átvennie. A csendes vidéki város megfelelt céljainak. Hátha itt találja majd meg az évek óta sóvárgott testi és lelki megnyugvást? Pihenni, csakis pihenni akart, és egészen mindegy, hogy heveri ki az idegölő gyarmati szolgálat emlékeit. Még aznap este vonatra ült. A vidéki orvossal hamar megegyezett, a rendelővel együtt az egész lakást átvette. Így marad rá egy vén házvezető nő is és neki egyszerűen csak folytatnia kellett az életet, ahol a kollegája abbahagyta. Az első két napot azzal töltötte, hogy a beteg-naplót tanulmányozta. Szerette volna megtudni, hogy e vidéken melyek az uralkodó betegségek. A párisi Hotel Dieuben a kórformák gazdag skálájával kötött ugyan ismeretséget, a trópusi szolgálata alatt pedig az Európában ritkább álomkórral, a trópusi maláriával, a leprával, a dysentériával és egyéb különös bajokkal volt dolga, a hétköznapi esetek kezelését azonban elfelejtette, és ezek diagnózisának felállításában már nem érezte magát teljesen otthonosnak. Beteg eddig még nem kereste, és ezért bőven volt ideje tudását felfrissíteni.

— Hívják a doktor urat! — nyitott rá ajtót minden kopogtatás nélkül házvezetőnője és bizalmasan új gazdájára kacsintott.

Az orvost bosszantotta a vénasszony bizalmaskodása, de az első beteg jelentkezésére támadt öröme minden más érzést gyorsan elnyomott benne.

— Hová kell mennem? — kérdezte sebesen és igyekezett erőt venni magán,

A választ egy lompos cseléd adta meg, ki a házvezetőnő mögött ódalgott a rendelőben:

— Annuska kisasszonyhoz.

— Ki az az Annuska? — fordult hozzá nevetve az orvos.

— Somogyi, nyugalmazott főjegyző úrék leánya.

— Biztos, hogy engem hívtak s nem más orvost?

— Nekem csak annyit mondtak, hogy hívjak, doktort, és a doktor úr lakik legközelebb.

— Mehetünk! — mondta, miután kis táskájában elhelyezte műszereit és gyógyszereit.

A falusi jellegű városrész zezguzgos utcácskáin szótlanul követte a leányt. Egy füves térségen a nádfedeles házak közül kiemelkedő bádogtetős épületre már messziről rámutatott a cseléd:

— Ott lakunk!

A szoba homályában az orvos mintha vak lett volna; az

első percekben semmit sem látott. Alig tudta kivenni azt az idősebb uriasszonyt, akit eléje sietett.

— Somogyiné vagyok. Szegény leánykám! — kezdett sópánkodni. — Hirtelen rosszul lett, tegnap még...

— A beteg hol van? — váta ketté az orvos a terjengősnek induló felvilágosítást.

— Ott fekszik! — mutatott sértődötten az ágy felé.

A tizennyolc éves leány hófehér arca a homály ellenére világosan kivehető volt. Égő szemei kivillantak a fehér foltból. Az orvos szótlánul megállt az ágy mellett. A feketehaj övezte fehér arcú leánykép azonnal megragadta képzeletét.

— Doktor ur, a torkom fáj nagyon! — nyögdecselel keservesen a beteg.

— Mindjárt megvizsgálom! — jelentette ki nyugodtan és első ösztönének engedve hallgatócsövét azonnal a szívére helyezte.

A szív ismert dallamába néhány díszonás hang tolokodott.

Az orvos egyetlen megjegyzést sem tett, arcáról a legkisebb érdeklődést sem olvashatta volna le senki. Csendesesen fürkészte végig a beteget. Pillantásából valami különös fény tükröződhetett ki, mert a leány arca lángvörösre gyulladt. E félre nem magyarázható tünetre pedig fel kellett benne fedeznie a nőt. Esztendőkön át nem látott szép fiatal leánytestet, a trópusok alatt ápolatlan négerasszonyok, foróégővtől kiszikkadt hivatalnok-feleségek és matrózkorcsmák elfonnyadt táncosnői kerültek csak eléje. Gyorsan felébredt benne a vágyódó férfi és meredt szemekkel itta magába a meztelenséget, a fehérséget, a feszes keblecskék és formák vonalait. De a következő perc már ismét az orvost juttatta érvényre, ki lázasan kutatja a tünetek okait. Újra a szívre hajolt és a megszokott taktusokból tisztán elkülönítette a furcsa susogásokat és szabálytalan hangokat. Mikor fejét felemelte és kérdően nézett az anyára, válasz helyett annak szemeiből csak gyanakvást és bizalmatlanságot olvashatott ki. A nagy álló tükrörben ekkor szembe került önmagával. Fekete haja csapzottan hullott homlokába, inge gyűrött volt és arcán kétnapos szakáll sarjadozott. Tárgyilagosan meg kellett állapítania, hogy külseje nem bizalomgerjesztő. Vállat vont, nem tehetett róla. A trópusokon nem volt ideje és kedve saját személyével törődni, itthon pedig nem volt képes az ott megszokott kényelmi szempontoktól megválni. Az asszony gyanakvó pillantása kihozta nyugalmából:

— Hozzanak gyertyát! — mondta kurtán.

A leány felülve kítátotta száját, anyja a gyetyával az orvos mögé állott.

A vizsgálat után az orvos betegét visszafektette és az eredményt leső Somogyinéhez fordult:

— Annuskának tüszős mandulagyulladás van! — ült kényelmesen az asztalhoz és elővéve recepttömbjét írni kezdett, — a porokból háromszor kell napjában bevenni, a folyadékból pedig sűrűn öblögetnie. — nyújtotta át a recepteket.

— Mivel tartozom? kérdezte ridegen az anya.

— Izületi csúza volt a kedves leányának? — tért ki a kérdés elől.

— Miért kérdi? — csattant gyorsan a riadt hang.

— Az a véleményem, hogy néhány évvel ezelőtt a betegnek izületi csúzának kellett lennie... Különben bocsásson meg nagyságos asszonyom, hogy ilyen rendetlenül öltözve jöttem le Önökhöz, de én orvos vagyok és nem gavallér, a cselédjük pedig sürgősen hívott és nem akartam az időt átöltözködéssel elfecsérelni, — adta magyarázatát Somogyiné kinemmondott kérdéseinek és szinte megkönnyebbült, mikor átesett rajta.

Az anyát azonban ez már nem érdekelte. Hirtelen felvillant előtte falusi öreg doktoruk jóságos arca és hallani vélte kiséredkedtes hangját: „Minden nap ajándék, amit ez a kis leány élni fog.” E szavakkal búcsúzott el tőlük, mikor évekkel ezelőtt leánya súlyos betegségéből kilábalt. Gyermeke előtt most nem akart nyilatkozni, csendesen az orvoshoz fordult:

— Kikisérem a doktor urat!

— Szerencsés javulást! — köszönt el az orvos betegétől és gyengéden megsimogatta kezét.

A leány behunyva szemét mormolt valami köszönésfélét.

A folyosón Somogyiné agódba kérdezte:

— Ugy-e nagy beteg a leányom?

— Nagyságos asszonyom a toroklob ártatlan betegség, de az Annuska szíve törékeny portéka. Erre mindenestre figyelmeztesse majd orvosukat, aki tovább fogja leányát kezelni.

— Holnapra várjuk a doktor urat! — szólalt meg az asszony rövid hallgatás után és kezet nyújtott.

Másnap a házvezetőnő nem tudta megérteni, hogy mi történt gazdájával. Fiatal leány készülődik csak olyan izgalommal első báljára, ahogy az tette. Gondosan megborotválkozott, selyeminget vett fel, nadrágját kétszer is kivasalattatta vele. Hátha még ismerte volna a gondolatokat, melyek az orvosban felrajzottak, mikor Somogyiék lakása felé tartott, vagy látta volna a kutató tekintetet, mellyel önmagát vizsgálgatta a szobába való bemenetele előtt?

— Hogy aludt a nagy leány? — lépett egyenesen az orvos a beteghez.

A leány helyett az anya válaszolt:

— Fájdalmat okozott nekem Annuska. Azt mondta, nem fog meggyógyulni, mert nem is akar meggyógyulni.

A betegen észrevehető volt, hogy sírás szorongatja, Párnája alól zsebkendőt húzott elő és igyekezett erőt venni magán.

— Miért éljek? — szepegett.

— Az élet értelmét még a legbölcsebbek sem tudják megmondani, — válaszolta komolyan az orvos. — Miért lett maga beteg és miért épen most lett beteg? Miért épen engem talált lehívni cselédjük? És eltudnék most egy párszáz miértet hirtele nében sorolni, amelyek után nem következnek azértok. Egyre azonban mégis megfelelhetek. Azért hívtak le magukhoz, hogy

egy szép kis lánnyal megismerkedhessek, — és mosolyogva fejezte be, — na de bölcselkedésből nem élünk meg és ezért mütassa csak szépen a torkát!

Újra alaposan megvizsgálta, de most már merő tapintatból csak a hálóíngen keresztül hallgatta meg szívét. A szív így is teljes erővel verte a betegség zavaros ütemét. A leánynak is jól esett a tapintat. Most nézte meg figyelmesen orvosát. A bronzbarna férfiarcban meleg barnaszempár csillogott. A szemszögletben már néhány szarkaláb incselkedett a korról, épen úgy mint egy néhány ősz hajszál a halánték körül, mely a dús fekete hajban érdekes színfoltot képezett és a férfit rokonszenvesnek találta.

— Ne ijedjen meg, ha estefelé emelkedik a láza! — tapogatta az üteret az orvos. — Egy kis melege lesz legfeljebb . . . Evett valamit?

— Nem akar enni! — árulkodott ismét az anya.

— Felhábortó! — kiáltott az orvos és tetettett haraggal ráncolta össze homlokát. — A szófogadó gyermekek ilyenkor megisszák a tejet!

— Igenis doktorbácsi! — gúnyolódott a beteg.

— A nagyságos asszony csak hozzon be egy pohár tejet, — szólt az orvos az anyához, — addig én hipnotizálom Annuskát és parancsomra majd megissza.

Somogyiné alig hagyta el a szobát, mikor a leány durcásan ellintoritotta orrát:

— Nem szeretem a tejet!

— Nézze kedves, csengett lágyan az orvos hangja, — meg kell tennie először az anyukája kedvéért, másodsztot saját javáért... egy pohár tej sokszor hasznosabb, mint tíz tubus tableta . . . és harmadszor meg kell tennie . . .

— Harmadszor? vágott szavába.

— Harmadszor . . . — felelte kissé elfogódva az orvos, — az én kedvemért . . . Egy pár napja telepedtem le e helyen és nem tudom elképzelni, hogy szerencsémnek útjába akarna állni. Sokat próbáltam, sok mindenben mentem keresztül és nagyon-nagyon szeretnék valahol már gyökeret verni. Az első betegnek meg kell gyógyulnia . . . ez ősrégi orvosi babona . . . Ha maga nem gyógyulna meg, jobb ha azonnal szedem a sátorfám innen . . .

— Itt a friss tej! — kiáltott Somogyiné már a folyosóról.

Az orvos az ajtóban átvette a poharat és ő maga vitte a beteghez. Az anya ugyancsak elbámult, hogy az orvosnak nem kell kérlelnie a leányát, hanem az a beteg feje alá tette karját, fejét felemelte, másik kezével pedig szája elé tartotta a poharat. A leány egy pillanatig habozott, de amint az orvos komoly tekintetét felfogta, bájosan rámosolygott, mintha ezzel jelezné, hogy csak az ő kedvéért veti magát alá a tejjívással járó kellemetlenségeknek, kortyonként kezdte szürcsölni a folyadékot. Az utolsó kortynál olyan kétségbeesett arcot vágott, mintha kesernyés méreg csúszott volna le torkán.

— Anyuskám, meg vagy elégedve?

Somogyiné könnyes boldogsággal csókolta meg homlokát.

— Ha Annuska fiatalabb lenne, én is megcsókolhatnám, — kacagott az orvos, de így csak szavakkal fejezem ki megelégedésem . . . nagyon kedves . . . — és míg az asszony a kiürült poharat a szekrényre helyezte, halkán odasúgta a betegének, — . . . köszönöm magának kedves . . .

— Holnap is meglátogat bennünket? — érdeklődött Somogyiné.

Az orvos olvasott gondolataiban. Az asszony az orvosi látogatásokat takarékosából csökkenteni szeretne volna, de viszont az ezzel járó felelőséget nem merte vállalni. Jöjjön a doktor, ha akar, de ha nem jön, minden fillér tiszta nyereség, ami így megmarad.

— Ha előadódik valami, tessék értem küldeni! — felelt diplomatikusan az orvos.

— Estefelé jöjjön le! — szólalt közbe a beteg. — Ha volt szíve velem annyi tejet megitatni, nézze meg legalább, hogy meggyógyultam-e tőle!

Az orvos zsebéből előkereste noteszét. Mikor idejött, az egyik ucca nevét megjegyezte magának. Úgy tett, mintha noteszéből olvasná:

— A Virág-utca merre van?

— A második utca tőlünk, — felelt a beteg.

— Hat óra felé egy idősebb hölgyet kell ott meglátogatnom. Ha már ilyen közel van, akkor egy percre benézhetek magukhoz. De ezt a látogatásomat nem fogom könyvembe beírni! — mosolygott megértően Somogyiné felé, — mert nem mint orvos, hanem mint magánember teszem majd tiszteletem, feltéve, ha nincs kifogásuk ellene.

— Szívesen látjuk! — pirult el Somogyiné, mint akit tetten csípnék. — Este az uram is itthon lesz, és szeretném, ha megismerkednének.

Útban hazafelé az orvos maga is mulatott a saját-maga által kitalált orvosi babonán. „Az első betegnek meg kell gyógyulnia, különben nem lesz a kezelő orvosnak szerencséje.” Ez a kis leány biztosan meggyógyul, — tűnődött el. A toroklob az esetek tulnyomó többségében minden baj nélkül lezajlik. Bár itt a szívgyenge, komplikációtól egyelőre nem kell tartania.

Az öreg torony harangja éppen hatot kongatott, mikor ismét beállított Somogyiékhöz. Feszélyezve érezte magát. Legalább tízenöt esztendő múlt el azóta, hogy utoljára, mint magánember leányos háznál megjelent. Fekete ruhája, merev, régidivatú állógallérja, szűk cipője félszegé tette. A trópusokon az efféle vízitelési öltözködésre nem volt módja. Ott hetekig nem vett magára más ruhaneműt, mint egy nadrágot, puha inget, meg szandált. Az is idegesítette, hogy olyan dolgokról kellett beszélnie, melyek nem érdekelték. A helyi eseményekhez és vidéki intrikákhoz nem tudott hozzászólni, hiszen alig pár napja élt itt e városban. Különben is csak akkor jött meg a szava, ha már otthonosan tudta

érezni magát, és a társadalmi formaságok, melyektől elszokott, nem verték béklyóba kedélyét.

Ez ideig, mint orvos, ő volt fölényben, de most mint magánember háziak mellett háttérbe szorult. Zavarában többet hallgatott, mint beszélt. A házigazda tartotta szóval a társaságot, derűs kedélyével, eredeti tájszólásával és zamatos előadó módjával kellemes hangulatot teremtett. A felesége bizonyára nem először hallotta férjétől e történeteket, mégis csengő kacagásával és csillogó tekintetével buzdította a folytatásokra.

Az orvosnak nagyon tetszett tapintatuk. Úgy vették, mintha nem is két napja, de hosszabb ideje élt volna közöttük, és úgy ismernék multját, mint családtagjaikét, nem kíváncsiskodtak magánélete után. Most még a szoba is barátságosabbnak tűnt fel, mint eddig. A halványpiros lámpaernyőn keresztül szűrődő fény hangulatosabbá varázsolta a máskor idegenebbnek tetsző helyiséget. Az ócska fotójök támláját kézimunka fedte, az éjjeli szekrénykén és az asztalon illatos virággal telt vázák állottak. A legfeltűnőbbben a beteg ágya változott meg, a látogatásra feldíszítették. Annus himzett párnán feküdt és bíborszínű selyempaplanal takarózott. Nyakán rózsaszín hálóingét kék selyem csokor szoritotta egybe, mintha selyem láncot viselne. Fekete haját csatok tartották simán.

Mikor az asszony egy pillanatra távozott, ugyanekkor a főjegyző is elhagyta a szobát, hogy családi fényképeit előkeresse, ezekkel akart vendégének kedveskedni. Az orvos egyedül maradt a betegével. Szótlanul nézte a fiatal leányt.

— Miért hallgat? — szólt halkán Annus.

— Egy napfelkeltét láttam valahol a világ tulsó felén. Ahhoz hasonlít . . .

— Az öreg asszonymnak is így bókölt? — nevetett a leány.

— Melyiknek? — csodálkozott.

— A Virág-utcai betegének?

— Magán kívül jelenleg még nincs más betegem!

— Nincsen? — nézett rá hitetlenkedve. — Hiszen anyuskámnak azt mondta délelőtt, hogy a Virág-utcában egy öreg asszony betegét kell ma estefelé még látogatnia!

Az orvos egy pillanatig kellemetlenül érezte magát, de kevés habozás után, mivel látta, hogy legjobb őszintén mindent bevallani, felkacagott:

— A beteglátogatás csak ürügy volt, hogy ma mégegyszer lejöhessenek magukhoz.

— Maga igazán lelkiismeretes orvos! Most már kezdek belenyugodni, hogy valóban meggyógyít.

— Miről beszélgettek? — lépett be a főjegyző, hóna alatt egy vaskos albumot cipelve.

— A doktor ur . . . — felelt a leány és szeme cinkos módon villant össze orvosa kétségbeesett pillantásával, — . . . a doktor úr nagyon kedves ember, — kacagott fel boldogan -- arra akar rábeszélni . . . hogy a tejet úgy igyam, mint a vizet!

A nyáron végezte a hetedik gimnáziumot és most először fordult elő életében, hogy valaki ő miatta keresse fel házukat. Azt, hogy az orvos gyógyítja őt, igyekezett elfelejteni. A fiatal emberek, kik hozzájuk jártak, nővére körül legyeskedtek, neki gyenge szervezete miatt nem volt szabad tenniszeznie, táncolnia, őt mindentől óvták. „Annuskám vigyázz magadra!” — Ez az anyai intelem előzte és követte minden lépését.

Ezentul más szemmel nézett orvosára. Bár az sokkal idősebb volt és úgy bánt vele, mint egy kis gyermekkel, mégis érezte, hogy az is felfedezte benne a nőt. Most már asszonyos kíváncsisággal figyelte orvosa arcát és igyekezett azon minden árnyalatot észrevenni, annál is inkább, mert ő ezeket a változásokat már nem az orvos, hanem a férfi együttérzésének tekintette.

Ezért némi csalódást érzett, mikor egy napon az orvos bejelentette, hogy meggyógyult és orvosi kezelésre nincs több szüksége. Mikor apja kifizette az orvosi honoráriumot és az orvos búcsút vett tőle, szinte sajnálta, hogy meggyógyult. Lelke ült arcán, és szorongás tükröződött szeméből. Ezt az orvosnak is meg kellett látnia.

— Ha megengedik, — fordult kemolyan hozzá az orvos, — az egészséges Annuskát is fel fogom néha-néha keresni!

— Én mindig szívesen látom! — mondta csendesen a leány.

Az orvos a látogatást ugyan bejelentette, de esze ágában sem volt ígétét megtartani. A leány tulfiatal és gyenge volt hozzá és felelősséget nem mert vállalni azért, hogy csupán szórakozás miatt a leány hitét megtörje. Pedig a látogatásokra ideje bőven telt volna, beteg alig-alig jelentkezett, szabad perceit olvasással töltötte. A gyarmatokon megfedkezett az önművelésről, nem foglalkozott sem orvosi, sem kulturális kérdésekkel. A városkában ismerősei nem voltak, az itteni orvosokat kicsinnyességük miatt kerülte.

A kis leány lassanként csak egy számmá homályosodott el volna orvosi naplójában, ha a főjegyző újra le nem hivatja:

— Annuska ismét beteg! — kesergett az öreg. — Kirázta a hideg, fogai vacognak, máskor meg úgy érzi, mintha meggyuladna. Fáj a feje, háta . . .

A baj most sokkal komolyabb volt, mint mikor először hívták, influenza támadta meg a leányt. Már az első vizsgálatnál megállapította, hogy a láztól égő beteg szive engedni kezd a fertőző csiráknak. Most már nem keresett ürügyet a látogatásokra. Mindennap felkereste betegét, sőt többször is napjában, ha szűkességét látta. De nem akarta a családot megijeszteni, ezért megérkezése után sohasem kezdte a vizsgálatokkal, hanem az ágy mellett álló fotőjben kényelmesen elhelyezkedett, és a legkülönbébb dolgok után érdeklődött. Néha az ebéd menüjéről, máskor a divatról vagy regényekről beszélgetett. Felesleges kérdésekkel sohasem izgatta fel betegét és sohasem csóválta a fejét nagyké-

püen, ha a mérőn a láz egy tizedfokkal feljebb küszött. Egy pilanatra sem veszítette el jókedvét, sőt látszólag akkor volt az arca legderűsebb, amikor az influenza szövődményeképen hurútos tüdőlob lépett fel. Mint orvos, aki a lélek betegségeivel is foglalkozik, jól tudta, hogy arcáról próbálja leolvasni a leány, amit ő érez, ezért tréfásan adta ki utasításait, mintha nem lenne fontos, amit mond. De merészelték volna csak kijátszani? Úgy csapta be maga után az ajtót, hogy a vakolat leszakadt. A szülők összenéztek, de a legközelebbi látogatásánál már a betegen volt a keresztkötés, és szíven a szívhűtő. A család észrevette, hogy kezelési módszere eltér a más orvosoktól alkalmazott gyógymódoktól. De mert látták, hogy Annus kedveli, nem szóltak bele. Azt a tréfás megjegyzését, hogy az „első beteg”-nek meg kell gyógyulnia maga is kezdte komolyan venni. Boldogulását e városban a leány bajához kötötte. Tudta ugyan, hogy egy beteg szívnek semmi köze sem lehet az ő sorsához, mégis ragaszkodott az „első beteg” saját maga által kitalált babonájához. A véletlenül össze nem függő események sokszor kerülnek egymással olyan kapcsolatba, mintha valami felsőbb erő fejlesztené egymásból őket. Véletlenség vol, hogy Párisban kezébe akadt egy magyar ujság, és meglátta a hirdetést, véletlen volt, hogy a leány megbetegedett, és hozzájuk ő lakott a legközelebb, és végül véletlen az is, hogy a leány szervezetét sorjában támadják meg különböző betegségek, mindez azért, hogy ő Somogyiékhöz járhasson, és itt boldogulhasson.

(Folyt. köv.)

HOLMI

A MAGYARSÁG NÉPRAJZA.

III. kötet.

A magyarság szellemi néprajza.

IRTÁK: Viski Károly, Solymossy Sándor, György Lajos, Szendrey Zsigmond, Berze-Nagy János, Zlinszky, Tolnai Vilmos, Horger Antal.

Budapest, 1935. Kir. Egyetemi Nyomda 472 lap.

A mult évben ismertettük az Egyetemi Nyomda Hungarologia sorozatában megjelenő Magyarság Néprajzának addig megjelent első két kötetét, mely a

tárgyi néprajzzal foglalkozott és ott jeleztük volt, hogy a továbbiakban megjelenő kötetek a szellemi néprajzzal kívánnak foglalkozni. Mi a szellemi néprajz? A „szellemi néprajz” „folklore” (ejtsd folklór) mai meghatározás szerint „a nép lelkében élő és öröklődő szellemi hagyományok tárgyalásával foglalkozó ismeret”, ép oly fontos szerepe van az ethnografiában mint a tárgyi hagyatékokkal dolgozó „tárgyi néprajz”-nak. Egyes népek szellemi néprajzát áthatja a nemzeti genius, ezáltal azt a fajra jellemző teszi. Ha ezen átalakító nemzeti genius megdefiniálására kívánunk törekedni, igen kézenfekvőnek látszik könyvünkben

is feljegyzett párbeszéd, mely a nagy magyar polihisztor, Herman Ottó és Pulszky Ferenc között játszódtott le: „Ha például az Államtitkár Úr novellát ír” mondja Herman „és abban elmondja, hogy találkozott egy öreg magyarral, akinek még nem volt ősz hajszála és megszólítja „Hány éves Ön uram”? az így felel „Hetvenöt esztendő uram”. Bámulatos, hogy Önnek még nincsen ősz haja. Az öreg pedig így felel „Hát hiszen még jól vagyok, hanem egy láb-al már a sírban állok”, ezt szóról szóra át lehet tenni mindjárt német vagy francia nyelvre, ebben a magyar nemzeti geniusz nem csillan fel. De hát én nem régen találkoztam Tisza-Abád-Szalókon egy hetvenötéves magyar emberrel és azt kérdeztem tőle, „Hány esztendő öregem”? Azt mondotta „Hetvenöt év nyomja vállamat”. Erre azt mondtam „Bámulom nagyon, hogy egy ősz hajszála sincsen” mire ő azt felelte „Még nem harangoztak, de már beesteledett”. Ebből világosan kicsillan a magyar nemzeti geniusz és felfogásunknak az a különbsége, mely nemzeti szellem és nemzeti szellem között van. E geniusz hatja által a magyarság szellemi néprajzának minden ízét és mint a közös törzsből eredő népek fájának egy önálló hajtása a magyarság mint nemzet, ép úgy a magyar szellem elválasztja a sokszor közös eredőre visszamenő szellemi hagyományokat a közel vagy távol élő nemzetek hagyományától.

Könyvünk két nagy részre oszlik: a „népköltészetre” és a „népi stílusra és nyelvre”. A népköltészet nagy fejezetén belül külön-külön tárgyalódik, a „népi líra”, „epika”, stb.

A nép lírájában Solymossy tollából ismertetésre kerül a népdal keletkezése, annak lélektani alapja, vidékek szerinti eltérése, nemi és foglalkozási változatok, forma viszonyok. Mindezek bőséges példákkal kiegészítve.

Az epika nagyobb méretű fejezetében, először szintén — Solymossy tollából — a népi balladával ismerkedünk meg. Tárgyalja a különböző ismert és kevésbé ismert balladákat (Kömives Kelemenné, Kádár Kata, újabb betyár balladák) keletkezésük ideje szerint. Kitér mindenütt azok eredetére és arra a megállapításra jut, hogy bár nagy részük nyugatról vándorolt be hozzánk, tőlünk tovább már nem vagy csak kismértékben terjedt, így ezzel is igazolódik Snowden azon mondása, hogy „a magyar a legkeletibb művelt nép Európában”. Ismerte-

tesre kerül az egy néhány délről átvett balladánk is, mely körül a mult század végén oly nagy irodalmi csaták dultak (Kömives Kelemenné, Áspis kigyó). Az epika második fejezetét az „anekdota” képezi. György Lajos az anekdota értelmezése és keletkezése után a magyar anekdota kincs-összegyűjtésében és terjesztésében nagy szerepet vívó íróink, Jókai, Vas Gereben munkásságának ismertetése után, méltatja a nagy politikai anekdotázók, Deák, id. Andrassy szerepét az anekdotának a köztudatba való átvivésénél. A népköltészet egyik kiemelkedő részét, a „monda” világa képviseli, mely a „mese” mellett népünk körében igen elterjedt, de érthető is, mert megtanulásához kevesebb memoralizáló tehetségre, előadásához kevesebb művészi készségre van szükség, mint a balladánál és a népdalnál, viszont a teli estéket jobba kitölti, mint az anekdota. Reálisabb alapja folytán a hallgatóság jobban érdeklődik, mint a képzelet világában gyökeredző mesében. Solymossy, előbb a történeti mondákat (Csodaszarvas, Lél kürtje, Toldi, Rudolf királyfi stb.) majd a kisebb jelentőségű helyi mondákat (melyek valami helyi nevezetességhez, különleges alakú fához, egyes családokhoz van kötve) tárgyalja. A „mese” világát néprajzi szempontból Berze-Nagy János vizsgálja, kitérve a különböző fajtájú mesékre (állatmese, tulajdonképeni mese és tréfaszerű mese) az állandó kitejézési formákra (hol volt, hol nem volt stb.) és azok tájegységi szerinti eltérésére, a keletről hozott ősi maradványokra.

Az epika nagy fejezetének befejeztével a „drámai hagyományokat” Viski tollából ismerjük meg. A népi drámai hagyományok alatt nagyobb fogalom-csoporttal ismerkedünk meg, mint azt az irodalmi dráma után várjuk, mert e fejezetbe, a nép körében elterjedt, alakoskodást, alakoskodó vagy teatrális szokásokat ismerjük meg, így a dramatikus táncokat, gyermekjátékokat, bethlehemezést, pünkösödölést stb.

A népköltészet részének utolsó fejezetekében az „oktató és alkalmi hagyományok” kerülnek tárgyalásra, vagyis azokat az életkorhoz, foglalkozáshoz, alkalmakhoz fűződő, többnyire verses hagyományokat ismerteti Szendrey, melyek az előbbi részekbe nem illeszthetők be, melyeket a nép „rigmusoknak” nevez. Így találós kérdések, köszöntők, sírfeliratok, stb., melyeknek már tekintélyes része nem kimondott népi eredetű,

mert papok, kántorok, tanítók, mesteremberek „csinálmánya“, de a népi tudatba annyira átmentek, hogy néprajzilag jellemzők.

Könyvünk másik nagy részét a „stilus és nyelv“ főcím alatt találjuk összefoglalva. Első fejezete „a szólások, közmondások“, melyek olyan diszei a nyelvnek mint a tárgyi néprajzban már megismert díszítések a szűrőn, az ostornyelen, mely ugyan „főlöseges többlet“, de megszépíti a szűrt, a mindennapi beszédet. E szólások sajátosságaira jellemző, hogy szerzőjük ismeretlen, a közösség használja és kozmopolita elterjedtségűek. Ide sorozza a cikkíró Tolnai a naptári és gazdaregulákat (Gyertyaszentelő, Fagyos szentek, Medárd stb.). Zlinszky a „Népi előadás stílusa“ fejezetben a helyi és nyelvjárási területekinti eltéréseken kívül kitér az irodalmi stílustól való eltérésre, amit cikkünk elején ismertetett párbeszéd érzékeltet találóan. Érdekes része e fejezetnek, a népies, népieskedő, szépirodalmi stílus taglalása néprajzi szempontból.

A sorrendben való legutolsó fejezet a „Nyelvjárások“ Horger Antaltól származik. E fejezet a szerző nagy méretű monográfiájának rövidebb összefoglalása, melyben ismerteti a nyolc nyelvjárási területünket, annak jellemző szó- és mondattani eltéréseit, szövegmintákkal. Kár, hogy a nyelvjárási területekre jellemzőnek ismert tájszavakat hely hiányában nem ismerteti, mert sok észre nem vett ismeretre felköltődne a figyelem, sőt így felfedezésre váró tájszavak bukkának fel.

A „tárgyi néprajz“ olvasgatása közben keletkezett fokozott várakozást teljes mértékben kielégíti könyvünk. A megelőző kötetekhez hasonlóan kiváló gondossággal történő szerkesztés, a neves szerzők által megírott részek biztosítják e kötetnek belbecsét. Szükséges ismételten kihangsúlyozni a megfelelő nivón mozgó, de mindenki által könnyen érthető előadási stílust, mely az ismeretek elsajátítását nagyban megkönnyíti, ehhez harmonikusan illeszkedik a fél száznál több illusztráció. Egyes fejezetek végén itt is, hatalmas méretű és értékelt szakirodalmi összegezéseket talál az olvasó, könnyebbé válik ezáltal egyeseknek valamelyik részletbe való elmélyedése. A könyv aránylagos magas ára, amit érthetővé tesz a nagy terjedelem és bőven illusztrált fiom kiállítás, megnehezíti, hogy mindazok kezébe örökül

juthasson, akiket illet. De így is mindenkinek, ki népünkkel bármiképpen is érintkezik, szükséges a benne foglaltak bírása, mely iránytű, térkép abban a csodálatos virágoktól himes rengetegben, mely a politikai áramlatoknak megfelelően, hol „nemzetszentelő elem“, hol „kisgazda“, hol „paraszt“ nevet visel, mely azonban akárhogy is hívják, nemzeti létünk alapja, melynek felkarolása mindnyájunk kötelessége, de ehhez a nép megfelelő ismerete szükséges.

DR. BALLA ANDRÁS

Szlovenszkói magyar elbeszélők.

(Franklin-társulat kiadása.)

Örömmel állapítható meg, hogy azután a diadalmas felvonulás után, melynek az erdélyi irodalomnál tanúi voltunk, most a másik kisebbségi irodalom: a szlovenszkói is helyet kapott a pesti kiadó-vállalatok programjában. Ezuttal a Franklin-társulat adott ki egy hosszabb szlovenszkói sorozatot, melynek kétségkívül „Szlovenszkói magyar elbeszélők“ c. kötete a legérdekesebb.

Az egész sorozat bevezető könyve ez a kötet. Szvatkó Pál, a kisebbségi újságíró egyik legtehetségesebbje, a Prágai Magyar Hírlap munkatársa írt hozzá bevezető tanulmányt „Szlovenszkói magyar irodalom“ címen. Vázlatosan, csevegésszerűen ismerteti, hogyan lett a vidéki irodalomból, mely a háború előtti magyar szellemi élet testéhez tartozott, kisebbségi irodalom, hogyan fejlődött, igyekezett önállóvá fejlődni. Kár, hogy a tanulmány tulságosan a felületeken mozog, sokszor nem pillant a tények mélyére, inkább elcsevegi az egészet, könnyen folyó újságíró-tollal. De így is érdekes képet nyújt a szlovenszkói magyar irodalmi életről s a tájékozatlan magyarországi közönségnek tanulságos olvasmányul szolgálhat.

Második bevezetőül Mécs Lászlónak, a Magyarországon is jónévi papköltőnek egyik legérdekesebb költeménye: „Bolland Istók bábszínháza“ következik.

Majd felvonulnak az elbeszélők: Ásguthy Erzsébet, Dallos István, Darkó István, Egri Viktor, Farkas István, Földes György, Jazsó Olga, Kovács Endre, Morvay Gyula, Neubauer Pál, Nyíresi-Tichy Kálmán, Palotai Boris, Rácz Pál, Sándor Imre, Sebesi Ernő, Sellyei József, Szabó Béla, Szenes Piroska, Sziklay

Ferenc, Szombathy Viktor, Tamás Mihály, T. Zsadányi Mária, Wimberger Anna és Zerdahelyi József. A szlovenszkói magyar szépprózának valóban legméltóbb reprezentánsai kerültek be a kötetbe: ez a névsor tükrözi a legjobban a szlovenszkói magyar novellairás mai helyzetét. Nem akarunk az egyes novellákkal részletesebben foglalkozni, túl hosszúra nyulnánk, ha minden egyes író külön-külön jellemeznénk.

Ebből a kötetből a szlovenszkói magyar széppróza problémáival, alapélményeivel kapcsolatban megállapítható, hogy a szlovenszkói magyar író elsősorban szülőföldje, s legtöbbször a falu felé fordul és onnan igyekszik meríteni azt az erőt, amely magyarságának fennmaradásához szükséges. A novellák igen nagy százaléka a szlovenszkói falu életét mutatja be, persze, igen nagy részük a kisebbségi élet képét tükrözi. Nagy élmény a háború befejezésének, az államfordulatnak az időszak: ezt az élményt a kisebbségi magyar író a mai napig nem tudta elfelejteni.

Kár, hogy a novellák színvonala nem mindég kielégítő. Itt az egyes művek összeválogatásában kell a hibát keresnünk. Igen sok a kötetben a jönevű és tehetséges író, akik nem épen a legsikerültebb és legjellemzőbb írásukkal szerepelnek. Másrészt vannak a kötetben olyan nevek is, akik nem méltók arra, hogy egy ilyen reprezentatív sorozatban szerepeljenek, tudunkkal magában a kisebbségi irodalmi életben sem játszanak olyan jelentős szerepet, hogy egy ilyen összefoglaló antológiában helyet foglalhassanak.

Összefoglalva az elmondottakat: a Franklin-társulat nemzeti szempontból igen jelentős munkát végzett, amikor ennek a novelláskötetnek s az egész könyvsorozatnak a kiadására vállalkozott. Hisszük, hogy a magyarországi közönség érdeklődését fel tudja kelteni s hogy ezentul sem fog elzárkózni a kisebbségi magyar irodalom támogatásától.

DR. SZIKLAY LÁSZLÓ

DARKÓ ISTÁN: Égő csipkebokor.
Regény.

(Bp., Franklin-társulat kiadása.)

Kisebbségi regény. Cselekvénye a szlovenszkói magyar társadalom kereté-

ben játszik: hősei „ütődött” magyarok, akiket új sorsuk tett olyanokká, amilyenek. A környezet, a mellékalakok: az idegen állam környezete s a mégis otthon-szülőföldé. Az erdélyi irodalom már régóta kitermelte magából ezt a műfajt, könnyen tehetett, mert hiszen az önálló „erdélyiség” szempontjából is megvoltak a hagyományai. A szlovenszkói magyar kisebbség irodalmának hosszú utat kellett megtennie, míg el tudott érkezni kisebbségi voltának öntudatára. Darkó regénye ennek az útnak jelentős állomása.

Bódi Gyuri, a regény főhőse, parasztfiú, sokszor szinte a gögöt suroló öntudatosságával, mindég fölényben maradni akaró úri szokásaival, könnyelműségével fájának igazi képviselője. Darkó igen ügyesen bogozza ki jellemét azzal, hogy: elviszi hazulról, idegen környezetbe teszi. Először a tátrai szanatórium nemzetközi levegőjébe, ahol az alig iskolázott parasztfiú jellemvonásai, nyugodt, tempós fölényessége mindenki meghódít, szerelemre is gerjeszti az idegen lányt. De az idegen környezet méreggá is válik a magyar fiú szempontjából: hiszékeny jósága nem tudja elképzelni, hogy ő csak érdekes exotikum ebben a környezetben, nem számítanak rá komolyan s az idegen lány elhagyja abban a pillanatban, amint megérkezik a maga fajtája, a vőlegénye. A jófiúban fölébred a keserűség, ez kiábrándulttá teszi s a kiábrándultság kizökkenti az egyenes útról. *Eszköznek* akarják felhasználni: eszköznek arra, hogy az állam érdekeinek hódítsa meg a magyar falut. Érdekes, egyben szomorú kisebbségi valóság: Bódi Gyurit, fajtájának jellegzetes képviselőjét, szemelik ki arra, hogy az idegen érdekek számára hódítsa meg a magyarságot. S Gyuri, akiben a nemzetközi levegő mérge felebresztette a nagyravágást, s egyben a csalódás el is keserítette, — viszont hiszékenysége megmaradt, — öntudatlanul eszköze lesz a „hivatalos” politikának: nem fogadja el szülőfaluja hívását, hogy a vezetője, bírása legyen, mert már feljebb vágyik. Így kerül aztán a kisebbségi magyarság másik jellegzetes társadalmi rétegébe: tönkrement, agyonnyomorított középosztályú özvegy lakója lesz. A „régí dicsőséget” feledni nem tudó s a nyomorúság miatt reális életre kényszerített kisebbségi magyar középosztály rajza igazán mesteri Nagyravágása eltitkolhatja vele, hogy tkp. kicsoda. Második szerelmi kalandja ismét bukáshoz vezet: eszevesztetté vált nagyravágása a teljes csődbe sodorja, a lány apja, aki a ki-

sebbségi magyar pártok egyik vezetője, márcsak a kormánypárttal való kacérkodása miatt is kiutasítja a házából, anyagilag is kompromittálja magát, politikai szereplése is kudarcot vall: haza kell mennie, haza is megy és új életet kezd a falujában.

Bódi Gyuri, a kisebbségi magyar paraszt, csak a szülőfalujában tud boldogulni. Ez Darkó regényének végső következtetése s ez teszi jelentős magyar regényé.

Hősei igazi alakjai a szlovenszkói magyar életnek, Élő valóság valamennyi, a közöttük, az életüket élő író személyes élménye. Jellemüket, cselekedeteiket sorsuk, sajátos helyzetük határozza meg: ebből a szempontból arra a „családi” vitára utalok, amely a középosztályú társaságban folyik az özvegy házában s ahol a régi világszemlélettől megszabadulni nem tudó öregek és a realitáshoz alkalmazkodni akaró fiatalok tragikus harcába nyerünk bepillantást.

S mégse igazi regény Darkó regénye. Cselekvénye eléggé mozgalmas; Bódi Gyuri sorsa, életpályája igen alkalmas arra, hogy egy regény témája legyen. De a munka nehezen folyik, szinte hömpölyög: olyan tempós, tömör, lassan haladó olvasmány, akárcsak Bódi Gyuri jelleme. Igen szép magyar stílusából hiányzik a gyorsan pergő regény folyamatossága s ez teszi az egészet novella-szerűvé. A novellaíró Darkónak hosszú novellája az „Égő csipkebokor.”

Aki teljes valóságában akarja megismerni a kisebbségi életet, annak ez a regény tanulságos olvasmánya lehet.

DR. SZIKLAY LÁSZLÓ

WEÖRES SÁNDOR:

A KŐ ÉS AZ EMBER.

Versek. 1935. A Nyugat kiadása.

A Nyugat első nemzedékét a Babits—Kosztolányi—Tóth Árpád triász, a második nemzedékét, az Erdélyi—Illyés—Szabó Lőrinc képviselték. A legújabb nemzedékből is kialakuló félben van ez a költő triász és ennek egyik tagja Weöres Sándor.

Weörest nem kellett nevelni a Nyugatnak, készen kapta, mint nagyszerű ajándékot. Az alig férfi költő kitéljese-dett, egész lyrával jött. Már első köte-

tében sem talált a kritikus semmi kivetni valót. Még legjobban Kosztolányira emlékeztet ez a személytelen, bravuros költészet, amely mintha Poe Edgar tételét igazolná: a költészet csak matematika. Valóban a költői feladatok megoldása matematikai pontossággal, hibátlan versekben történik és a verseknek nincs más céljuk, csak a vers, minden egyéni cél, vagy program nélkül. A költő maga mondja:

„Harcolok: nem tudom, kiért és nem tudom, ki ellen.

Nem kell ismernem célokat, mert céloim ismer engem.”

Nem tudom, mit szólna Petőfi vagy Ady ehhez a költészethez, akiknek lyrájában benne lihegett a magyar élet minden problémája, a kor minden eszméje és a magyar sors fenséges tragédiája. mert ebből a szempontból Weöres költészete súlytalan, szoba-lyrának látszik, de ha azokra a klasszikus szépségekre gondolunk, melyeket a Zoltár, Férfiak tánca, A négy évszak, Keresztárnykép, Románc az örzökrül és még igen sok verse érzékeltet, akkor a költő időálló értékéhez szó nem férhet. Szerény véleményem szerint a kis mesteremberek szinte aggodalmasan jó és pontos verseket írnak, szemben az igazán nagyokkal (Ady és Petőfi), akik a gics reménytelenül sötét völgyéből a legnap-sütésesebb és legmagasabb csúcsokig emelkedtek, ugyanakkor vallo-m Németh Lászlónak azt a megállapítását, hogy a kis mesteremberek lelkiismeretes ötvös-művészete a szépségnek sokszor időállóbb dokumentumait nyújthatja. Weöres-nél hiába keressük az igazán nagyok örökös hullámszát, de megnyugtató az a tudat, hogy első verseskötetéhez képest, annak ellenére, hogy kész lyrával érkezett, ebben az új kötetében mégis tökéletesebb, emberibb lyrát nyújtott.

SZINEGH BÉLA

EMLÉKKÖNYV.

Hornyik János halálának félszázados évfordulója alkalmából kiadta a Katona József-társaság.

Szerkesztette: **GARZÓ JÓZSEF.**

Kecskemét, 1935.

Buda és Pest, illetőleg Budapest kifejlesztése volt a tizenkilencedik századi magyarság legfőbb vágya. Ez a vágy be

is teljesedett. A nemzet az ország szívéből csodálatos heroizmussal világvárost fejlesztett: Budapest minden szempontból, kulturális szempontból is versenyezhet a világnak majdnem minden nagyvárosával. Ez azonban a nemzetnek gyöngé, csak serdülőféliben levő kulturális állapota miatt igen nagy áldozattal is járt. Elvonta a magyar vidéktől, az ország jellegzetes tájaitól a kulturális erőket, pedig, hogy a magyar szellem multjában milyen nagy szerepet játszott épen az, amit „vidéknek” nevezünk és bizonyosfokig — sajnos — csúfolunk is máma, a lokális jellegű magyar táj, a maga regionális öntudatával, azt hiszem, fölösleges megemlítenem.

Budapest hirtelen fejlődése miatt a „vidék” lemaradt s ez a lemaradás érzeteti is hatását. A magyar kultúra szintelenebb lett, nemzetközibb, de épen ezért kevésbé magyar zamatú, kevésbé eredeti. Ezért lett most a jelszó: „Vissza a vidékhez!” Újból megadni a magyar kultúrának az eredeti színeket; kifejleszteni a vidék városait, újból hatalmas, nemcsak a főváros szintelen, bizonyosfokig nemzetközi kultúrájából táplálkozó, hanem a saját vidéküknek eredetiségét képviselő, kulturális gócpontokká fejleszteni őket! Szeged, Debrecen, Pécs példáján felbuzdulva most már nemcsak egyetemi városaink igyekeznek résztvenni a nemzetépítő munkának ezen igen fontos részében.

S épen ezért vesszük nagy örömmel kezünkbe ezt az emlékkönyvet, mely elsősorban az előbb vázolt célt szolgálja. *Hornyik János* neve nem igen ismert a magyarországi nagyközönség előtt, de ha végiglapozzuk ezt az emlékkönyvet, azonnal értékelni tudjuk jelentőségét, azonnal megértjük, miért adták ki történelmi cikkeit ebben az emlékkönyvben. *Hornyik János* Kecskemét szülöttje, főlevéltárosa volt a mult században, aki nagy tudományos felkészültségével csak városának élt, *Kecskemét város történetének* és egyéb cikkeinek megírásával Kecskemétnek, ennek a híres alföldi városnak sajátos színeit, lokális kultúráját tudta a magyar művelődésbe belekeverni.

De álljon itt a *Hornyik-emlékkönyv* létrejöttének eredeti megokolása dr. *Garzó József*, jelenlegi kecskeméti főlevéltáros tollából: „Hűségűs fiának, kiváló tisztviselőjének és nagynevű történetírójának, *Hornyik János*nak félszázados évfordulóját Kecskemét méltóbban

és munkásságának megfelelőbben nem ünnepelhetne volna meg, mint úgy, hogy történelmi tárgyú cikkei, mely a „Kecskeméti Lapok” és a „Kecskemét” című helyi újságokban jelentek meg, összegyűjtve kiadja. Ez újságok régi évfolyamai már nincsenek meg s teljes példányt csupán a város levéltára őriz. A közönség nehezen juthat hozzá, hogy ezen nagyértékű cikkeket olvassa, pedig azok városunk történetére, közjogi helyzetére, társadalmi és gazdasági viszonyaira vonatkozólag rendkívül érdekes és becses adatokat tartalmaznak s tulnyomó részben olyan eseményekről szólnak, amelyeket *Hornyik* sem a „Kecskemét város története”, sem a „Kecskemét város gazdasági fejlődésének története” című műveiben nem dolgozott fel. Ezek a sorok is igazolják, hogy Kecskemét szempontjából mennyire fontos *Hornyik* munkássága s hogy most, a vidék „renaissance”-a idején az egyetemes nemzeti művelődés szempontjából is.”

De nézzük sorra a cikkeket, melyek egytől egyig rendkívüli érdekességűek épen az előbb említett okoknál fogva:

1. „Egy fogadalmi emlék”: az 1740-i pestist tárgyalja s vele kapcsolatban a Szentháromság-szobor létrejöttét.
2. „Egy lap a város ujabkori történetéből”: Végtelenül érdekes cikk, mert azt tárgyalja főképpen, hogyan kezd Kecskemét résztvenni az ébredező magyar kultúrában.
3. „Kecskemét város pesti házbirtokának története.”
4. „Emlékezzünk régiekről”: Azoka a híres, közéletben szereplő férfiakat nevezi meg, akik Kecskemét város történetében szerepet játszanak.
5. „A három város kertészete és gyümölcstermelése”: Ceglédet, Nagykőröst és Kecskemétet hasonlítja össze ebből a szempontból.
6. „Figyelmeztetés az éremletek, talált kincsek s a földből fölasott régiségek iránt” című cikkében Kecskemét igen régi időkből való kultúráját is bele akarta kapcsolni munkásságába.
7. „A kecskeméti katonai lovarda története.”
8. „Egy elfeledett ember sirja” című cikke Csáktornyai Ferencről, Kecskemét XVIII. századi nagyműveltségű főjegyzőjéről szól, aki szintén nagy szerepet játszott a város történetében.
9. „Katona József emlékezete”-ben

pedig betetőzi kecskeméti kulturális munkáját a nagy költő méltatásával, aki teljes egészében bele tudott kapcsolódni az egyetemes magyar kultúrába.

Tiszteletreméltó, tudós s amellett városát ismerő és értékelni tudó egyéniség volt Hornyik János: bontakozik ki az emlékkönyv minden egyes lapjából s abból az áldozatos szeretetből is, amelylyel a Katona József-társaság az emlékkönyvet kiadta. Mi, akik örömmel szemléljük vidéki várostársaink kulturális fejlődését, örömmel regisztráljuk a könyv megjelenését.

DR. SZIKLAY LÁSZLÓ

Délafrikai aranytömbök, a Belga-Kongo gyarmatarúit és egyéb egzotikumok a Budapesti Nemzetközi Vásáron.

A Városliget csodálatos tavaszi zínekben pompázik. Zöldbe öltöztek már a fák, tarka színekben virulnak a virág-ágyak s naponta nagy tömegek sétálnak ki a ligetbe és izgatottan figyelik, hogy hogyan épül a vásárváros. Pavillonok, csarnokok és utcák nőnek ki a földből és a vásár előzékeny személyzete készségesen adja meg a kíváncskodóknak a felvilágosításokat. A főbejáratról bal-kéz, mindjárt a vásárterület elején, az egyik hatalmas pavillonról a következőket mondja a vásár egyik telepfelügyelője;

— Ez a pavillon a külföldi államok csarnoka. Mint minden évben, ezidén is közel s távoli országok jönnek el a vásárra, hogy bemutassák a maguk különleges terményeit és gyártmányait. Ebben az évben főként az egzotikus országok fogják majd leginkább felkelteni a nagyközönség érdeklődését. Közöttük a *Délafrikai Unio*, amely területben legutóbb egykori német gyarmatokkal is gyarapodott, elhozza arany- és gyémántmezőinek kincseit, máris világhírű konzerveit, struccollait, majomprémjeit és egyéb különlegességeit. *Egyptom* volt már nálunk s ez az egzotikus ország talán azért jön el ismételtén, mert itt hatalmas üzleteket kötött: gyönyörű ősi kézimunkáit, remek termékeit nagyon megkedvelte a közönség. A *Belga-Kongó*, amelynek gyarmatarúit és nyersanyagait még Kelet-Európában egyáltalában nem ismerik, úgy véli, hogy itt egészen új piacokat szerezhet és hírek szerint olcsó áraival lepi majd meg a kereskedőket és a közönséget. És felvonultatja ezen a vásáron távoli gyarmatait a friss „olasz

világbirodalom“, amelynek gyarmatait iránt kétségtelenül mindenki nagy érdeklődéssel viseltetik mostanában.

Május 2-ára, amely naptól kezdve féláron lehet majd Budapestre utazni, egészen bizonyosan készen áll már a vásárváros.

— A vásárról ma már nem beszélni, hanem a vásárt látni kell, — ezzel a megállapítással vezette be *Hollóssy István*, a vásár ügyvezető igazgatója azt a terjedelmes és részletes jelentést, amelyet az immár teljesen elkészült vásárról terjesztett a vásár ügyeit intéző nagybizottság elé.

A jelentés a statisztika tükrében ad tiszta képet erről a pompás intézményről, amely harmincegyedik éve tárja ki ország-világ szeme elé a magyar kereskedelem és a magyar ipar minden értékét éppen úgy, mint évről-évre más és más közel és távoli külföldi országok exportkincseit. A statisztika azt mutatja, hogy a vásár területe tavaly óta 30 százalékkal, a vásárra jelentkező kiállítók száma pedig 25 százalékkal növekedett meg, ami azt jelenti, hogy a vásárt ezidén 130.000 m² óriás területen építették fel és hogy a jelentkező cégek száma közel 1.800. A várható látogatók számáról is van már érdekes statisztika, még pedig az, hogy már eddig is közel 30 százalékkal többen váltottak vásárgazolványt, mint a múlt évben, amikor 700.000-en jóval felül volt a látogatók száma.

A vásárvárost úgy építették fel, hogy minden ízében érdekes, látványos legyen. Ezért az áttekinthető egységeket összehozták és együvé csoportosították. Így keletkeztek a kézműipari remek pavillonja, a magyar falu, amely a házi- és iparművészet felvonulására stílusos és gyönyörű keret, a mintapályaudvar gazdag idegenforgalmi anyaggal, a porcellán és üvegház a kerámia- és üvegearrészére, a tudomány csarnoka, amely az ipar szolgálatában álló tudományágaknak és a magyar feltalálók találmányainak ad helyet, a légvédelmi csoport épületei, a textilipar csarnokai fedett utcája és óriási divatrevue-színháza, a külföldiek kiállítási csarnokai és a magyar közintézmények pavillonjai.

Bármilyen sokat is árul el a statisztika, mégis csak a keretet határozza meg, a vásárnak azt az óriásra nőtt keretét, amelyben most már maradék nélkül mutathatja be Magyarországon minden ipari termékét.

IZSÁK JÓZSEF R. T.

NYIREGYHÁZAI FIÓKJA
ZRINYI I. UTCA 5 SZÁM.

Legolcsóbb bevásárlási forrás mindenféle festékek, háztartási, pipere cikkekben, valamint gyümölcsvédő szerekben.

MODEL KALAPOKBAN NAGY VÁLASZTÉK!

Szalmakalap átvarrások, festések legszebb kivitelben

REISZMAN ÁRONNÉ
DIVATHÁZÁBAN

NYIREGYHÁZA

BESSENYEI-TÉR 2

Járjon nyáron tropikál ruhában,

mert könnyű, szellős, nem gyűrődik, praktikus színű.
Legszebb kivitelben legolcsóbban kapható

HUNGÁRIA
RUHAÁRUHÁZBAN

URISZABÓSÁG - TELEFONSZÁM 210.
TAKARÉKOSSÁGI HITELI

MELEGE LESZ ÖNNEK

nyáron, ha nem siet idejekorán beszerezni villamos háztartási készülékeit, vagy a meglevőket megjavíttatni.

Villamos főzőlap és vasaló már havi 1 pengős részletre is kapható

BRAVER SÁNDOR

„Fulgur” Villamossági és Műszaki Vállalatá-nál

Nyiregyháza, Jókai u. 4. Tel.: 415. (Megjegyezhető 4+1=5)

Gazdag csillarraktár. Korszerű világítási és lakásberendezések. Kérjen kötelezettség nélkül ajánlatot. Ez semmiféle költséggel nem jár.

LEGFINOMABB NŐI ÉS FÉRFI

SZÖVETEK

selymek, mosóárúk és szőnyegek legnagyobb választékban, legolcsóbb áron

BESZEREZHETŐK:

UNGÁRLIPÓT

ÁRUHÁZÁBAN NYIREGYHÁZA

MINDEN

KÖNYVNAPI UJDONSÁG

kapható az

UJSÁGBOLTBAN

NYIREGYHÁZA

BETHLEN U. 2.

URÁNIA FILMSZINHÁZ

VAY ÁDÁM UTCA 4.

TELEFON: 11.

NYIREGYHÁZA LEGINTIMEBB FILMSZINHÁZA!

HARISNYÁT, jót legolesóbban NYIREGYHÁZÁN
A CSIPKEÁRUHÁZBAN vehet

Cégtulajdonos: **ALTMAN SÁNDOR**

BESSENYEI TÉR 2 SZÁM.

HŐSÖK SZOBRA HÁTA MÖGÖTT

Legolesőbb és legmegbízhatóbb beszerzési forrás mindennemű cipőárúban

STIBI JÓZSEF CIPŐÁRUHÁZA

NYIREGYHÁZA

KÜLÖN MÉRTÉKOSZTÁLY

Zrínyi Ilona-utca 2. Telefon: 579

SZIGORUAN SZABOTT ÁRAK

KOSZORÚK

névnapi virágcsokrok és cserepes virágok

ELVÁLLAL kertek és sírok rendezését
ALAPITVA: 1895.

DORÁNT FRIGYES

NYIREGYHÁZA

Legolesőbb kertészeti telep — Kallói u. 63

RADOSZTA BÉLA

MŰLAKATOS

VIZVEZETÉK ÉS KÚTFŰRÁSI VÁLLALATA

TELEFON: 243

NYIREGYHÁZA

VAY ÁDÁM U. 37

KÖLTÖZTETÉSEK

garantáltan tiszta, párnázott
zárt butorkocsikban.

BERAKTÁROZÁSOK

MÁV. HÁZTÓL-HÁZIG ÁRUFORGALOM

RÓTH SÁNDOR SZÁLLÍTÓ NYIREGYHÁZA - TELEFONSZÁM: 323

NYOMATOTT A KLEIN-NYOMDÁBAN KARCAGON - TELEFONSZÁM: 40